

Маспошино
ҚОРАҚАЛПОҚ
ХАЛҚ
ЭПОСИ

МАСПОШШО

ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ ЭПОСИ

*Ғиёс жилов Хайрабдиновдан
А. Каримов ёзиб олган.*

Муҳаммад Али таржимаси

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1985

Маспошшо: Қорақалпоқ халқ эпоси/ Ғиёс жилов Хайрадиновдан А. Қаримов ёзиб олган; Муҳаммад Али тарж.; Сўзбоши Қ. Мақсетовники,— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти. 1985.— 208 б., расм.

Халқ бадий тафаккурининг рангин ва умрзоқ меваларидан бири қорақалпоқ элининг «Маспошшо» достонидир. Ғоявий юксаклиги ва бадий ўзига хослиги жиҳатидан у халқ орасида кенг маълум бўлиши ва сеvimли асарлардан бири сифатида ардоқланиши тасодифий эмас. Асосий ғояси эл-юрт ва муҳаббатни ҳимоя қилишдан иборат бўлган бу достон — «Алпомиш», «Холдорхон» сингари халқ ижоди намуналарини севиб, ёвзозлаб юрган ўзбек ўқувчиларига муносиб армуғондир.

Маспатша. Каракалпакский народный эпос.

83.3 Қарақал.

М 4702250000—212 175—85
М 352 (04)—85

© Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985 й. (Тарж).

Орол атрофлари ва Аму соҳилларини қадим замонлардан ўзларига макон этган қорақалпоқлар ажойиб халқ шеърятини, унинг энг улкан жанри бўлмиш дostonларни яратганлар. Уларнинг аксарияти халқ хотирасида айни шу кунларгача сақланиб, ижро этилиб келинмоқда.

Помир тоғларидаги қорлардан пайдо бўлган Амударё сувлари Оролга келиб қуйилгани каби, халқ жиrow-бахшилари асос солган шеърят асрлар оша тўпланиб, қорақалпоқ халқининг бой оғзаки ижоди хазинасини ташкил этди ва уни бизнинг социалистик замонамизга етказди.

Қорақалпоқ жиrow-бахшилари қадимдан ўзбек, туркман, қозоқ ва бошқа қардош халқларнинг истеъодлари билан мустаҳкам ижодий алоқада бўлиб келди. Бир-бировдан ўганиш, бир-бирига устозу шогирдлик — узоқ даврлардан келатган адабий анъана. Бунга мисол тариқасида «Алпомиш», «Гўрўғли», «Шоҳсанам — Ғариб», «Саётхон — Ҳамро», «Шаҳриёр» ва бошқа дostonларнинг ўша халқлар орасида пайдо бўлган миллий талқинларини кўрсатиш мумкин.

Албатта, ҳар бир халқ дostonни ўз тили, адабий тасвирлаш усули, ўз миллий урф-одатлари ва дунёқарашига, ўз миллий санъатига мос равишда ижро этган.

Оғзаки дoston бахши ва жиrowлар бисотида Ўрта Осиё халқларининг аксариятида қадим вақтларда пайдо бўлиб, ўзининг шаклланишида Шарқ ёзма адабиётининг намуналаридан ҳам баҳраманд бўлган ва ўз навбатида ёзма адабиётга ҳам сезиларли даражада таъсир кўрсатган.

Халқ дostonлари жаҳон бадий сўз санъати миқёсида ҳозирги даврда ҳам диққат ва эътиборга лойиқ бўлиб келмоқда. Бу ўринда лоақал ўзбекларнинг «Алпомиш», қирғизларнинг «Манас», қозоқларнинг «Қоблан», қорақалпоқларнинг «Қирқ қиз», озарбайжонларнинг «Кўрўғли», арманларнинг «Довуд Сосуний», карелофинларнинг «Калевала», осетинларнинг «Нарт», русларнинг «Билина», украинларнинг «Дума»ларининг ҳозирги кунда жаҳон халқлари орасида маълум ва машҳур бўлиб кетганлигини эслаш kifой.

Бу асарлар ҳар хил миллатларга мансублигидан қатъий назар, одамларни инсонпарварлик, ўз Ватанига муҳаббат руҳида тарбиялайдиган, юксак эстетик ҳис-туйғуларни шакллантирадиган, дунё адабий хазинасини бойитган жавоҳирлар бўлиб ҳисобланади.

Шундай эпослардан бири қорақалпоқ халқининг «Маспошшо» дostonидир.

Ғиёс жиrowнинг берган маълумотларига қараганда, бу дostonни ilk марта яратган ва ижро этган киши Мамбетниёз жиrow бўлган. Афтидан, бу киши XVIII асрнинг охири, XIX асрнинг бошларида яшаган. Мабодо адабиётшуносларнинг «Маспошшо» XVII—XVIII асрларда яратилган, деган мулоҳазаларига қўшиладиган бўлсак, бунда дostonни Мамбетниёз жиrowга қадар ҳам ижро этган жиrowлар бўлиши керак, деб тусомлаш мумкин. Фикримизча, Мамбетниёзга қадар бўлган даврда ҳам «Маспошшо» дostonининг эртақ шаклида бўлса-да, қандайдир намуналари бўлганлиги эҳтимолдан узоқ эмас.

Дostonнинг дастлаб пайдо бўлган ва тарқаяган жойи Бухородаги қорақалпоқларнинг Кенагас-Манғит уруғлари орасида бўлган. Қорақалпоқ жиrow — бахшиларининг XIX асрдаги йирик вакилларидан бўлмиш Шанкот-Ойтувар мактаби Бухоро атрофларида фаолият кўрсатган. «Маспошшо» дostonини Мамбетниёздан кейин XIX аср ўрталарида Ойтувар жиrow, Дилим жиrow, Палеке жиrow, XIX асрнинг иккинчи ярмида Орзи жиrow, Дилим жиrow, Бекимбет жиrow, XIX аср охири, XX аср бошларида Абдураим, Абдумурот, Қобил, Тўра жиrowлар қўйлаган. Асримизнинг 20-йилларида кекса Бегмурот жиrowдан «Маспошшо» дostonининг қўлинигиздаги намунасини Ғиёс жиrow ўрганиб олган ва ижро этиб юрган.

«Маспошшо» дostonи қорақалпоқ дostonлари орасида алоҳида ўрин тутadi. Ғоявий юксаклиги ва бадий ўзига хослиги жиҳатидан, у халқ орасида

кенг маълум бўлиши ва халқнинг севимли асарларидан бири сифатида ардоқланиши тасодифий эмас.

«Маспошшо» дostonининг ilk нусхаси дастлаб 1934 йилда Тахтакўпир районида истиқомат қилувчи Тўра жировдан фольклорчи Қ. Алимбетов томонидан ёзиб олинган. Иккинчи нусхаси эса 1935 йили шу райондаги Абдумурот жировдан ёзиб олинди, 1939 йилда Қорақалпоғистон Езувчилар союзи босмага тайёрлаган баёзнинг дастлабки нускасида эълон қилинган. У 1940 йилда алоҳида китоб ҳолида ҳам нашр этилди. 1956 йилда А. Қаримов томонидан Ёиёс жировдан дostonнинг учинчи хил нусхаси ёзиб олинди ва у 1958 йили босмадан чикди. 1960 йили «Маспошшо» дostonининг тадқиқотчиси А. Алиев Қойипназар жировдан тўртинчи хил нусхаси ёзиб олди. Бундан ташқари, А. Алиев «Маспошшо» дostonининг М. Афзалов томонидан Фарғона область, Бешкапа қишлоқ Советида истиқомат қилувчи Бўри бахши Содиқ ўғлидан ёзиб олинган эртак шаклидаги ўзбекча нусхаси мавжуд эканлиги ҳақида ёзади¹.

60-йилларга қадар «Маспошшо» ҳақида кўламли тадқиқотлар яратилган эмас. Бу ҳақда фақат С. Ахметов, Б. Исмоилов, А. Қаримов каби олимларнинг кичик тадқиқотларида дoston яратилган давр, унинг халқчилиги ҳақида баъзи фикрлар айтилди. 1960 йилдан эътиборан «Маспошшо» дostonи алоҳида илмий-тадқиқот манбаига айланди. А. Алиев бу масала билан яқиндан шугулланди, «Маспошшо» эпоси ҳақида кандидатлик диссертациясини ҳимоя қилди, матбуотда қатор мақолалар эълон қилди². А. Алиевнинг тадқиқотларида дoston нусхалари, ижро этувчилари, гоъвий мазмуни, бадийий ўзига хослиги ҳақида диққатга сазовор фикрлар айтилган.

«Маспошшо» дostonи наср ва назм бирикмасидан иборат. Хусусан, Ёиёс жиров нусхаси ўз бадийлиги жиҳатидан жуда юксак. Ёиёс жировнинг маҳорати шунда кўринадики, аксарият жиров — бахшилар ижодида бўлган каби, у ҳам дostonни фавқуллодда юксак истеъдод ва балавд шавқ билан ижро этади. Унда қорақалпоқ халқ шеърляти, қорақалпоқ тилининг кўркамлиги, бутун бойлиги, имкониятлари ёрқин намоён бўлиб турибди.

«Маспошшо» дostonининг гоъвий асосларини, шу дostonни тадқиқ этган А. Алиев: «Қорақалпоқ озаки адбиётидаги юксак аҳамиятга молик бўлган «Маспошшо» дostonининг асосий гоъяси — эл-юрт ва муҳаббатни ҳимоя қилиш», деб тўғри кўрсатади. Дарҳақиқат, дostonнинг бутун гоъвий-бадийий йўналиши ана шу ҳаётий масалаларни ифода этишга қаратилган.

Дoston бадийий асар бўлгани сабабли, уни шажара билан бир қаторга кўйиш мумкин эмас. Дostonлардаги образ яратиниға хизмат қиладиган муболагадорлик қаҳрамонларга ҳам, воқеаларга ҳам бир хилда таъсир қилиш имкониятига эга. Маспошшонинг Бобоҳон, Оланғасар дев, Чордона бобо билан урушларида, шунингдек Ойпарчанин душманларга қарши қаҳрамонлиги тасвирларида гап бораётган давр доirasидан чиқиб кетадиган, қадимий даврларга бориб тақаладиган белгилар ҳам бор. Дostonнинг пайдо бўлиш даврини аниқлаш, унинг гоъвий асослари ва бадийий ўзига хослигини, дostonнинг тарихга муносабатини белгилаш айни пайтгача фольклоршуносликда ҳал қилиниши лозим бўлган масалалардан ҳисобланади.

«Маспошшо»да богирининг Ойпарчага уйланишига боғлиқ равишда Бобоҳон, Аланғасар, Урозали хонлар билан кураш масаласи ўртага кўйилади. Дарҳақиқат, бу тўқнашув дostonнинг асосини ташкил этади. Ёвдан кутулиш ёки унинг қўлида қул бўлиш масаласи Маспошшо ва Ойпарчанин келгуси тақдирини белгилайди. Душманлар аксарият дostonларда кўпинча эл-юрт босқинчилари сифатида тасвир этилса, «Маспошшо»да одамларнинг бахтига зомин бўлувчи, хиёнаткор қилиб кўрсатилган. Шундай қилиб, асарда бахт учун кураш кетади. Бу уруш шунчаки икки бир-бирига қарама-қарши кучнинг тўқнашуви эмас, балки у озодлик учун, ҳаёт учун кураш ҳамдир.

¹ А. Э л и е в. «Мэспатша» дэстанынын вариантлары. «Вестник» Каракалпакского филиала АН УзССР, № 4, 1961, 61—62-бетлар.

² А. Э л и е в. «Мэспатша» дэстанынын идеялык бағдары», журнал «Эмиудэрья», № 5, 1962, 121—128-бетлар; «Мэспатша» дэстанынын тийкарығы образлары», «Эмиудэрья», 1963, 113-бет; «Мэспатша» дэстанынын коркемлик озгешеликлери», «Вестник» КРК ФАН УзССР, 1962, 54—62-бетлар.

Ўз халқи ва она Ватанига меҳр-муҳаббат туйғулари «Маспошшо» дostonи қаҳрамонлари фаолиятида бошдан охиригача ёрқин сезилади. Дostonда ватанпарварлик ғояларидан ташқари, хотин-қизлар эрлар билан тенг кўрилади. Ойпарча образи орқали аёллар баъзи эркаклардан ҳам устувроқ кўйилади, асарда энг яхши инсонийлик ва тенглик ғоялари улуғланади, бу жиҳатдан Ойпарча образини «Қирқ қиз» дostonидаги Гулойим билан тенглаштирсача бўлади. Хотин-қиз ҳақ-ҳуқуқи хўрланган, оёқости қилинган бир замонда «Маспошшо» дostonида юқорида зикр этилган ғоянинг кўтариб чиқилиши ҳам унинг теран, халқчил асар эканлигидан далolat беради.

Дostonдаги бош қаҳрамонлар — Маспошшо ва Ойпарча образлари алоҳида эътиборга моликдир. Дostonнинг асосий ғоялари ана шу қаҳрамонлар тақдири ва фаолияти туфайли очилади. Маспошшо фақат соф муҳаббат кўриқчиси эмас, у ёлларга қарши қурашувчи ботир ва ватанпарвар. Унда ботирлик ва мардлик билан бирга энг яхши инсоний фазилатлар мўл. Шу билан баробар, Маспошшода гўдакларча соддалик, маъсумлик хислатлари ҳам йўқ эмас.

Ойпарчани «Қоблан» дostonидаги Қурт ёки «Алпомиш»даги Барчин билан таққосланганда барчасидан ўз ботирлиги билан ажралиб туради. Ойпарчанинг гўзаллиги, ақли, топқирлиги, унинг ботирлиги билан омухта бўлиб кетган. Ойпарчанинг дostonда мард, ҳатто баъзи ўринларда Маспошшодан ҳам кучли ва доно қилиб тасвир этилиши қадим замонлар қорақалпоқ шажарасида уруғ ва қабила бошлиқлари бўлган Орухон ва Ойчўлпонни, халқ ижодида яратилган Гулойим образини эста туширади. Шу билан бирга мазкур образлар ўртасида анъанавий боғланиш мавжуд эканлигини ҳам қайд қилиш зарур.

Дostonдаги Бобоҳон, Чордона, Олангқасар дев каби образларда, халқ дostonларида бўлгани каби, жирканч ва салбий хислатли эзувчи синф вакиллари фoш этилади.

«Маспошшо» дostonи композицион қурилиши жиҳатидан анъанавий дostonлардан фарқ қилмайди. Бефарзанд ота, унинг фарзанд тилаши, йўлбарсининг юрагига бошқоронги бўлиш, иштининг ёр палаши, қизни олиб келишдаги қийинчилик ва саргузаштлар, зolim подшо билан уруш, ғалаба билан қайтиш каби манзаралар билан «Маспошшо» бошқа дostonларга, жумладан «Алпомиш» ва «Қоблан»га ўхшаб кетади.

Неча асрлар мобайнида халқ орасида айtilган ва жировлар бисотидан мустаҳкам ўрин эгаллаган «Маспошшо» дostonининг шoн-шухрати совет замонасида эллар ва юртлар оша парвоз қилмоқда.

Қорақалпоқ халқининг сеvimли дostonларидан бири — «Маспошшо»нинг қардош ўзбек тилига таржима қилиниши ва нашр этилиши қорақалпоқ ва ўзбек халқлари адабий алоқаларида айтишга арзигулик қувончли воқеадир. Бу дostonни илгаридан қорақалпоқ эпоси билан яхши таниш, «Шаҳриёр» дostonини ўзбек тилига маҳорат билан ўтқирган ва шу машҳур эпос таржимаси учун Бердақ номидан Қорақалпоғистон Автоном Республикаси Давлат мукофотига сазовор бўлган истеъдодли ўзбек шоири Муҳаммад Али таржима қилган.

Муҳаммад Али «Маспошшо» дostonининг таржимасига ижодий ёндошади. У фақат матннинг мазмунини эмас, балки бадиий ўзинга хослигини юксак савияда беришга интилади. Бунда дostonнинг ғоявий томонлари, ўзинга хос хусусиятлари муқим сақланади, дostonдаги мантйқ қатъий ҳисобга олинади. Масалан, қорақалпоқча «ерте эййем заманд, ой заманнын қэдминд» деган бошланма ўзбекча «Жуда қадим замонда» деб қисқа, тушунарли қилиб таржима этилади. Шу билан баробар, таржимон асл нусхадаги ҳар бир гап, ҳар бир мисра маъносига алоҳида эътибор беради. Жумладан, дostonнинг муқаддима қисмида Абдукарим бойнинг «Жасым кырыққа жетти, қызықлы мэхэллим отти» деган сўзлари ўзбекчага «Ешим қирққа етди, гуриллаган даврим ўтди» деб анча юксак бадиийлик билан таржима этилган.

Таржимон дoston тилини, хусусан туркий халқлар дostonларининг, жумладан қорақалпоқ дostonларининг тилини яхши билади ва унинг нозик жиҳатларига диққат билан қарайди. Масалан, қорақалпоқча «бели бугилип, кезде жасы тоғилип» сўзларини ўзбек тилига «бели ёйдай букилиб, кўздап ёши тўкилиб» тарзида беради, оригиналда тушиб қолган «жайдай» («ёйдай») сўзининг таржимон томонидан тикланиши диққатга сазовордир.

Бадий таржимада асл нусха учун муҳим бўлган, шу халқнинг миллий ўзига хослиги, урф-одатлари ва турмуш тарзига тегишли баъзи сўз ва атамалар, тушунтириш ва изоҳлар ҳам ҳисобга олиниши лозим. «Маспошшо»нинг ўзбекча таржимасида бу масалага алоҳида диққат қилинган. Қорақалпоқ тили ва урф-одатларини яхши билган таржимон маҳорати, айниқса, Қарғабой чолнинг Лобақбойнинг уйига совчиликка бориши тасвир этилган манзарада ёрқин намоён бўлади. Бу ўринда таржимон, «қўноқ оши», «ирге», «тўрт тулик мол» каби сўزلарни асл нусхадаги каби қўллаши катта қизиқиш туғдиради. Дарҳақиқат, бу усул дostonининг миллий хусусиятларини китобхонга етказишда улкан аҳамиятга эга.

«Маспошшо» дostonининг ўзбек тилига ўгирилиши ва таржимон маҳорати ҳақида яна кўп мисол келтириш мумкин. Уйлаймизки, ўзбек шоири Муҳаммад Али томонидан ўгирилган «Шаҳриёр» ва «Маспошшо» дostonлари ўзаро яқин, бир-бирига қардош тиллардан таржима қилиш муаммолари доирасида ҳали ўрганилади ва кенг адабий жамоатчилик ўз ҳукмини айтади, албатта.

Лекин шу нарса аниқки, «Маспошшо» дostonининг Муҳаммад Али томонидан амалга оширилган таржимаси асарнинг мазмунини, образларини, бадий ўзига хослигини ўзбек китобхонига худди асл нусхадаги сингари тўлақонли ва жозибадор қилиб етказа оладиган энг юксак таржима намунаси дир. Бунда истеъдодли ўзбек шоири қорақалпоқ дostonларининг тил товлаишларини чуқур ўрганганлиги, ўзлаштирганлиги ва жиддий ижодий меҳнат қилганлиги сезилиб туради.

Дostonнинг бошидан охиригача насрда бўлсин, назмда бўлсин, унинг мазмун ва бадий ўзига хослигига ҳалал бермайдиган, таржимоннинг шеърый маҳоратига хос бўлган жарангдор қофия ва саяж оҳанглари жуда ярашиб турибди.

Фикримизча, Муҳаммад Али томонидан «Маспошшо»нинг ўзбек тилига ўгирилиши айни пайтга қадар қорақалпоқ тилидан ўзбек тилига таржима этилган қорақалпоқ шеърятининг энг аъло намуналари қаторида туради.

Муҳаммад Али томонидан ўзбек тилига юксак савияда ўгирилган «Маспошшо» дostonи қардош қорақалпоқ ва ўзбек халқлари орасида азалдан давом этиб келаётган дўстлик ва қардошлик томирларини мустаҳкамлашда, иккала қардош халқ адабий алоқаларини бундан буён ҳам ривожлантиришда, шунингдек, қорақалпоқ халқ шеърятининг энг нодир намуналарини ўзбек ўқувчиларига таништиришда муҳим ўрин эгаллайди.

ҚАБУЛ МАҚСЕТОВ,

Филология фанлари доктори, профессор, ЎзССР ва ҚҚАССРда хизмат кўрсатган фан арбоби.

БИРИНЧИ БОБ

Жуда қадим замонда, Бухоро деган томонда, Булунғур-дарё бўйинда, Сарсабиз деган сойинда, Қорақалноқ деган халқинда, Кенас деган уруғинда, қўли етган ҳар ёққа, оллога қилиғи ёққан, тўққиз тулик мол боққан, оч-ориқнинг кўнглини тонган, омади бемисл чошган, сахий дея оти чиққан Абдукарим бой деган ўтди. Бой қирқ ёшга кирди, аммо фарзанд кўрмади. Фарзанд деб кўнгли ғамга тўлди, юзлари гулдай сўлди. Оҳ-фиғон этди, пола чекди, кўзларидан қонли ёш тўкди.

«Ёшим қирққа етди, гуруллаган даврим ўтди. Вақтим келиб ажал етса, тўққиз тулик молимга, шунча молу мулкимга кимлар эга бўлади, кимларга қолади...» — дер эди, ич-этини ер эди. Бутун элни бир-бир териб, етим-есирга ош бериб, кексалардан дуо олиб, ўтганларни ёдга солиб, бир кун Саман йўрғанинг белига минди; Саман кетди йўргалаб; Булунғурни ёқалаб, тўрт тулик молни оралаб, кўнглидаги армонини айтиб, дала-тузга сурон солиб, Абдукарим бой шундай деб бораётган экан:

«Қаққайган дарахтдир таърифим меним,
Олдимда оғам йўқ, ортимда иним.
Эгасиз кўп молдан менга не фойда?
Давроним ўтмоқда, не бўлар куним?»

Бошима тушибдир қайғу сояси,
Сўйгги бузуқ бефарзанднинг уяси.
Дунё-дунё молдан менга фойда йўқ,
Фарзанд экан одамзоднинг меваси.

Ўйлаб кўрсам, ҳеч гумонсиз ўтаман,
Хонумоним барин ташлаб кетаман.
Фикр қилсам, олд-ортимда нишон йўқ,
Эгаси йўқ молни йиғиб нетаман?»

Фикр этсам, олдим-ортим нишонсиз,
Манглайга мол битди ҳисобсиз, сонсиз,
Мол бердингми, эгасин ҳам етказгил,
Йўқса айтай, бу мол бари поёнсиз.

Қатор-қатор дол бедовлар ўйнаса,
Қозонларим жиққа мойда қайнаса,
Олти тулик сонсиз молдан не фойда,
Гар ортингда эга бўлар қолмаса.

Бу дунёда ҳар ким ҳам қолдирар ном,
Фикр этсам, яқиндир завол айём.

Худо биздан бир тирноқни аяди,
Эгасиз қолмоқда молу мулк тамом.

Аямасдан бердинг бизга бахт порлоқ,
Фарзандсизман, кўнглим яра, дилим доғ.
Молу мулким вайрон бўлиб бормоқда,
Тилаганим фақатгина бир тирноқ.

Э, худойим, сеп бу ҳолга сол назар,
Етти ғойиб, қўлла мени бир сафар.
Молу мулким қолиб борар эгасиз,
Наҳот қолмас мендан ном-нишон, асар?

От суғордим баланд тоғнинг қоғинда¹,
Даврон сурдим қирқ йил иқбол боғинда.
Молу мулким эгасин бер, худойим,
Сақла ўзинг бефарзандлик доғиндан.

Қасд этганлар бугун бир бор паст бўлсин,
Мен сўз айтсам дўстлар тинглаб маст бўлсин.
Саодатли бир ўғил бер, худойим,
Бас, пойида молу мулким хас бўлсин!

Йигирмада кўнди бошим давлат,
Кўлим чўздим, қурдим салтанат-савлат,
Олти тулик молим йўлинингга бўлсин,
Саодатли фарзанд бергил, бир фарзанд!

Бой ана шундай ниятнинг баридан тутиб, фарзанднинг қадри ўтиб, бели ёйдаи букилиб, кўздан ёши тўкилиб кета берди. Оқшом бўлганида молларини боғлаб, подачи-йилқичиларини тинчитиб, юмушларин тахлаб, битириб уйига қайтди. Кўнгли бузилиб ётди, ярим кеча бўлганда кўзи уйқуга кетди. Бир ажойиб туш кўрди, бундай тушни кўп хуш кўрди. Тушида етти ғойиб бола жам бўлишиб унинг олдига келишди, мисоли бойнинг бефарзандлигини бир қарашдаёқ билишди:

«Эй бобо, — дейишди улар бойни юпатиб. — Сен бир тирноқнинг зорини қилиб яратганга ёлвординг, етти ғойиб қўлласин деб оҳ-воҳларгача бординг, бир тирноқ деб олти тулик молнинг бахшида қилдинг, бу ишингни чинакам бир инсоний иш деб билдинг. Етти ғойиб дегани биз эдик, нола-ю фиғонингга чидамай кетдик. Манглайингни силаш, ёрлақаш, қарғаш бизнинг қўлимиздан келмайди, аммо худойчиликда олдимизга тунадигани бўлмайди. Сенинг арз-додингни, армонингни айтиб холлоқи аъзамнинг олдига уч мартаба бордик. Сен учун йнгладик, ялиниб-ёлвордик. Бу ёлгончи дунёда сенинг манглайингга фарзанд битмаган экан. Холлоқи аъзамдан мақсадингни

¹ Қоқ — тоғларнинг тепасида ёмғир ва қордан тўпланиб қолган қўлмак сув.

сўрадик. Ул табаррук зот сенинг кўз-ёшларингни қабул этди, биз-
нинг ҳам оҳ-воҳимизга етди, дейишиб бир сўз айтиб туришган экан:

«Сўзларининг рости кўп,
Мушкулларда дўсти кўп,
Ёвдан олар ўчи кўп,
Унга татир кучи кўп.
Бир ўзининг бошида
Қирқ одамнинг ақли бор,
Битта айтган нақлида
Юз одамнинг нақли бор,—
Худди шундай бир ўғил
Сенга айлайди ато,
Фарзанд инъом этади,
Оҳингни тинглаб худо!
Бу хабарни эшит-да,
Қувончдан тўлиб-тошма,
Ўғил берди худо деб,
Ҳаддингдан ошиб-тошма!
Қирқ болага тенг бўлар
Фарзандингда куч, сабот.
Унинг отин сўрасанг,
«Маспошшо» деб қўйгил от!
Ўн олтига кирганда
Донғи элга кетади.
Нордай ғайратга тўлиб,
Манжун отни тутади.
Душманларинг сесканар
Паҳлавонингни кўриб.
Бет келолмай барчаси
Кетар инига уриб.

Қўлинг чўзсанг қай томон,
Етишасан бегумон.
Мурод-мақсадга етгунг,
Ором-роҳатга етгунг.
Билиб олгин сен шунг,
Ўчмас довулинг уни!
Кўз ёшинг қабул бўлди.
Ҳақ ризоси шул бўлди!

Ёшинг қирққа киргунча,
Ўғилга муҳтож эдинг;
Молу дунёнг беҳисоб,
Фарзанд деса оч эдинг.
Қўранг тирсиллар эди,
Олти тулик молингдан.
Эл ҳам эди қайғули
Сенинг шўрлик ҳолингдан.
Шунча дунё не эрур,

Шунча мол нега керак?
Бир тирноқ бўлса эди,
Бўлсайди жонга тирак!

Бир фарзанд деб зор йиғлаб,
Йалтанглайсан ўнг-сўлга.
Қиёматда йиқилмас,
Худо берди бир тулга¹.
Фарзандинг йўқ, молинг кўп,
Армонга банди эдинг.
Тўғри йўлдан терс кетган
Содда-ю анди эдинг.

Биз қарашдик ҳолинга,
Солдик тўғри йўлингга.
Саксон йил сарсон бўлсанг,
Тополмасдинг пулингга,
Ажабтовур қўнди-я
Иқбол қуши қўлингга,
Мана шундоқ етишдинг
Маспошшодай улингга!
Раҳмимиз кеб ҳолинга,
Солдик тўғри йўлингга!

Бахтли ўғлонинг билан
Хондай савлат қурарсан,
Қувват кириб белинга
Хурсанд қаҳ-қаҳ урарсан!
Бу сўзларни айтган ким?—
Кимлигини англаб ол!
Бу сир қолсин ичингда,
Сирларнинг сир мисол!
Етим билан есирга
Атаб қўйгил етти мол.
Тағин насихат айлай,
Сен яхшилаб қулоқ сол.

Қизиқма мол-дунёга,
Уйда бўлса бир нонинг
Шартта дастурхонга қўй,
Келиб қолса меҳмонинг.
Очдан ўлар бўлсанг ҳам
Киши молини олма.
Бир мусофир ғарибни
Дилин раижитар бўлма.
Жоҳил бўлма, бобожон,
Кўнгилга ғам индирма.
Муҳтож бўлса бир шўрлик,
Ҳаргиз сўзин синдирма!

¹ Тулга — таянч, важот. (Тарж.)

Катта сўйлаб бировга,
Баланд олма ўзингни.
Азоб берма ғарибга,
Ўйлаб гапир сўзингни.
Йўлда ётса эгасиз,
Кўз тикмагин ёт молга.
Ҳаромлардан йироқ бўл,
Юз бур фақат ҳалолга!

Фосиқ сўзин билиб зўр,
Дўст кўнглини қолдирма.
Бегона жойда жим тур,
Душманга сир олдирма.
Очиқ ётар экан деб,
Киши тўшагин босма,
Қиммат баҳонг паст қилиб,
Хор бўлмоқ сенга хосми?

Қадринг билмагандан кеч,
Насихат ҳам қилма ҳеч,
Қулоғига илмас ул,
Айтганингни қилмас ул.
Олисга этсанг сафар,
Ёмонни олма магар,
Ҳар кимда ҳам бир айб бор,
Беайб — парвардигор.
Аmmo сен одамни бил,
Билиб-кўриб фикр қил.

Бир синаган аҳмоққа
Иккинчи бор айтма сир.
Чақимчидан йироқ бўл,
Ўн чақирим нари юр.
Нокасларга қўл берма,
Қўлинг узиб олади.
Ёмонларга дил берма,
Дилинг бузиб солади.
Бу дунёда сен доим
Яхшиларга бош қўшгин.
Яхшиларнинг ичида
Қувон, ҳайқиргин, жўшгин!
Суймаганга суйканиб,
Қадрингни ерга урма!
Чақирилмаган жойга
Борма, ҳеч бора кўрма!
Агарда ихлос билан
Отингни этиб улуғ,
Меҳмонга чақирсалар,
Бор, ай қадами қутлуғ!
Ваъда бердингми, тамом,

Аҳдингда тургучи бўл.
Лафзингдан қайтма асло,
Ҳаққа юз бурғувчи бўл!
Ботирлардан дўст танла,
Дўстлар сени ташламас.
Номард каби юз ситиб,
Ёмон йўлга боцламас.
Биз қилдик насиҳатни,
Хоҳ тинглама, хоҳ тингла.
Амал қилмоқ сендандир,
Маъносинг чуқур англа!»

Етти бола шундай деб
Бирдан ғойиб бўлади.
Абдукарим бой кўнгли
Қувончларга тўлади.

Ана шу сўзлар бойнинг қулоғига ўрнашиб қолди. Бой чўчиб уй-ғонди. Уйғонса, туши экан, тўшағида ётибди, эшитган сўзлар эса ёдида турибди. Абдукарим бой не бўлганини билмади, ишонай деса ақли бовар қилмади, ишонмай деса бўлмади. Сапчиб ўрнидан турди, кийикдай бўйинини бурди, худога шукур қилди. Қувончи юрагига сиғмай, туриб тоқати бўлмай, кўрганини ҳеч кимга билдирмай, суюнчига етти мол айтиб, қувонишининг йўлини мўлайтиб¹, Қорасанга² қўй, авлиёга от атаб, алу халқни, етим-есирни йиғдирди. Ҳеч нарсага қарамай, ҳеч ким ҳолин сўрамай, ўп қора қўйни аямай, семиз моллар сўйдириб, элин сўйиб-сўйдириб, оч-гадосин тўйдириб, элдан оқ фотиҳа олди, ўтганларни ёдга солди. Халқнинг додига етди, ба-ҳоли қудрат хайр этди. Қорасоч ёри томон юрди, унинг билан ишқили давру даврон сурди. Орадан фурсат ўтмаёқ Қорасоч юкли бўлди, Абдукарим бойнинг кўнгли қувончларга тўлди. Шодиёна кунлар етиб келди, Қорасоч бошқоронғи бўлди. Бошқоронғи бўлганда ҳам, дунёда таом қуриб кетгандай, нақ йўлбарснинг юрагига бошқоронғи бўлди.

«Кўнглим мисли оққан булоқ, битта нарса дилимда доғ, йўлбарснинг юрагини бир тишласам бас, икки дунёда ҳам армоним йўқ! — Айтганимни арз деб бил, ёринг сўзин фарз деб бил, бошқоронғилик емагин топиб-тутиб бермакни бўйинингда турган қарз деб бил».

Сининди асл пирига, етти-да бойнинг меҳрига, бошқоронғи ошин топиб бермоқ, фарз экандир эрига.

Бой қараса, ёрин айтгани зўр талаб, бир улкан дов экан, бу «бошқоронғи» дегани ҳам бир тилсиз ёв экан. Энди бой белни маҳкам боғлади, ёри деб дилин доғлади. Садоқни қўлга олди, Саманни йўлга солди, шу кетганча саҳройю биёбонга чиқиб кетди, бир жойга етди. Азондан то кечгача из қувди, манглай тери бетини ювди. Қўрмаган ерлардан йўл солди, қия чўлда ҳориб толди, «Тугмай кетгур, терс туг, бошим балога қолди». Тўқайлару тоғу тошлар, жондор бор-

¹ Мўлайтиб — кўпайтириб, ошириб. (Тарж.)

² Қорасанга — фуқарога маъносида.

маган саҳролар, сув кўрмаган сойларни оралаб овораи сарсон бўлди. Қуш учолмаган чўлни, саҳродаги гузар йўлни, қайдаги тўқайли кўлни, қумли майдон қия чўлни кезиб саргардон бўлди.

Одам бормас йўллар олис-ди, бой оллога қилди нолишди. Етти кун деганда бой олис Сассиқ кўл четидаги қўғазор-қамишзорга етиб борди. Бепарво бораётган эди, сариқ қамишнинг ичида, кўзи қонга тўлган оч йўлбарснинг олдидан чиқиб қолди. Бойнинг зарра жони қолмади, қочарга бир жой тополмади. Чирпишиб ётган оч йўлбарс унга отмоққа ўзини чоғлади. Тарашлади қуйруғин, сўлқиллатди буйрагин; битирар бўлди бой бобо азал худопинг буйруғин. Йўлбарс бўлса ер тепиб, қулоқларни тик этиб, туқларини тикрайтиб жойида бир айланди, ташланмоққа шайланди. Қўрқиб кетган бой энди, қутулмоққа уринди, чунки бари ёддан чиқиб жони кўзга кўринди. Отадиган ҳол қайда, қочадиган йўл қайда, қовоқлари солиниб, кўнгли ёмон олиниб, юрак-бағри тилиниб, ёлғизлиги билиниб оч йўлбарсга ялиниб бой энди мана бундай деб турган экан:

«Тўнинг чиқор, биланинг оқ,
Рўпарангдан чиқдим ногоҳ,
Зиёним йўқ сенга мутлоқ,
Ойга чоп, шерим, ойга чоп!

Қирқ одамга тенг бир ўзинг,
Гавҳардай ялтирар кўзинг.
Тўқайларда қолмиш изинг,
Ойга чоп, шерим, ойга чоп!

Сенсан инсонларнинг шери,
Жаҳон-жаҳонларнинг шери,
Еру осмонларнинг шери,
Ойга чоп, шерим, ойга чоп!

Бор махлуқотнинг хонисан,
Хони эмас, султонисан,
Сен шерларнинг арслонисан,
Ойга чоп, шерим, ойга чоп!

Менга чопсанг, сенга айтсам,
Бу жуда кам, бу жуда кам,
Юқ бўлмайман қорнингга ҳам,
Ойга чоп, шерим, ойга чоп!

Бир отинг шер, бири арслон,
Олис эмас, ёвуқ осмон,
Шер эмассаң, қўрқсанг, инон!
Тортинма, шерим, ойга чоп!

Сиртинг сулув, тусинг аъло,
Толенигни бермиш олло,
Кўкка қара, чорлар само,
Тортинма, шерим, ойга чоп!

Асқар тоғдай нақ келбатынг,
Ахир арслон сенинг отинг,
Алига менгзар савлатинг,
Ойга чоп, шерим, ойга чоп!»

Хушомадни эшитиб,
Шернинг қони қайнади.
Кучи сизмай танига,
Ўтдай кўзи ўйнади.
Ёрилган муздай гунграниб
Роҳат қилиб, инграниб,
Яхши сўзга семириб,
Кўнгли тошиб, гўмириб
Сакраб жойдан туради,
Бошин кўкка буради.

Мақтовларнинг сеҳрига
Чиндан йўлбарс берилди.
Бор вужуди роҳатда
Қўрғошиндай эриди.
Қуйруғини тарашлаб
Ойга қараб керилди.
Керилди-ю жаҳонда
Ўзин ягона билди.

Бой ҳам қараб турган йўқ,
Айёрликни оширди.
Хушомадли гап билан
Шернинг кўнглин тоширди.

Мана йўлбарс юраги
Тошқин сувдай айқирди.
Яхши сўзга семириб,
Наъра чекди, ҳайқирди.
Ягонаман деб тамом
Эсу ҳушдан айрилди.
Сигдиролмайд кучини
Осмонларга осилди.
Осилмоққа кўнмай ул,
Энди ойга отилди!

Ўттиз газдан айланиб,
Ажал қувиб бойланиб,
Умуртқаси узилди,
Тошлоқ ерга тушди шер!
Ерга қопдай чўзилди.
Кўрган энди нима дер?
Ёлғон сўзга ишонсанг,
Ёвлар ейди бошингни.
Тупроқда хор бўлурсан,
Қузғун ейди лошингни!..

Шундай қилиб, йўлбарс бойга ютқазди, ўзин ажалга тутқазди, бойни ўлимдан қутқазди. Бой ўрнидан шартта турди, уёқ-буёққа юриб кўрди. Йўлбарснинг олдига келди, ўзича фикр қилди: отмади, чоммади, ҳийла билан бошлади! Аста босиб англади, қулоғин солиб тинглади, йўлбарсдан сас чиқмади. Йўлбарс ўлиб ётипти, умуртқасин узилиб, мисли тошдай қотишти. Бой ёнидан пичоғини олиб йўлбарснинг юрагини ёриб олди. Юракнинг тубинда ўралиб ўсган заррадай тукни ҳам олди. Асл пиллага ўраб қўйнига солди. Бой отга миниб, хазина тошган кишидай қувониб, овул томонга қараб от қўйди. Овулга етиб келди-ю, Қорасочнинг олдига кирди, шернинг юрагини ёрининг қўлига топширди. Қарзу фарздан қутулганидан шодланиб, ўзини қўйярга жой топмади. Бойнинг қилган ишини кўрганлар ёқа ушлаб қолдилар. Қорасочнинг вақти чоғ бўлди, хазон кўнгли боғ бўлди. Айтгани бажо бўлгандан кейин эри билан бурунгидан ҳам ўртоғроқ бўлди. Ўрнидан сакраб турди, худо берди иқбол-бахтни, тум-тўшина тумор тақди, бойиға боқиб қошин қоқди, ўчоққа ҳам тез ўт ёқди, шер юрагини чўққа босди, илидами, илимадами, уёқ-буёғин доглаб, чери¹ тарқаб, чоғлаб, интиқ бўлиб чунон, чертиб-туртиб жонон, юракни ўтдан олди, қизариб оғизга солди, чиқарди қайғули дардни, кўрингиз бундай мардни, «бошқоронғи»си кетиб, кўнгли ҳам энгил тортди.

Тонглар отди, ойлар ботди, тўққиз ой, тўққиз кун орадан ўтди. Қорасоч ҳам гул-гул яшнаб, сочини орқага ташлаб, бой кўнглини қувнатиб, кўзларини ўйнатиб, қовурғаси қампайди, қурсоқлари тўмпайди. Чоршанба кун саҳарда, бой хотинини тўлғоқ тутди, жоннинг қадри ўтди. Арча ёғочидан кўмдирди, унга тилла юган илдириди. Ҳақ ёрлақаб кун чиқди, от бошидай келадиган ўғил туғди. Киндигин аяб кестирди, бўйларин силаб ўстирди, сув ўрнига бол ичирди, бахмалдан йўрғак бичтирди, кимхобдан қовуз тиктирди, олтиндан ой ясатиб, қоштолга қистирди. Эл-халқни йиғдирди, молу қўйлар сўйдирди, тўққиз кун тамом тўй берди. Бой қарияларни йиғиб қўшоқлаб мол боғлатди. Қариялар боланинг отини Маспошшо деб атадилар.

Бола ёшига етиб тетапоя юрадиган бўлди. Уч ёшга кирганда Маспошшонинг тили чиқди. Уни мактабга бердилар. Ўн йил мадрасада таълим олди. Ўсиб йигит бўлди. Яхши-ёмоннинг, олис-яқиннинг қадрига етадиган бўлди, кимнинг ким эканин билди. Бутун элга Маспошшо деб номи чиқди. Абдукаримбой боласининг йигит бўлганин кўриб, бутун молини олтига бўлди, бирини ўғлига берди, Манжун деган машхур тулпорни ҳам Маспошшо учун сотиб олди, эгар-жабдуқларин шай қилдирди. Яхши вият билан қурол-яроғлар ҳам буюрттирди. Ўғлининг бўйига боқиб, ёқасини ушлаб юра берди.

¹ Чер — қайғу, ғам-андух (Тарж.).

Оғирдир ипакдай сочин савдоси,
Оқ манглай, қора кўз ҳам қоши ёси,
Тушида ажойиб сулув қиз кўрди,
Баҳосин сўрасанг, минг қиз баҳоси.

Кўзинг тушса адо бўлгунг хумордан,
Сийпалари янги пишган анордай.
Кўзинг тушса мафтун айлар ўзига,
Қадди-бўйи тоғда ўсган чинордай.

Назар солсанг хаста кўнглинг тошади,
Шуъла бериб, кўзидан нур сочади.
Бир қарашда билиб олар сирингни,
Бир қарашда ақлинг олиб қочади.

Бўйни тўла инжу, маржон тақинган,
Бир бор кўрган умр бўйи соғинган,
Бодом қобоқ, ўймоқ оғиз қиз кўрди,
Мангу қолар унга меҳри боғинган¹.

Остига милипти дол бедов йўрға,
Қулоққа тақипти жуфғ тилла сирға.
Тўлини ойдай қизни кўриб Маспошшо
Ризо бўлди ўн саккиз йил умрга.

Жонинг сув-сув қилар сўйлаган сўзи,
Кўзингни яшнатар оқ-оппоқ юзи.
Ипакдай минази ҳайрон қилади,
Нақ беҳишт боғидан келгандай ўзи.

Ошиқ бўлиб келбатина қаради,
Парилардай ойжамолин кўради.
Тушидаги ул сулувдан Маспошшо
Асл зоти ким эканин сўради:

«Қошимда барқ уриб, тошиб-тўласан,
Ҳайрон айлаб эсу ҳушим оласан.
Қула тузда бир муносиб қўшилдик,
Баён этгил, ўзинг қайдан бўласан?»

Биз турган ер, қула майдон, элдан чет,
Турибмиз-да, икки ғариб бетма-бет.
Ҳия чўлда бир муносиб қўшилдик,
Қайлардансан, ниятингни баён эт!

Ошиқликдан юрагимга тушди доғ,
Ақл билан бу гапимни ўйлаб боқ.

¹ Боғинган — боғланган. (Тарж.)

Ойдаи ошпоқ, кундай кулган паризод,
Қайлардансан, маконингдир қайси боғ?»

«Не турли армонлар кўнглимда ётир,
Ёр ишқида умрим ўтиб борадир.
Ошиқ бўлдим, ширин жоним йўлингда,
Тушда кўрдим ғойибона бир ботир.

Оқди кўзларимдан армонли ёшим,
Излаб топсам, унга қурбондир бошим.
Отимни сўрасанг Ойпарча сулув,
Топилмади ҳали тенгу йўлдошим.

Очилди боғимда ишқим анори,
Суйганим топилмай кетди мадорим.
Ошиқман, оҳ, сарсон бўлдим, саргардон
Кўрайин деб Маспошшонинг дийдорин!

Чин ошиқнинг оқ юзида бордир хол,
Ёр ишқида ақлу ҳушим бўлди лол.
Билсанг, менман худо қўшган қўшоғинг,
Ошиқ бўлсанг, бизни излаб топиб ол».

Маспошшо чўчиб уйғонди, қараса, тўшагида ётибди. Ўнгими-тушими, не эканин била олмай ҳайрон эди. Меҳри қонмай ўнгида, армони ошиб бораёттир, тушида кўрган сулувнинг дийдорига тўёлмаб тошиб бораёттир. Ғойибона ошиқ бўлиб, тезроқ уни топсам деб шошиб бораёттир. Банд қилди йигит ўйини, олма-ёнғоқдай бўйини, ёдидан чиқмас шул қизнинг ўттиз икки жылва ўйини. Тол чивикдай товланган, танноз қизнинг қоматин кўриб йигит шўрликнинг ҳеч тоқати қолмади. Бўйига бирам муносиб, ғайрати тўлиб-тошиб ғойибона қон ютиб йигит бўлди чин ошиқ. Дийдорин бир кўролмаб, завқу сафо суролмай, кўнгида доғи қолди, азоб-қийноғи қолди. Маспошшо мана бир мисқоли минг тиллалик Манжуун отга зар ортди. Яроғларин бир-бир сайлаб, сафар камарин белга бойлаб, минди ботир араби отни, тушида кўрган ул паризодни изламакка энди йўл тортди. Ҳар тарафга берди хабар, шул қизга бўлиб интизор, бормаган уруғ қолмади, бир кўрмакка зор, харидор. Толқонлади тоғлар қорин, тортиб ўшал қизнинг зорин, ахтариб жаҳоннинг борин, саргардон бўлди олти ой топмайин қизнинг хабарин. Дунё молин этди толон, бир ёр учун бағри гирён, уч уруғни кезиб чиқди, топа олмай қолди нолон. Уша қизни кўрдим деган, топилмади бирор-бир жон. Кенагас билан Манғитдан, Қиёт билан Қипчоқдан, ўттиз икки уранли¹ донғи кетган Қўнғиротдан, олти уруғли қорақалпоқдан, ўн минг уйли ўзбекдан, олти сонли олашдан бир-бир ўшал сулув дарагини излади, излади-ю, тона олмай бўзлади. Кезиб ўтди неча тоғдан: Тиёншондан, Помиртоғдан, Жамур Кашмир, Дамашқларда саккиз

¹ Уранли — тамғали.

ойлаб бўлди сарсон, Дарбанддан ҳам ўтиб олди, олдиндаги эл — Кўхистон, Ходиса деган яйловда, оқар дарё бўлди пайдо. Ботир дарёдан ўта олмай, тиниқ сувни ёқалаб бораётгирса, дарё бурилган жойда, найғамбар ёшига тўлган, соқоли ҳам бурул бўлган, устида бор малласи, бошида бор салласи, биров билан иши йўқ, яхшилиқдан бошқа ташвиши йўқ, бир сўфи бобо ер суғориб юрган экан. Маспошшо бобога яқин келиб салом берди. Бобога қараб, бу ерларнинг отини сўраб, бир сўз айтиб турган экан:

«Бетиним айланар фалакнинг чархи,
Истаранг иссиқдир, юзларинг ёрқин.
Сўфи бобо, бир сўзим бор, сўрайман,
Бу ер халқи қандай подшонинг халқи?»

Бу тиниқ сув қайси дарё тарами,
Бу пайкаллар қайси бойнинг қарами?
Таништиргил, маконингдан хабар бер,
Турган еринг қайси хоннинг сўрами?»

Сув тегмаган чўлу биёбон сахро,
Юртингизнинг эгаси ким, эй бобо,
Бор чор атроф қуломайдон: қулотуз,
Бу атроф эл қайси хонга фуқаро?»

Бу сўзни эшитган бобо Маспошшога қараб бундоқ деб турибди:

«Кунчиқаринг баланд тоғ эрур, осма,
У ёгин билмайман — душманми, дўстми?
Аммо турган еринг Дарбанддир, билсанг,
Сўзларимни яхши уққин, дурустми?»

Бу ерларнинг кўпи, билсанг, тоғистон,
Келган кўринасан, боқсам, олисдан.
Турган ерингнинг сен отин сўрасанг,
Жумла жаҳон элга маълум Кўхистон.

Тоғларимнинг кўндир баланди-пасти,
Бордир бизда неча ёвларнинг қасди,
Ортда — чулчут, кунботишда — қалмоқ бор,
Ушбу ерлар — Тахтахоннинг қўл ости.

Дарёмпинг отини дейдилар Қармоқ,
Қийиндир золимнинг элига бормоқ.
Одамларин, болам, мендан сўрасанг,
Бир ёгим — хитойдир, бэр ёгим — қалмоқ.

Ёзинда қаҳратон, қишинда-чи — ют,
Тоғида кўп норни ютгувчи бургут.
Лақабин сўрасанг кофир дейдилар,
Орт ёқни тутмишдир ҳисобсиз чулчут.

Орқа томон қуш учолмас дала, чўл,
Ўтиб қолсанг толончилар жуда мўл.
Болам, сенинг турган жойинг чегара,
Бобохондир — қалмоқподшо, узун қўл.

Бу томонлар мусулмонлар ўрамин,
Бу қора сув қорли булоқ тарами.
Еримнинг номини дейди Гуржистон,
Мақонимиз Тахтаҳоннинг сўрамин.

Насиҳатим — орқа бетга сер солма,
Айтиб бўлдим, болам, йўлингдан қолма.
Бизнинг элат Тахтаҳонга фуқаро,
Уруғимиз — Қипчоқ, Арғин ҳам Тома».

Сўфи бобонинг сўзларини эшитиб, Маспошшо бу элнинг қаер-далигини, динини, баланд-пастини, ўр-чақирини тузуккина билиб олди. Ботир хурсанд бўлди, бобо сўзларидан кўнгли тўлди. Ислаб юрган ёрининг дарагини ботир балки шу ердан топарман деб ўйлади. Ер деб бағри кабоб Маспошшо бобога ялиниб бир сўз айтиб турган экан:

«Армон билан от ёлини тарайман,
Заррин садоғимни белга ўрайман.
Кўримсизсан, деб айбситма, жон ота,
Мақсадимни сендан ошкор сўрайман.

Кўнглим синди тортиб бир ёрнинг зорин,
Сарсон бўлдим, босдим тоғларнинг қорин,
Етти оёким, элимни тарк этганман,
Ҳеч бир элдан тополмадим хабарин.

Кўзинг олар адирларда лолазор,
Сабаб билан бўлдим сенга мен дучор.
Агар билсанг, хабарин айт, бобожон,
Бизга лойиқ бир сулув қиз қайда бор?»

Дуоғўйсан, бобо, ўткир нафасинг,
Бир нарса де, жарангли чиқсин сасинг.
Элатингда бизга лойиқ қиз борми.
Шундай қизни олмоқ менинг ҳавасим.

Бобожон, кел, иккимиз дўст бўлайик,
Дўстлигимиз кўриб қўйсин халойиқ.
Сулув қизнинг хабарин айт, жон бобо,
Халқингда қиз борми ҳеч бизга лойиқ?»

Маспошшонинг хафа кўнглини этиб шод,
Бир ҳовлидан сўзлади чол шу заҳот.

Ушал қизнинг таърифини келтирди,
Ота-она — барин айтди отма-от:

«Эшитгин, мақсаднинг бўлса суяр ёр,
Хайру саховатсиз ўзи, феъли тор,
Жампур ҳам Қулонли тоғни банд этган
Элимизда халқдан ошган бир бой бор.

Манзили йироқдир, овулдан — қия,
Ўзидан бошқага туширмас соя.
Олти тулик мол боққан бир бефарзанд,
Хайр қилмас хасисдир бениҳоя.

Тома уруғидан, оти Лабақбой,
Тенглашолмас бойликда унга ҳеч бой.
Ўн ўғилга бергисиз бир қизи бор,
Сулувликда Зулайҳодай тўлин ой.

Манман деган сардорларни билмайди,
Бойлик ила зарга парво қилмайди.
Отаси ҳам, ўша қизнинг ўзи ҳам
Хон билан подшони кўзга илмайди.

Йигитлар ортидан суқ билан қарар,
Бир кўрган йигит бир ёшга яшарар.
Ойпарча дейдилар унинг номини,
Бундаини кўрмаган бу бани башар.

Бўйлари ҳам ўлчагандай сенга мос,
Сенмас фақат, унга кўплар ишқибоз.
Юпқа дудоқ, оппоқ томоқ, хипча бел,
Мақтовини қанча айтсам, шунча оз.

Сулувга беҳисоб экан харидор,
Сулувсиз йигитга дунё бўлар тор.
Тома уруғидан Лабақбойнинг, бил,
Ботирларга лойиқ битта қизи бор.

Қишилар кўзига кўринмас унча,
Қанча сулув бўлса, соддадир шунча.
Ўн тўрт кунлик ойдай, Ойпарча оти,
Ўн беш ёшга кирган бир гули гунча».

Маспошшо бу сўзларни эшитиб, Кўҳистону Тахтаҳоннинг халқидан, тушида кўрган сулувдан дарақ топди, энди омади олдинга чопди. Кўнгли шердек наъра тортгудай эди, ана бу турган тоғни даст кўтариб отгудай эди. «Тўппадан-тўғри бораверсам, йигит шаънини яхши бўлмас,— деб ўйлади Маспошшо.— Отга тумор тақмайин, данғирлатиб довул қоқмайин, сир бермаган ерларга ёлғиз

Ўзим бормайин». Ана энди ботир сўфи бобога қараб Лабақбойни-
кига бориб кел, деб ялиниб бир сўз айтиб турган экан:

«Гул-чечакка кўмилибди қир-адир,
Битта боланг ёр деб ёниб бородир.
Этагингни маҳкам тутдим, бобожон.
Шу қизингни энди бизга олиб бер!

Оқ ниятни ўртамизга қўяйлик,
Насиб бўлса, дийдорига тўяйлик.
Ойпарчани менга олиб бер, бобо,
Сўнг иккимиз айрилмас дўст бўлайлик.»

«Қайси юртдан келдинг, болам, қошимга,
Мени тинч қўй, оғу солма ошимга.
Хақ йўлида юрган битта сўфима.
Шайтон бўлиб, васвос солма бошимга.

Болам, оғиб бизлар учун кебмидинг,
Йўқ десам ҳам, қайсарлигинг эпмиди?
Қўй, шайтоннинг васвасасин қилмагин,
Ёки мени қиз оғаси дебмидинг?»

«Яхшилигинг ерда қолмас, биларсан,
Одоқ бўлмас савобларга қоларсан.
Сабаб билан қўшсанг икки ошиқни,
Дунёдаги энг оқил зот бўларсан.

Ўзинг тортма ушбу ишдан, бобожон,
Сўзларингдан дил увишди, бобожон.
Элу халқни танг қолдириб, лол этиб.
Олиб бергил шул бувишди, бобожон».

«Элга донг таратар ким бўлса қодир,
Ойпарча қиз, билсанг, аччиқли ботир.
Болам, зиёнингни тегдирма менга,
Тариқ экиш вақти ўтиб бородир.

Кичкина бошимни тикма балога,
Тариқ экмоқ учун чиқдим далага.
Ҳечам совчиликка ярамайман мен,
Яна нима дейин сендай болага?»

«Дўстинг ёмон бўлса ҳол сўрамайди,
Мушкул чоғларингда ҳеч қарамайди.
Наҳот сиздай бобо, оқилу доно,
Одий совчиликка ҳам ярамайди?

Бу қилигинг келинмайди ёшинга,
Яхши-ёмон кирган йўқми тушинга?»

Йигитчилик нималигин биларсан,
Савдолари тушмаганми бошинга?..»

«Одил бўлсанг, аҳволимга ташла кўз,
Норастам кўп, даркор унга пону туз.
Барин ташлаб қиз ахтариб кетсам мен,
Болаларга қайдан келар ризқу рўз?»

Тўкилгандир сувдай манглай терларим,
Яхшиликдан кўпдир армон-черларим.
Қиз ахтариб кетолмайман, жон болам,
Тобдан чиқиб бораётир ерларим».

«Ойпарчага чиндан бўлдим харидор,
Тилло десанг, кумуш десанг бор бисёр.
Сендан яхши бизга дўст йўқ биларсан,
Ҳар элнинг овига қойим қуши бор.

Этагингдан тутдим маҳкам, бобожон,
Хонадонинг манзил хонам, бобожон.
Ўша қизни менга олиб берсанг, бас,
Сенсан қиёматлик отам, бобожон».

«Бор, Тома элина, болам, сен ўзинг,
Сардорини топ-да, айт айтар сўзинг.
Болаларим ризқин қийма, сўрайман,
Қаттиқ сўйлай десам, иссиқдир юзинг.

Ўйлаб кўрсам, олдим — тоғдир, ортим — жар,
Шунда тонгни қаршилаيمان ҳар саҳар.
Айтсам, ҳали етти кунлик экиш бор,
Болаларим ризқин қийма, эй қайсар».

«Насиҳат қил, насихатинг олайин,
Не муҳтожнинг бўлса, бешак қилайин.
Таригингни экиб турай, бобожон,
Ойпарчага боргил, шуни тилайин.

Фарзанд десанг, оғиринга ярарман,
Бегонамас, ўз отамдай кўрарман.
Қолиб кетди таригим деб қайғурма,
Авлодинга етар дунё берарман».

«Қўлдан келса кўнглинг олай, жон болам,
Бас, йўлингда ғайрат қилай, жон болам.
Сен огоҳ бўл болаларим ҳолидан,
Лабақбойга бориб келай, жон болам.

Мен деҳқонман, ниятим бор дилимда,
Қасд айласам кўп иш келар қўлимдан.

Огоҳ бўлсанг болаларим ҳолидан,
Мен жон тикай Ойпарчанинг йўлинда.

Тушунарсан, дейман, менинг ҳолимни,
Берсанг бергил тезроқ дунё, молингни.
Болам шитоб дилдорингга етишгил,
Еруғ кўрай бахтингни, иқболингни».

Ана энди Қарғабой сўфининг ҳоли «олтин кўрса фаришта ҳам йўлдам чиқади» деганларига мос бўлди. Аввал гарчи қаттиқ аччиқланди, кейин эса юпанди, яхши сўзни эшитиб қувонди, оёғини қўлтиқлаб тезроқ борсам деб ҳаволанди. Тинглаб ботириинг оҳу зорин, эшитиб олтиннинг хабарин, таригини отиб уриб, малла тўннинг янгисини кийиб, саллани қанқайтириб ўраб, соқолларини тараб, панада ойнага ҳам бир қараб, ҳассани қўлига олиб, улоқчи боладай шай бўлди. Маспошшо бобонинг қувонганини билиб, қаҳ-қаҳ отиб кулиб, бобо ишидан кўнгли тўлиб, унга ихлос қўйганига рози бўлиб бир ҳамён тилла берди.

«Ол, бобожон, қиёматли отамсан, пири бадавлатимсан, белгили манзил хонамсан, қийналганда қўналгамсан, қийин-қистов ерларда толмай чопар йўрғамсан. Довул-донғим сен ўзинг, сенинг бир оғиз сўзинг. Пул-мол десалар қўрқма, етмайди деб ториқма, сўз келганда тилингни тортма, дилиннга асло ғам ортма, ғазаби келса сен ҳам қайтма, қўрқдим деб айтма, дадил бўл, олдингдадир олис йўл!» Маспошшо ана шундай сўзлар билан бобони йўлга солди, оқ йўл тилаб қолди. Ўзи эски чопон кийиб олди, Манжун отини қантариб қўйиб боқиб, ҳеч кимга ўзин танитмай юра берди.

Қарғабой сўфи шу кетгандан узоқ кетди. Йўл ҳам олис қирли-чўлли йўл эди. Лабақбойнинг овулигача уч мазгиллик¹ йўл бор эди. Жампур деган оролда, Қулонли деган тоғда, Тома деган уруғда яшар эди Лабақбой, сўфи шуни қидириб бораётиб эди. У пою пиёда якки кун йўл босди. Намозгар вақтида Лабақбой овулига етиб борди. Узун бўйли, йилдир қора кўзли Лабақбой баччағар бўз ўрдада майшат қилиб ётар эди. Сўфи бобо кириб борди, салом берди. Лабақбой унинг саломига алик олмади, тузукроқ назар солмади, қай юртдансан, демади, меҳмон деб кўзга илмади. Сўфи бобо жапсарда² ўтира берди. Анча вақт ўтгандан кейин, бойнинг хотини сўфидан нима учун келганини сўради. «Шу атрофда Қармоқнинг бўйида чанга беланиб деҳқончилик қилиб юрган бир мусофир қарияман. «Қамбағалнинг бир тўйгани ярим бойигани» деганлар. Мен ҳам бойнинг уйига бориб меҳмон ошн еб, бир қорнимни тўйғазиб қайтайин деб, келувдим», — деди. Бойнинг хотини буни эшитиб қатлама пиширди, сўнг бир коса қаттиқ билан қатламанни сўфининг олдига қўйди, бобо уни тамадди қилди, қорни ҳам тўйди.

Сўфи бобо ўз мақсадини бойга очиқ айтолмади, ортига шундай қайтиб кетаверишдан истиҳола қилди, қадди-бўйи қалтираб, ҳар

¹ М а з г и л — маълум бир вақтнинг тахминий ўлчови.

² Ж а п с а р — ўтовнинг туйнуксимон тирқиши. (Тарж.).

томонга жалтанглаб қараб, илож тополмай тонг оттирди. Сўфи азонда уйқудан турди, аммо у билан ҳеч кимнинг иши бўлмади. Айни чошгоҳ пайти, уйига хор бўлиб қайтди. Ярим таноб ерга борганда хаёлига бир ўй келди. «От ёлини тарайин, бундан кейин қайтмайин, фурсати келиб турипти, мен тилимни тортмайин, Маспошшодай ботирга бу сиримни айтмайин. «Ёвдан қайтсанг ярали қайт» деганларидай, бу занғар Лабақбойга муносиб бир далил айттайин. «Бош кесмоқ бор, тил кесмоқ йўқ» дейдилар-ку, айтсам тилимни кесиб олмас, ё хорлигини, ё зўрлигини, ё эрлигин кўриб қайттайин». Шундай хаёлларга берилган сўфи зардаси қайнаб, жуда бўлиб дарғазаб, таваккалга белни боилаб баланд тоғнинг бошига чиқиб, ярим таноб ердан туриб, Лабақбойнинг уйига қараб сурон солиб, бир сўз айтиб турган экан:

«Эшит, сўзлар сўфи чол,
Чор атрофинг қатор тол,
Тутумингни мен кўриб
Эсу ақлим бўлди лол.
Уч-тўртта сўз айттайин.
Кимлигимни билиб ол.
Сўзларимга қулоқ сол.

Сабаб билан келгандим
Қармоқ деган жойдан мен.
Етишинг кўриб, хафа —
Бўлдим сендай бойдан мен.

Айтолмадим дилимда
Асраб келган сўзимни.
Олисдан келган эдим
Кўрмоқ учун ўзингни.
Сўйлашмадинг одамдай,
Терс ўғирдинг юзингни.
Ҳолу аҳвол сўрмадинг,
Тинглаш турсин сўзимни.

Отим жиловин тортай,
Аста-аста мен қайтай.
Айтолмаган сўзимни
Тингла, Лабақбой, айтай.

Салом берган чоғимда
Қараб алиқ олмадинг.
Бир қария келди деб
Ҳатто назар солмадинг.
Парво қилмадинг ҳечам,
Отим билан — меҳмонман!
Томоқ бермай қақшатдинг,
Шунисига ҳайронман.

Оти чиққан бой бўлсанг,
Олти тулик молинг бор.
Қўноқ оши бермадинг,
Қуданг эдим-ку, беор?
Қўнайгандан кўпаяр
Тўрт тулик молинг ахир.
Очдан-оч қайтардинг-а,
Очкўз, хасис, тошбағир!
Ақалли оёғимга
Битта улоқ сўймадинг.
Олдимга қатламадан
Бошқа парса қўймадинг.
Бедовимни қамчилаб
Майдонларда елгандим,
Сен билан қуда бўлиб
Эт емоққа келгандим.
Эргененг¹ хўп мустаҳкам,
Маҳкамлигин билувдим.
Сен билан яхши-ёмон
Сўйлашмоққа келувдим.
Мақсадимни сўрасанг,
Мен бир армон қилувдим,
Сен билан қудалашга,
Совчиликка келувдим.
Бахт қуши қўнай деса,
Қўндирмаган сен ўзинг.
Қатлама қўйдинг, холос,
Кўп қаттиқ экан юзинг.
Шунча бойлик берибди,
Ақл бермапти эгам.
Танимадинг одамни,
Суф ақлу зеҳнингга ҳам!
Эшигингга келган ким?
Ботирнинг сўзи келди.
Елғизинг харидори,
Ошиқ юлдузи келди.
Нима, деб сўрамайсан,
Мол сўйсанг-чи пойима!
Қувиб солмай, энағар,
Қарамай ҳол-жойима!
Қошингга мен ўзим-мас,
Ният билан келувдим.
Қовоғинг очиқ бўлар —
Добон умид қилувдим.

Далада сувчи эдим,
Қуши бор овчи эдим.

¹ Э р г е н е — ўтовнинг пойдевори. (Тарж.)

Айтсам энди ўзингга:
Ойпарчадай қизингга
Маспошшодай ботирдан
Келган бир совчи эдим.
Кун тегмаган ой чехра
Гўзал сарвинозингга,
Қайровда¹ қанот қоққан
Оқ бўйин оқ розингга,
Қўлимда қушим билан
Овчи бўлиб келгандим.
Маспошшодай ботирдан
Совчи бўлиб келгандим.
Юрт эгаси Тахтаҳон,
Унинг даъвоси бормиш.
У ҳам Ойпарча отли
Қизингга харидормиш.

Отлар чоңдим дуз билан,
Кўнглинг юмшар сўз билан.
Ойпарчадай ойимни
Кўрсак дейман кўз билан.
Қуда бўлсак деб эдим,
Ўйнаб-кулсак деб эдим.
Икки ошиқ-маъшуқни
Рози қилсак, деб эдим!..
Борганимда дуз билан,
Бўлдинг ўзинг — ўз билан.
Не юмуш-ла келдинг деб
Гаплагмадинг биз билан!..»
Шу сўзларни айтибоқ
Сўфи урра қочади.
Ўн тўрт ёшли боладай
Йўлда қайнаб жўшади.
Айтишга айтиб қўйиб,
Қўрқиб, тезроқ шошади.
Адир-адир, тоғлардан
Фурсат ўтмай ошади.
Уюм-уюм қумларда
Катта қадам ташлади.
Ана-мана деганча
Кўп йироқлаб олади.
Сўфи бобо сўзларин
Эшитади Лабақбой.
Ори келиб, орланиб
Топмас ўзин қўяр жой.
Ҳазабдан қисилиб

¹ Қайров — тоғ устида қушлар ёйиладиган жой. (Тарж.)

Ўтдай ёнди кўзлари.
Дилга найзадай ботди
Сўфи бобо сўзлари.
Бу сўзлар сўз эмасди,
Бамисли бетга тамга!
Ҳар бири ачитарди.
Соларди оғир ғамга!
Аламидан Лабақбой
Заранг тошдай қотади.
Ирғиб туриб ўрнидан,
Суягини отади.

Кўзи тўлганча қонга,
Чопиб чиқар майдонга.
Сўйласам бойнинг турин:
Ола кўз, қилич бурун,
Кўкраги қора тоғдай,
Ғазаби беадоқдай,
Дўл мисоли тарсиллаб,
Чақмоқ каби қарсиллаб
Келди-ку бойнинг қаҳри,
Юзидан учиб заҳри!

Лабақбойнинг феъли тор,
Инсон бўлмоғи душвор.
Қарғабой сўфи, ажаб,
Туриб сабаб-бесабаб,
Ўз бошига бир бало
Орттирволди уввало.
Энди қийнайди жонинг,
Энди бой ичар қонинг,
Бошингни нақ олади,
Ит кунини солади!

Ичи ёниб Лабақбой
Шитоб отга минади.
Қарғабойнинг кетидан
Бургут бўлиб жўнади.
Бузоқ тилли қамчисин
Бой олади қўлига.
Қамчилаёди отини
Қарамай ўнг-сўлига.
Айёрликда олдинда,
Қинғирликда илғор бой.
Жуда учига чиққан...
Теран жилға, теран сой.
Олд томондан қарасанг —
Тиши мисли курақдай.
Орт томондан қарасанг —

Кесик гүжум, теракдай.
Бетларининг қораси
Ой ораси — тунекдай,¹
Бурқиниб бораётир
Ҳаллослаган улекдай.²

Сўфи бобо қўрқувин
Ичга ютиб боради.
Қатламанинг тўқлиги,
Қучи кетиб боради.
Ҳар адирдан ўтганда
Енгил нафас олади.
Жон ҳалпида аямай
Отга қамчи солади.
Шамолдай етти қирдан
Бобо ошиб ўтади.
Худди шунда Лабақбой
Чолни қувиб етади.

«Тўқдинг ору номусни,
Имони йўқ, тўхта, ҳой!» —
Етган ерда сўфига
Қамчи босар Лабақбой.

Ана кўринг зўрликни,
Зиқна, феъли торликни.
Лабақбойдай баччагар
Кўргизади хўрликни.
Сўфини кекса демас,
Қамчи солар, ғам емас.
Инсофи йўқни қаранг,
Ҳайвондан ўзга эмас!

«Олайнми бошингни,
Тўкизайми ёшингни.
Кўппагимга қопдай қилиб
Торттирайми лошингни?» —
Шундоқ деди золим бой,
Золимлиги маълум бой.
Сўфини ҳайдаб, йўлни
Уйга бурди малъун бой.
Сўфига азоб берди,
Тепди, қамчилаб урди.
Дунёдаги қийноқнинг
Сўфи барини кўрди.

«Меҳмон бўлиб бордингу
Тўйиб чиқдинг уйимдан.

^{1, 2} Тунек — ой юзидаги доғлар, улек — бир ўрқачли туя, нор туя.
(Тарж.)

Раҳмат айтмоқ ўрнига,
Не лаънатлар ўйингда.
Тағин шундай гезариб,
Қўзимга тик боқасан.
Дайдиб юрган девона,
Ёмон отлар тақасан.
Ҳайбатимдан сесканмай
Беношна сўз айтасан.

Қошингни сувдай ичиб,
Йўқ қиворсам, қайтасан?
Ўзингни полвон билиб,
Сўз отишинг ортиқча.
Фаҳмлайсан ўзинг тоғ
Ҳолинг йўқ-ку тариқча!
Бир дунё моли бордай,
Қатта чиқди-ку гапинг?
Назар-писанд қилмайсан,
Нозик экан-ку таъбинг?
Сенинг шўрлик бошингга
Шайтон қутқу солдими?
Менга дўст керак бўлса,
Одам қуриб қолдими?..»

Лабақбой мана шундай сўзларни айтиб, оғзидан боди кириб, шоди чиқиб сўфи бобони ҳайдаб уйига қайтиб келди. Бойнинг хотини ақлли ва доно аёл эди, унинг бошида ўзгача хаёл эди, бойга қараб бундай деди:

«Ҳой худо ёрлақагур, сўзимни эшит, мана бу ишинг бешафқату тошбағирнинг иши, агар уйингга келган бўлса, бирор юмуш билан келгандир бу киши, шундоқ қилишинг сенга ярашмайди. Отингни сўраб келганни уриб жўнатаверсанг, таърифингни ёмонлаб бутун юртга ёйиб кетмайдими» деб бир сўз айтиб турган экан:

«Қилигингга боқсам кўзга ёш тўлар,
Уйингга яхши-ёмон одам келар.
Қулоқ сол, билганимни мен айтайин,
Қизи борнинг қулоғи гаранг бўлар.

Нақл бордир, ҳар ким ўз дардин билар,
Бўй етган қиз уйига ҳар ким келар.
Бойим-ей, манов ишинг тошбағирлик,
Эшитган одамларнинг бари қулар.

Ёшингнинг кўпи кетиб, қолди ози,
Қамолига етди-ку сарвинозинг.
Анов-манов сўзларга солма қулоқ,
«Қуда бўлсам» деганинг кўтар нозин.

Қизи бор чол-кампирининг тинчи йўқдир,
Кўплар келса, сабаби, бил, қутлугдир.

Совчи бўлиб келгани савай берсанг,
Бу — Ойпарча кўнглига теккан ўқдир.

Чолгинам, сўфи чолга яхши сўз айт,
Қизингнинг обрўйига бўлма лоқайд.
Сўфининг сўзин тингла, кетар ўзи,
Молни сен кўпайтиб айт, ўн айт, юз айт.

Қиз учун келган бўлса, хато кўрма,
Беўрин уриб-сўкма, азоб берма.
Ёқтирмасанг, молни кўп айтиб қочир,
Меҳмоннинг изосига тегиб юрма.

Қиз олиб, қиз беришмак улуг йўлдир,
Келганга чақчайма сен, кўнглин тўлдир.
Маъқул келса қуда бўл, у-бу дема,
Уч юз туғар молкелтир де, сўнг жим ўлтир».

Хотинининг сўзларини эшитган Лабақбойнинг баттар жаҳли чикди. Хотинига қараб бундай деди:

«Эй, занғарнинг боласи, сочи узун, ақли қалта хотин, панд-насиҳат қилиб менинг шахтимни қайтарасан. Сен бу сўфининг асл зотини биласанми? Бу маккор сўфи мени эрмак қилиб, оёғимга ип тақиб ўйнасин, мен жим турайнми, а? Дунёда одам қуриб кетгандай тенгим шу бўлдимми? Аҳволини кўру ҳол сўр, шундан ҳам мол унарми, шундай гапга биров кўнарми, сўзининг қадрини кетказиб, кўнглин олай деб бекор уринарми?»

Бойнинг хотини жавоб қилди:

«Эй, шоввозим, гап ема, ўзингдан бошқани кам дема, ҳар хил сўзни сўзлама. Ўзингни эр билсанг, бошқани шер бил. Тортинмай келган одамнинг бир нишонаси бўлади. Отингни атаб келган одамни ўзингдан зўр бил. Қари молнинг сирти қўтир, мойи мазали. Эшакнинг эти ҳаром, кучи халол, деганлар. Сир-сифатин билмаган одамни бойми, бекми, камбағалми, хонми, қаеридан таниб бўлади? Назар солсам, бу сўфининг тили узун юзи қип-қизил, нақ бойга ўхшаб турибди. Тездан уйингга тақлиф эт, қўноқ ошин бер, мезбонлик фарзингни қил, қарзингдан қутил. Бир сўфининг сўзини эшитиб кўр-чи!»

Лабақбой хотинига қараб деди:

«Сўзини эшитиб кўр деяберасан, жуда уни кўтарганича тилла орқалаб юрган бир одам, деб ўйлабмидинг? Баҳона қилиб бир қорнини тўйгазиб олиш пайида, холос. Орқалаб юрганини не деб ўйловдинг, чопони билан қора кунга асраб қўйган бир чуқум толқонда, бошқа нима бўларди!»

Шунда сўфи бобо бойга қараб бундай деди:

«Бой оға, жуда ҳаддингиздан ошманг, орқалаб юрганим тилла бўлса нима қилар эдингиз?»

«Агар сендан, тиллани қўй-ку, бир сариқ чақа топилса,— деди Лабақбой,— қизимни бекорга бераман, қолган умримни йўлингга бағишлайман, қулинг бўлиб хизматингни қиламан!»

Шунда сўфи бобо ўрнидан учиб турди.

«Қўлингни ташла!»

Лабақбой қўлини ташлади. Сўфи бобо унга қараб деди:

«Айтган сўзингда турасанми?»

«Тураман!» — жавоб қилди бой.

Сўфи бобо ўрнидан туриб, қиблага қараб: «Сўз берганлар ваъдасида турсин, ваъдадан қайтганини худо урсин, пири душмани бўлсин!» деб юборди. Сўнг халтасидаги бир туман тиллани бойнинг олдига тўкди. Лабақбой буни кўриб, ёнбошига бир уриб, калласини чайқаб, лабини тишлаб қолди. Сўфига тутилиб, ўйинда ютилиб, ақлу ҳушини йиғиб, бошқа юмушларини қўйиб, сўфига муте бўлди. «Таёқ силтаб тил тегиздим, дилингизга ранж еткиздим, жоҳиллигимни кечиринг, узр сўрайман сиздан!» деб сўфи бобо билан қучоқлашиб кўришди, қўл олишди. Бўз ўтовга таклиф қилиб, меҳмонини азиз билиб, қатор-қатор мол сўйиб, олдига калла қўйиб, сερтавозе бўлди.

«Раъйимдан қайтдим, узримни айтдим, сенинг билан қиёматлик дўст бўлдим, сўфи бобо. Сен билан қуда бўлмоққа тайёрман. Ўшқанигани ташла, мазали сўзингни бошла. Уғлинг сенинг неча ёшда, овулинг қайда, элинг қайда, макон этдинг қайси жойда? Қандай шамоллар билан бу ерларда бўлдинг пайдо?» — Лабақбой майинмулойим бўлиб шу сўзларни деди. Сўфи бобо бойнинг ўнғарилганини кўриб билиб, мийиғида кулиб, ўсган маконин, ўзининг ким эканин Маспошшонинг баёнин Лабақбойга тушунтириб бир сўз деб турган экан:

«Туққан ерим Оқса Дарбанд деган жой,
Еримизнинг бойлигидир қарағай.
Маконим Кўҳистон, уруғим — Арғин,
Отимни сўрасанг — сўфи Қарғабой.

Ўзим сўфи, азалдан ҳам жорлийдим,¹
Кичик феълуну номуслигу орлийдим.
Уч ой айни экинш вақти далада
Тариқ экиб яшаб юрган зорлийдим.

Бош қашувга қўл тегмас экин палла,
Тинч қўймайди ястанган «бўрсиқ» дала.
Етар эдим бўзда чангга беланиб,
Келиб қолди тулпор минган бир бола.

Салом бериб, менга тўғри қаради,
Манглайига боқсанг, жонинг олади.
Мени кўриб, отасидай иззатлаб,
Отингизни, қизингизни сўради.

Қаҳр этса юз йигитни йиқади,
Савлатига тоғ таъзимга чиқади.

¹ Жорли — юпун. (Тарж.)

Отинг сўраб Бухородан келипти!
Фақат оқил бу гап мағзин чақади.

Евларини ер-ла яксон этган у,
Кучга тўлган, балоғатга етган у.
Бухородан сизни сўраб келипти,
Ойпарчанинг харидори экан у.

Ботир бу йил ўн саккизга кирипти,
Монанди йўқ куч-гайратга тўлипти.
Маспошшо деб атайдилар отини,
Бухородан сизни сўраб келипти.

Ишқ савдоси тушмиш ёлғиз бошига,
Кирмиш айни ишқ-муҳаббат ёшига.
Бухородан сизни сўраб келипти,
Шул юборди, билсанг, мени қошингга.

Асл зоти — Кенагаснинг сардори,
Бухородир унинг она диёри.
Ўйланма бой, фотиҳа-тўй бошлай бер,
Бахт-иқболи Алидан ҳам юқори!

Тўғри сўзнинг йўқдир асло зиёни,
Айтиб бўлдим сафаримнинг баёнин.
Сизни, бизни ота қилмоқ — нияти,
Дунё десанг, тўкиб қўяр дунёни!

Ибо сақлар, келиб ҳолинг сўролмай;
Ўтовингга ёндош бўлиб юролмай.
Бизни ота қилиб сизга юборди,
Армони кўп Ойпарчангни кўролмай.

Манман деган марддан чиққан бир эрдир,
Қўлима бир туман тиллани берди.
Ҳойибона ошиқ экан қизингга,
«Қуда бўлиб, ўша қизни оббер!» дер.

Ўртадан серқатнов йўллар солайиқ,
Ойпарчангга менинг ботирим лойиқ.
Дунё десанг, не истасанг топилар,
Рози бўлсанг, дўстим, қуда бўлайиқ.

Тенглашгали тушмадим мен ароға,
Икки ёшга жоним бўлсин садоға.
Маъқул десанг, қалинни кўп айта бер,
Ютқаздим, деб хафа бўлма, бой оға.

От ёлини келиштириб ўрасан,
Ўз уйингнинг хўжасан, тўрасан.
Харидорман, зорим бору зўрим йўқ,
Қолганини яна ўйлаб кўрасан».

Лабақбой сўфи бободап бу сўзларни эшитиб, ўтган ишлар ёдидан чиқиб, ўзини қўярга жой топмади. Бойнинг олти иниси бор эди, бой уларни чақириб олди, бирма-бир маслаҳат солди:

«Қиз боланинг отага ҳаргиз бўлмас поёни, вақт-соати етганда тегмай турмас зиёни, деганлар. Ёлғиз қизим бўйишга етиб, унинг доврўғи Бухоро билан Қўқонгача боришти. Бухоро деган юртдан Ойпарчанинг йўлига жонини тикиб бир ботир келипти. Мана бу сўфи бобо унинг совчиси, илгари юборган сардори, Ойпарчадай синглингнинг Маспошшо деган харидори юборипти. Кенгашинг бўлса айтиб қол, туғишганларим». Бойнинг Қорабой деган иниси кўп оқил ва доно йигит эди. Шу Қорабой сўз олди:

«Қизингнинг ўзига яраша мос кўрку ҳусни бўлса, ҳавас қилса арзигулик одоби бўлса, эл кулмагудек моли бўлса, тортинмай олиб борадиган юрти бўлса, Бухородай ердан отингни атаб ният билан келган бўлса, ҳеч ўйланмай бериб юбор!»

Лабақбой Қорабойга қараб деди:

«Айлана ёғим тоғ эди, чулчуту қалмоқ эди, ёлғиз қизим орқасидан бошим ташвишлироқ эди. Суянай десам, суянчим йўқ, қувонай десам, қувончим йўқ, молу қолдан-ку кўнглим тўқ, ишонарли дўстларим йўқ. Мен ҳам қизимни бир оти чиққан одамга узатсам, деган армоним бор эди. Яхши-ёмон оғиз солиб, қизимнинг отини атаб туришти. Сўфи бобонинг сўзларини тингласам, ул йигит қизимга мос, тенг-тўши, душман сесканар даражада ботир экан. Тенги келса текин бер, деганлар. Камбағал бўлсанг бийга бер, ёлғиз бўлсанг тўрага бер, бошинг ерга тенг бўлар, деган сўз бор қадимдан. Ботирга қурол-яроғ керак, у халқдан чиққан улуғ дарахтдир, оламга сояси тушади. Эр йигитга бош қўшсанг, ҳар ерда тегар фойдаси. Шу ботирини қўлимга олсам, молу мулк тизгишини унинг ихтиёрига берсам, нима деса айтганига юрсам, умримнинг қолганини бу ботирнинг паноҳида ўтказсам, қизим сабаб бўлиб озгина даврон сурсам, қалай бўлар экан?» — деди. Шунда бойнинг иниси Қорабой оғасига қараб, насиҳат қилиб бир сўз деб турган экан:

«Бу ишларнинг охирини ўйлаин,
Сўзларингни эшитмасин халойиқ.
Қизинг ҳали балоғатга етган йўқ,
Бу сўзларим демак сенга нолойиқ.

Сўзларингдан ҳеч натижа топилмас,
Куёв сақлаб уйда иқболинг кулмас.
Биздан эмас, бурунчилардан қолган:
Оға, куёв сенга асло эл бўлмас.

Эр йигитга худо берса қийинми,
Оға, сенга бир насиҳат дейинми?

Ҳеч вақт қизинг миннатига қолмагин,
Кўнгил бериб сен куёвга сиинма!¹

Уйлаб гапир, ога, сенинг оғзинг бўш,
Куёв деган вақтинчалик кўнгил хуш.
Паҳлавону ботир дея сизинма,
Куёв сенга дўст бўлмас, йиғ эсу ҳуш!

Қизинг уйи қиндан тор, деган гап бор,
Қизингга суяниб чекмагин озор.
Қизинг ёш-ку, энди кирди ўн бешга,
Ҳар тарафин уйлаб кўрмоқлик даркор.

Сен жанжални сотиб олма бошингга,
Заҳар солма ичадиган ошингга.
Ошиқмасдан, ҳар томонин фикр қил,
Токи қизинг етганича ёшига.

Аввал уни уйга чорлаб олайлик,
Сўзларига, кўриб, қулоқ солайлик.
Олис йўлдан атай келган меҳмонни
Йўлига мол сўйиб меҳмон қилайлик.

Ўртамизга олиб кўрайлик ҳолин,
Билайлик одобин, ақлу камолин.
Ойпарчани кўриб қойил қолса гар,
Фатво бериб, кейин олсак-чи молин?»

Қорабой сўзлари бойга маъқул тунди. Сўфи бобога бир йигитни кўшиб орқасига қайтарди. Сўфи бобо бориб Маспошшога бўлган воқеаларни айтди, тезликда Лабақбойнинг овулига томон йўл тортди.

Меҳмонлар бойнинг иниси Қорабойнинг уйига тушдилар. Маспошшони кўрган халқ йигитнинг кўрку ҳуснига, кучу қудратига қойил бўлди. Лабақбой йигитни бир кеча меҳмон қилди, Ойпарча хизмат этиб турди. Маспошшонинг Ойпарчага кўзи тушиб, тушида кўрган маъшуқасини ўнгида таниб олди. Қушдай қанот қоқиб, икки ошиқ бир-бирига оғиб, йўқотганини топиб, ботир танидан ихтиёр кетиб беҳуш бўлиб, Ойпарчанинг янгаси Қарчиғайга ялиниб-ёлворди:

«Сенми бизнинг янга, кўндир бизда танга! Биздан сизга кўрманна!» — деб бир сиқим қуш қанотли олтин инъом қилди. Янгасининг ҳам кўнгли тўлди.

Лабақбой Маспошшонинг бўйини кўриб, вақти хуш бўлиб, шундай хушбичим йигитни менинг эшигимга дучор қилган ўзингнинг, қизингнинг садоғаси кетай, деб кампирининг атрофидан уч бор айлаиб, манглайдан уч марта суйди.

Азонда Маспошшо отасига бир кўриңди-ю, рухсат олиб йўлга равона бўлди.

¹ Сизинма, дегани. (Тарж.)

Ана энди Лабақбой Маспошшога чиндан ҳам кўнгил бериб, юрак-бағри эриб, уни қизига жуда муносиб кўриб, Қарғабой сўфини чақириб олиб ўйлашиб кўрайлик, деб бир сўз айтиб турган экан:

«Подшо бўлган қуради дор,
Кетмасин қўлдан номус-ор.
Узр, феъли торлик қилдим,
Сенга, билмай зўрлик қилдим,
Хафа қилдим, мен бадқирдор.

Кўзимдан оқди қизил қон.
Кўрдим сендан маълум нишон.
Тилакларим бўлди бисёр,
Яна битта армоним бор,
Қулоқ бергил, сўфи-эшон!

Қувониб тошиб- тўлайлик,
Ўртага сўзлар солайлик.
Хурсанд бўлар халойиқ ҳам,
Равшанлашар ёруғ олам,
Сиз билан қуда бўлайлик.

Ўғлим йўқ эди-ку, бироқ,
Ўчмас, бас, энди шамчироқ.
Недир армонинг, деб сўрсанг,
Ўзинг ҳам бир ўйлаб кўрсанг:
Етилмаган, қиз сал ёшроқ...

Қизгинам вояга етса,
Орадан-чи уч йил ўтса.
Ўн саккизга тўлса, деймиз,
Бир дуркун қиз бўлса, деймиз,
Сабр қилиб боланг кутса.

Бордир бир неча атовим,
Кетсин тарқаб чер-татовим.¹
Ваъдали кун ўтган қадар
Лозиманда қилай магар,
Тиктирайин оқ ўтовин.

Шулдир ўйлаган муродим,
Сендан мен шуни сўрадим.
Қуда бўлдим сенинг билан.
Тилгинамдан учар ўлан,
Сенга умид-ла қарадим.

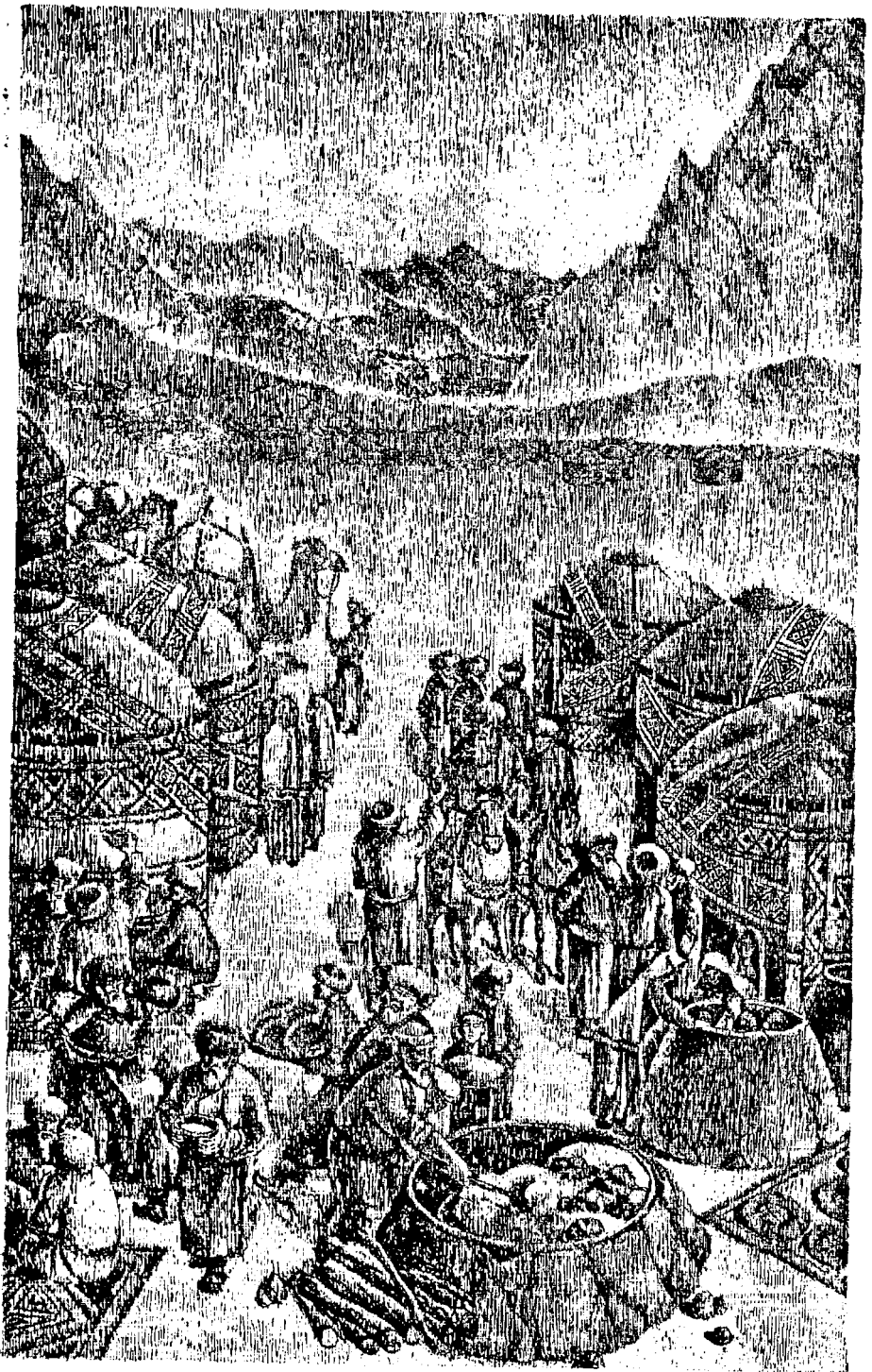
Ёлғиз қизим ҳам дармоним,
Ширин сўзим, меҳрибоним.

¹ Ғам-авдуҳим маъносида.

Хурмат этсанг ўзим менинг,
Қабул қилгин сўзим менинг,
Шунда қолмайди армоним!»

Бу сўзни эшитиб сўфи бобо бойга деди:

«Сўзларинг жуда тўғри, қиз бола вояга етмаса бўлмайди, вояга етган пайтида эса уни биров тутиб туролмайди. Уйингда ёстиқ қилиб олиб қололмайсан. Бу ерларга қатнаб юришга Маспошшонинг юрти чаплик қилади, қатнаб юриши ҳам мумкин эмас. Шундай қилсан, деб унга айтишга ҳечам оғзим бормади. Агар қизингдан қўнғил узса, боғлаб қўйсанг ҳам бунда турмайди. Қўлингдан кетса, кейин қайтиб келмайди. Сенга насиҳатим — қизингнинг иқбол-бахтини қайтарма. Тенгини топдинг, худо берди салтанати, қизингни боқиб ўтирганинг яхши эмас, сенга ёмон отдир. Ўлимдан бошқасининг эртаси яхши. Қўнғилингла олма, гапларингга орым келди. Керагини олиб, эртароқ узатиб юборсанг-чи! Майли, сенинг сўзинг синмасин, уч йил эмас, бир ярим йилдан кейин тўй бўлсин. Маспошшонинг эли йироқ, қалин молу қаъдангни олиб, бир ярим йилдан кейин қизингни узат. Уч йил уйда қизингни боқиб ўтиришинг қаттиқ уят. Маъқул десанг, бой бобо, шунга келишдик. Агар сўзларим ёқмаса, менга жавоб беринглар!» Сўфи бобо шартни шундоқ қаттиқ қўйди.

Бу гап ҳаммага маъқул тушди, икки томон сўзи ҳам бир-бирига қовушди. Куёв томон йигирма беш йўрга, эллик сигир, олтмишта бошдан-оёқ сарпо, уч юз қўй берадиган бўлди. Лабақбой яқинларин йиғдириб, семиз молдан сўйдириб, ясоғли товоқ қўйдириб Қаргабой сўфи билан қўл олишиб, қучоқлашиб, қуда бўлди. Сўфи бобога шундан кейин рухсат бердилар.

Қаргабой сўфи овулига етиб келди. Маспошшога қўрган-билганларин бирма-бир баён этди. Маспошшо берган ваъдасини маҳкам ушлаб, сўфи бобо сўзини қабул қилди, Маспошшо бошқа илож топа олмай, Ойпарчага ёндаша олмай, бирон-бир юмушга ҳам қўл уролмай ҳайрону лол бўлиб юра берди.

Энди сўзни Ойпарчадан эшитинг. Ойпарча бир гапни англаб, ҳеч кимга билдирмай, ёр дардида қон ютиб, айрилиқ жафоси жондан ўтиб, ёр қаддини бир кўришга зор. юрак-бағри озордан безор, егани ичига тушмай, тонг отса кеч бўлмай, кеч кирса тонг отмай, сирларини айтмоққа муносиб бир сирдош топа. олмай, ўтган кунларидан кўнгли тўлмай Маспошишо ҳажрида дилтанг кун кечирмоқда эди.

Ойпарча ҳеч нарсани билмагандай бўлиб юрса-да, отасининг бир ярим йил муҳлат сўраб қуда бўлганидан яхши хабардор эди. Муродмақсади аини шундоқ эди. ўзида йўқ қувониб, вақтин хушлаб юланиб, ўз-ўзича ўйланди. «Бир ярим йил тўлганча Маспошишо менга қараб юрармиди, белгилли бир макони йўқ, мендан бошқа сирдоши йўқ, элига бир кетса, яна қайтиб келармикен? Ёримнинг бошига сургун тушган экан, менинг учун ғарибликка юз бурган экан, эл-юртдан айрилиб овораи сарсон экан, шундай мушкулда ёрдамим тегмаса, сирдош бўлиб не дардига ярайман? Мен оҳ-воҳ, кўз ёшларни қўяйин, ошиғимнинг йўлига керак бўлса жонимни ҳам қурбон қилайин. Сирни қаттиқ сақлагувчи дўст топайин, ёримга яширинча хат юборайин, хат орқали чақириб олайин. Ҳеч кимга билдирмай учрашиб турайин, ёримнинг қўнглини шод этайин. Бир ярим йил ўтгунча унга ўзим қараб турайин, қавендер¹ бўлайин, ўз элига қайтаришга қўймайин. Ўз элига қайтариб ортидан қараб қолмайин...» Ойпарча хатида шуларнинг ҳаммасини ёзди. Қарчиғай янғасини чақириб олиб, уни хат билан Маспошишгога жўнатди.

Қарчиғай йўқни йўндириб бўлса ҳам қидириб топадиган йўқчи эди, бир ярим кун деганда чўлларда юриб Қарғабой сўфи овулига етиб келди. Маспошишони топиб қизнинг хатини унга топширди ва орқасига қайтди. Йигит салом хатни ўқиб чиқди. Хатда Ойпарча мана бундай деб ёзган экан:

«Оқ юзимда бор қора хол.
Ёзар сенга соҳибжамол.
Ойпарчадан салом кетди,
Мен сўзлайин, сен қулоқ сол.

Излаб келдинг олис йўлдан,
Қавендерман келса қўлдан.
Маъшуқанг хўн соғинди-да,
Сўз сўрасанг бизнинг қолдан.

Юролмайман, йўлим тордир,
Мунглуғ деган отим бордир.

¹ Қавендер — ҳомий бўлмоқ, оталиққа олмоқ маъносига. (Тарж.)

Ойпарчадан кўп-кўп салом,
Билсанг, сенга интизордир.

Тўлганим йўқ мен ёшимга,
Елғизлик бор бу бошимда,
Ишонавер, ғам чекма ҳеч,
Ойпарчадай йўлдошинга.

Ўзизил юзларинг сўлмасин,
Дилингда армон бўлмасин.
Не истасанг муҳайёдир,
Ёринг билсин, ёв билмасин.

Сенга бордир зўр ихлосим,
Ихлосим бор, бордир нозим.
Жонгинанга жон тасаддуқ,
Баланд учгил, шоҳпарвозим.

Бизни десанг ваъданга тур,
Садоқатга юзингни бур.
Соғинч сени қийнаса гар,
Пинҳон келиб ёнимда юр.

Ойпарчадан кўнглинг тўлса,
Кўнглинг тўлса, чақ-чақ кулса,
Мен ҳам сендан рози эдим,
Қошки, сенинг жуфтинг бўлсам.

Бирга юрсам, ёринг бўлсам,
Ишқли харидоринг бўлсам.
Мен умримга рози эдим,
Сенинг билан бирга ўлсам.

Дийдорингга хуморингман,
Бир сабри беқарорингман.
Сенга қурбон, сенга адо.
Фидоликка тайёрингман.

Душманингни мунгайтайин,
Дардларингни йўқотайин.
Яхши қулоқ сол сўзимга,
Бир ички сирни айтайин:

Ўйла ёқда бор катта тол,
Келмаса кўнглингга малол,
Чоршанбада саҳар чоғи
Ўша ердан бир хабар ол.

Тўй қолди деб куйиб-ёнма,
Чақимчига ҳеч инонма.

Ўзим хабар олай сендан,
Ташвишланма, қўй, ўйланма.

Овулдан-ку бир оз четрак,
Бордир битта баланд терак.
Саҳар чоғи чоршанба кун
Шул ерга келмоғинг мумкин,
Бизлар сенга бўлсак керак.

Йўллариингда бўлдим сойил,¹
Бедовга торт маҳкам айил.
Ошиқ бўлсанг, кўрсат ихлос,
Бутун олам қолсин қойил!»

Хатин ўқиб ёрининг
Шодланади Маспошшо.
Қайларгадир шодликдан
Отланади Маспошшо.
Хатин кўриб ёршнинг
Қўл олгандай бўлади.
Дардлар кетиб кўнглидан
Қаҳ-қаҳ отиб куларди.

Ойпарчанинг сўзлари
Мойдеккина ёқади.
Дард-алами товсилиб,
Чериги ҳам тарқади.
Ташвишларни унутиб
Ёш боладай яйради.
Гул ҳуснига маҳлиё
Булбул каби сайради.
Ёр дийдорин кўрмоққа
Уйғонади ҳаваси.
Қулоққа келса дейди
Ёрнинг саси, ёр саси.
Юрагининг армони
Қозон каби қайнайди.
Завқ-шавқидан баҳодир
Хонасига сиғмайди.
Фитна эмасмикин бу?—
Ботир шубҳа қилади.
Бу — ёр васли, ё макр,
Тузоқми — ким билади?
Кўнглини забт этгани
Бетайин гумон эди.
Ўйлашувга одам йўқ,
Маспошшо ҳайрон эди.

¹ С о й и л — саргардон маъносида. (Тарж.)

Бирданига Маспошшо
Ўрнидан шарт туради:
«Ботир йўли — сафардир,
Манглайдан кўради!
Нега ўйланмоқ керак?
Душман қарши келса гар,
Ер билан битта қилиб,
Яксон қилгум муқаррар!
Тикилган кўзларини
Шартта ўйиб оламан.
Душманларнинг бошига
Ит кунини соламан!
Ойпарча хатда ёзган
Ерга етиб бораин.
Насиб бўлса ёримнинг
Оқ дийдорин кўрайин.
От ёлини ўрайин,
Ёрим ҳолин сўрайин.
Ёримнинг гулбоғидан
Ишқли гуллар терайин.
Айтганлари рост бўлса
Жону дилим берайин.
Шодлигимдан бошимни
Осмонларга урайин.
Ғурур билан мардона
Айтганига юрайин.
Хат йўллаган суюқлим
Шукурким, вафо қилди.
Кўкдан кутган тилагим
Ўз ёримдан топилди».

Ёр хабарин эшитиб
Оч бургутдай чопинди.
Йигит хумори тутиб
Етсам дея талпинди.
Ёр ҳажрида қон ютиб
Юртга қайтмоқчи эди.
Бағрини захга бериб
Узлат ётмоқчи эди.
Дунёни ёруғ қилиб
Ёрнинг хабари келди.
Илиқ сўзу ноз-фироқ,
Ваъданинг бари келди.
Чоршанбанинг оқшомин
Тоқатлари тоқ кутар.
Ваъдалашган шартларни
Йигит ёдида тугар.
Ёрнинг сўзлари ёқди,
Отига тумор тақди,

Кўнгли ярим йиғитнинг
Хуш бўлди жуда вақти.
Эркалаб Манжун отни,
Мовутдан терлик ёпди.
Қуюшқонин келтирди,
Яхши узанги топди.
Сағрисин силаб кам-кам,
Ювиб-тарар жуда ҳам.
Эгар қўндириб отга,
Айилни тортди маҳкам.

Ёр йўлида талабгор,
Кўнглига нур инади.
Босилмасдан хумори.
Манжун отни минади.
Гижинглайди асов от,
Араби от кишнайди.
Ёр деб ҳалак Маспошшо
Йўлга чиқар шом пайти.
Қоронғида йўл билмай
Ботир боши қотади.
Баланд тоғлар қорини
Шартга кесиб ўтади.
Сўнг Қармоқни ёқалаб
Йўлда давом этади.
Одам изи тушмаган
Тўқайзорга етади.
Манжунни ҳаволатиб
Саҳроларда елади,
Қарсақ, кийик йўртмаган
Чўлдан ўтиб келади.
Бировга билдирмасдан
Келади шамолсимон,
Ёр деб дили ўртанган.
Бағри гирёну нолон.
Ошиқ пири Зулайҳо
Йигитдан хабар олгин.
Ойпарча харидорин
Оҳига қулоқ солгин.
Йигит ёр деб шитоблаб
Чет йўллардан юради.
Манжунга газаб қилиб
- Қаттиқ қамчи уради.

«Бир ёр деб безиб элдан
Келаман олис йўлдан.
Ойпарчани ёр қилсам —
Шу армоним бор дилда.
Ёт элларда ҳору хас,

Шарманда бўлмасам бас.
Ёр олдида кўксим тоғ —
Бўлса, шу дилда ҳавас!»

Манжун отни кишнатиб
Йўллар танобин тутди.
Намозшом вақти йигит
Қулонли сойдан ўтди.
Ана кўринди терак,
Ваъда ери ўшадир.
Айни хуфтон бўлганда
Йигит отдан тушадир.

Ана энди Маспошшо Ойпарчанинг айтган ерига, Лабақбойнинг овули олдидаги Қўпали сойга, қараганнынг кўзи толган, сояси оламини олган баланд толнинг тагига етиб келди, отдан тушиб, отини боғлади, Ойпарча қачон келар экан деб, тўрт тарафга жалтанглаб ёрининг йўлига кўз тикиб тура берди.

* * *

Энди сўзни Ойпарчадан эшитинг. Ойпарча Маспошшога хат йўллаган куни Қорабойнинг хотини Қарчиғай янгасини бир четга чақириб, армонларини айтиб, ялиниб мана бундай деган эди:

«Ақлим менинг бўлди лол,
Айланайин, янгажон,
Суйган ёрни кўролмай
Юрак қон, кўнгил вайрон.
Дунёнинг бу молидан
Менга асло йўқ фойда.
Ҳол-сўровсиз ётибди
Ёрим узоқ бир жойда.
Сиримни сенга айтай,
Кўриштиргин бизларни
Отамга ҳеч билдирма,
Сездирмагин изларни.
Йўлгинайгга жонимни
Фидо қилай, янгажон.
Не буюрсанг, айтганинг
Адо қилай, янгажон!
Ёрим олис ерларда
Йўлимгадир интизор.
Учай десам қанот йўқ,
Юрай десам йўлим тор.
Бизларни учраштирсанг
Савобга қолар эдинг.
Икки кўнгилнинг дуо,
Раҳматин олар эдинг.
Айбга қўшма, янгажон,

Ҳайрон бўлма бу ҳолга.
Ишқ-муҳаббат савдоси
Ота-бободан қолган.
Бировга билдирмагин,
Сендан шуни тилайин.
Нима десанг деябер,
Айтганингни қилайин.
Чоршанба кун саҳарда
Ўша ерга олиб бор.
Сендан бошқа кимим бор
Меҳрибону ғамгузор?
Чоршанба кун саҳарга,
Ёрга берган ваъдам бор.
Олиб боргин шу ерга
Қилмай мени шармисор!»

Қарчиғайдай янгаси
Хурсанд бўлди бу сўзга.
Қувониб деди кейин
Ойпарча — қора кўзга:
«Мени жоҳил дема сен,
Сиринг пинҳон сақлайман.
Чиндан менга сиғинсанг
Ишончингни оқлайман.
Ота-онанг халқ ичра
Таниқлидир, бу сирмас.
Отанг билса бу гапни,
Сени аяб ўтирмас.
Оғанг бўлса — бефойда,
Унинг бағри — қора тош.
Қайғурмагин, чироғим,
Сенга ўзим бўлай бош.
Бу элатда сизларга
Жон ачир дўст топилмас.
Бу гап кетса ёйилиб,
Элнинг оғзи ёпилмас.
Меҳрибонинг мен ўзим,
Сирингни ҳам этмам фош.
Менга сиғинсанг агар,
Ўзим сизга бўлай бош.
Кўмак берай чин дилдан,
Суйганингга бошинг қўш.
Суйганингга дил бериб,
Бирга ўйнаб, қайнаб-жўш!
Сенга айтсам, бекачим,
Ўтказмагин вақтинг бўш!
Суйганингга дил бериб,
Ўйнаб кул-да, қайна, жўш!

Тутсанг менинг этагим,
 Хизматингни қилайин.
 Ваъда ерга бор десанг,
 Саҳарлаб йўл олайин.
 Отанга-ку мол яхши,
 Сенга молдан нима наф?
 Ёргинангинг кўнглин ол,
 Гул мисол кулиб, яшнаб,
 Ёринг ажиб зўр йигит,
 Келбатидан қўрқар тоғ.
 Умрингни шунга қўшсанг,
 Умринг, вақтинг ўтар чоғ.
 Гар янганга сигинсанг
 Қўл-қанотинг бўлайин.
 Салтанатинг, савлатинг,
 Дил муродинг бўлайин!»

Ана шу ваъдага кўра Маспошшо келадиган куни пешиндан кейинроқ намозгардан олдинроқ Ойпарча Қарчиғай янгаси билан кўришишди. Ойпарча кўнгли ўйнаб, бошларини ювиб, сочларини тараб, ойнага қараб, гажакларини буриб, кокилларини ўриб, қулоғига сирға тақиб, жилва билан қошин қоқиб, фаранг рўмолин ўраб, оро бериб ўзига, сурма тортиб кўзига, семург қушдай солланиб, бўлажак висол онларидан хаёлланиб, кўнгли дарёдай тошиб, товусдай тараниб, симдай беллари буралиб, кўрганлар лол қолиб, тилла тожи бошинда, айни ўн беш ёшинда янгаси билан ёрим қайдасан. деб йўлга равона бўлди. Тўлин ойдаин балқиб, кўнглида орзу-ўйлари қалқиб, қадам қўйишга эриниб, нор такадай керилиб, ёрига чиндан берилиб бораётир Ойпарча. Оч бургутдай интиқиб, севги дарсини ўқиб, гоҳ-гоҳ йўлга чиқиб кутаётир Маспошшо. Ётар вақтида йўлга чиққан Ойпарча саҳар вақтида ваъдалашган ерга етиб келди.

Ойпарча ботирнинг қорасини кўриб, боришга ибo сақлаб, ўн одимча ерда тўхтади, унинг таққан дур-инжулари Маспошшонинг кўзига шуъла сочди, ўзи эса ноз билан эгилиб, эдоб билан ерга қараб турди. Маспошшо ошиқлигин қизга билдириб бир сўз айтиб турган экан:

«Кўриб қўйгил оворангни,
 Ошиқ бўлган садпорангни.
 Неча ойлар сарсон бўлдим,
 Тоғ-тошингни талқон қилдим,
 Бугун кўрдим-да қорангни.

Сарсонликка тушди бошим,
 Ошиқ бўлдим, қалам қошим,
 Ойпарчажон, келгил бери,
 Ёринг сенинг эрлар эри,
 Талқон қилди тоғлар тошин!

Бўйингни кўрдим қувондим,
Сулувлигингга инондим.
Ғойибона суйганимсан,
Чиндан меҳр қўйганимсан,
Сен деб ёндим, ёндим, ёндим!

Олдим-да салом хатингни,
Солдим-да дилга отингни.
Оқ билагинг сол бўйнима,
Тортинмагин, кел қўйнима,
Қилабер плтифотингни.

Баданларинг сутдан-да оқ,
Этгай ақлу хушдан йироқ.
Олдимга келгил, Ойпарча,
Дардимни билгил, Ойпарча,
Полвон ёринг сенга муштоқ.

Келдим узоқдан шайланиб,
Дардинг билан куйиб-ёниб,
Анорингдан бир тутдирсанг,
Оқ бетингдан бир ўптирсанг,
Қолар эдим-да қувониб!

Саккиз бурам сочинг тол-тол,
Ярашибди юзингга хол.
Меҳрим қониб сўрсам қани,
Мазасини кўрсам қани,
Шаккар лабинг асалми, бол?

Кўрдим атоқли элингни,
Тонг қолдим кўриб белингни,
Олис жойдан истаб келдим,
Шамолдай беором елдим,
Терсам боғингдан гулингни.

Қўлим солсам оқ бўйнингга,
Қирсам оташли қўйнингга,
Сўрсам ширин тилингдан ҳам,
Қучсам нозик белингдан ҳам,
Қонсам дейман ўйнингга».

Ботир сўзлаб бўлади,
Ойпарчажон кулади.
Туриши тўлин ойдай,
Бу гап ёқади мойдай.
Қўлдан кетар ихтиёр,
Ўзин сезар бахтиёр.
Қўлига дур олади,

Юзига нур солади.
Икки ошиқ учрашиб,
Дийдорлашиб, мунграшиб,
Уялиб, ор қилишиб,
Меҳр изҳор қилишиб,
Бир-бирига боқади,
Ойпарча қош қоқади:

«Дийдорингга муштоқ эдим,
Ҳажринг ичра ютдим қонлар.
Бўйинг кўриб тўлиб-тошдим,
Йўлларингда фидо жонлар.
Кўзларимдан кетди уйқу,
Ошиқ бўлдим ўн беш ёшда.
Сени кутдим, тоғлар ҳатто
Менга келмас тенг бардошда.

Ғойибдан суйиб қолдим,
Меҳримни қўйиб қолдим,
Оро бердим ўзимга,
Қалам урдим юзимга.
Сен келар деб шод бўлдим,
Шодликка қанот бўлдим.
Сурма тортган кўзимни,
Суйдим деган сўзимни,
Ойдан ёруғ юзимни,
Юзимни-мас, ўзимни
Топширгайман қўлингга,
Бахш айлайман йўлингга.
Боғда гулинг очилди,
Хуш бўйлари сочилди,
Даста қилиб териб ол,
Шундай дер, соҳибжамол!»

Ўттиз икки жилвали
Қиз йигитга ёндошар.
Икки ошиқ савлати
Қун ва ойдай чирмашар.
Қўзлар кўзга тушганда
Ёнай дейди икки дил.
Ҳаваслар туташганда,
Ёнай дейди икки дил.
Йигит боқар оташли,
Қиз буралиб туради.
Йигит муштоқ ёрининг
Қўйнига қўл уради,
Анорини пайпаслаб
Силашга улгуради.
Қиз, тузоқда шунқордай
Қайриб бўйнин бұради.

Икки ошиқ ушмундоқ,
Турфа ўйин қуради...

Шундай қилиб, шу ерда икки ошиқ қўшилишди, тол ипақдай эшилишди. Бўса олишиб, меҳрларини қондиришди. Бир-бири билан танилишди, ботирнинг кўнгли тошди, керак нарсаси қўлига тушди, кўнгиллар ҳам ўз ўрнига келди. Тоғ олди Маспошшо отига минди. Ойпарча ёрига қайтайлик деб, отнинг олдини тўсди. Буни кўрган Маспошшо қизга бир сўз деб турган экан:

«Сарғайиб йўлингда гул янглиғ сўлдим,
Йўлингда ўн беш ой саргардон бўлдим.
Ёқимли жамолинг кириб тушимга
Бухоро элидан ахтариб келдим.

Юртим қизларига солмадим назар,
Едимда жамолинг турди жилвагар.
Ўн беш ойким, элдан чиқиб кетганмаң,
Дийдорингни кўра олмадим магар.

Ислаб не юртларга хабаринг солдим,
Дарагинг топмасдан ҳоридим, толдим.
Харидорим, кўрдим, сенинг қорангни,
Бизга кераги йўқ кўп дунё молнинг.

Жамолингни кўриб етдим муродга,
Мақсадга етишдим, ёрим, мин отга.
Ҳеч нарсанинг бизга йўқдир кераги,
Чин ошигим, юр, қайтайлик элатга.

Мана илгимизда бу даври даврон,
Бир ярим йил ахир айтмоққа осон.
Бир-биримиз топдик, нозли Ойпарчам,
Юргил, юртимизга кетайлик жонон».

Эшитиб ушбу сўзни,
Йигитга тикиб кўзни,
Чин мардона сўйлар қиз!
Дона-дона сўйлар қиз:

«Бир-бировнинг йўлин тўсдик,
Ешлик қилдик, ёндик, жўшдик.
Мақсадимиз ўринланди:
Сиз билан биз бошни қўшдик.

Бордир сенинг номус-оринг,
Ёнгинангда суйган ёринг.
Сабр тағи сариғ олтиң,
Бурди бўлмас беқарорнинг.

Сендан кўнгил узмасман ҳеч,
Эзгулик иш бўлмайди кеч.
Биз билан-ку бошни қўшдинг,
Кетдик, деган сўзингдан кеч.

Ваъда бузган дуруст бўлмас,
Йўли терсдир, иши ўнгмас.
Ота сўзин бузмоқ нечун?
Бунга ҳеч бир оқил кўнмас!

Ота сўзи улуғ сўздир,
Ким айтади — уни буздир?
Ота сўзин маҳкам тутсанг,
Умринг доим соз, дурустдир.

Отани норизо қилмоқ —
Йўқ-ку бундан ортиқ гуноҳ.
Қабул бўлмас тилақларинг,
Юрарсан бетайин, саёқ.

Етмайди ҳеч ерга додинг,
Зое кетар шахтинг, потинг,¹
Оҳ, отаси қарғаганинг
Халқ ичида чиқмас оти!

Синдирма ота сазасин,
Бўлмас умрингнинг мазаси.
Қийин ишлар тушар бошга,
Товсилмайди ҳеч азаси.

Ўйланиб кўр Маспошшо,
Сўзимни айтдим холис.

Олти ойлик йўл ахир,
Элинг жуда ҳам олис
Ошиқма, суяр ёрим,
Озгина кун қарайлик.
Олти ой ўтсин, сўнгра
Отам билап онамдан
Икков рухсат сўрайлик.
Расми русмини қилиб
Фотиҳасин олайлик.
Қурол, куч олиб, сўнгра
Шитоб йўлни солайлик.
Салтанат савлат билан
Борайлик-да элишга.
Унутмагин, бутун эл.

¹ Потти — шиддат маъноснда. (Тарж.)

Қараб турар йўлингга,
 Эзгуликнинг кечи йўқ,
 Фатво олган ҳоримас.
 Бесабр бўлмақ эса
 Тентакликдан наримас.
 Бурунгидан қолган бу,—
 Мендан чиққан гап эмас:—
 Ошиққан, шошилган қиз
 Асло эрга ёлчимас.
 Ёрим, шошма олти ой,
 Нозик чол-кампир кўнгли,
 Падари бузрукворим,
 Онаизорим мунглим,
 Яхшилик тилайдилар
 Сен билан бизга фақат.
 Зор йиғлатсак уларни,
 Теккай бизларга офат!..»

Ойпарчанинг бу сўзлари Маспошшони жуда ўйлангириб қўйди. Ботир енгил гапириб қўйганини билди, ошкор буни билдиришга ёридан истиҳола қилди, Ойпарчанинг ақлли сўзларига қойил қолди ва рози бўлди. Келган изи билан Маишун отини ўйнатиб орқасига қайтди. Қарғабой сўфининг овулига бориб, бировга кўринмай, Ойпарча билан пинҳона учрашиб, қатнаб, ёрнинг ишқида қайнаб бир йил даврон сурди. «Яхши билан бир кун, ёмон билан минг кун» деганларидай, бир йиллик даврон бир ойдек ўтди кетди.

Орадан бир ярим йил ўтди.

Бир куни, Маспошшо совуқ бир хабар эшитиб қолди. Бу мамлакат бир томони Қалмоқ, бир томони Чулчут деган юртлар билан қўшни эди. Қалмоқ мамлакатининг подшосини Бобохон дейишар экан. Бобохон Ойпарчани ёқтириб қолипти, қизга бўлган муҳаббат Бобохон юрагини тиғи паррон тешиб ўтипти. Бобохон Ойпарчага совчи юборади. Лабақбой рад жавобини беради. Бобохоннинг совчилари халқ орасида юриб Маспошшодан хабар топадилар. Совчилар бу гапни Бобохонга етказиб борадилар. Мусулмон вилоятдан, Бухоро деган юртидан келган Маспошшо отлик баҳодир Ойпарчани олиб кетишини билиб Бобохон подшо фиғони фалакка чиқади. Одамларига, Маспошшонинг Ойпарчани қачон олиб кетишини аниқлашни буюради, хон Маспошшонинг йўлини тўсиб Ойпарчани олиб қолиш ниятида экан. Шу мақсадда Бобохон подшо ҳатто овулнинг ичига жосус ҳам қўйган эмиш..

Марддан марднинг хавфи бор, деганларидай Маспошшо бу сўзни эшитиб сесканиб тушди. Юртга қайтишга ботинмай яна бир йил ўтказди. Орадан икки ярим йил муддат ўтди. Қарғабой сўфи бўлса Лабақбой билан қуда бўлганидан бери Маспошшонинг олтинларин хуржинга солиб орқалаб, шаҳарма-шаҳар кезиб, асл молларга алмаштириб, керак матоларни топиб, келишилган қалин молу қаъдаи қиёматнинг ҳаммасини бир йил ўтмаёқ Лабақбойга бериб бўлган эди. Ўзи ҳам шу баҳонада бойиб кетди, чиндан ҳам Қарғабой бўл-

ди. Алқисса, қудалар ўртасидаги ваъда бир ярим йилга тўхтаган эди. Орадан эса уч йил ўтди. Лабақбой ҳам Ойпарчани узатмоқ ташвишларини қилди. Ўзининг сўраб олган муддатидан ҳам бир ярим йил ўтиб кетди. У Қарғабой сўфини чақиртирди, қизига эшик очтириб, харажатларнинг ортиқ-камин тўғрилашиб қўйишди. Маспошшога зарёқа сарпои ёниб, қизига оқ ўтов тикиб, еттига норуяга юк ортиб, оғмасин деб айилни қаттиқ тортиб, кузатиб борадиган еттита одам тайин қилиб Ойпарчани Бухоро юртига узатмоқчи бўлди. Маспошшо сир бермай юрар эди, бўлмади. У отасига сирини очиб бундай деди:

«Ота, менинг юртим олс, етти ойлик ер келади, бунча мол-дунёни элатимга етказишим жуда қийин, олдинда боғчим, кейинда қўшчим¹ йўқ. Йўлимда мени не балолар кутмоқда, номаълум. Қўнглимда ҳарқалай ҳадигим бор, қизингизга, қочганда қутқара оладиган, қувса етказа оладиган бир хоназод югрик от керак. Урушганда санчишга ярарли найза, кескир қилич, ўқ ўтмас оқ совут керак. Шу айтганларимни тайёрлаб берсангиз ҳам, элимга етиб боришим гумонлигича қолади...»

Лабақбой бу сўзларни эшитиб, юз қорамолни сотдирди, юртдан сўроқлатиб оти чиққан ола-сариқ Сандал деган тулпорни сотиб олди. Яна юз қорамолга қурол-яроғ олдирди. Сандал отни эгарлаб, совутни боғлаб, Ойпарчани Сандалга мингизиб қарағай найзасин ўнгариб, азаматга тенгариб, доли гулини келтириб, қизини Маспошшога бериб, Қарғабой сўфи билан иккиси келин-куёвни йўлга чиқариб, оқ фотиҳа қилиб, «Хўш, аллаёр» деб бир сўз айтиб турган экан:

«Ёр бўлсин ҳамиша, болам, тилагинг,
Оқ найзага полвон сенинг билагинг.
Қизимни топширдим, сенга, Маспошшо,
Йўлингиз олдидан, сўзим тинглагин.

Насиб эткиб сен бизларга эш бўлдинг,
Сабаб билан йўлдош бўлдинг, хеш бўлдинг.
Ўйлаб кўрсам, бир боламсан, Маспошшо,
Билиб-билмай барчамизга бош бўлдинг.

Баҳорда очилган боғда лоламсан,
Қўнғил хушим, ғайратли бир боламсан.
Ёдингда тут, сен қизимдан ҳам аввал,
Фарзандимсан, ўғлим, жигарпорамсан.

Ҳаққа қуллуқ этдим, қўл қовуштирдим,
Оқ қалқонни бўқтаргига жошсирдим.²
Ўйимнинг чиройи ёлғиз қизимни
Таваккал, жон болам, сенга топширдим.

¹ Қўшчим — қузатувчи, ҳамроҳ. (Тарж.)

² Оқ қалқонгача барини отга ортдим, демоқчи. (Тарж.)

Кетар бўлдинг, тингла менинг поламни,
Бефарзандман, сабил этдинг қалъамни.
Аввал худо, фарзандимни топширдим,
Йўлларда йиғлатма ёлғиз боламни.

Дол бедовлар югуролмас тоғларда,
Ҳақ қўлласин, иш ўнгмаган чоғларда.
Фарзандимни, болам, сенга топширдим,
Бохабар бўл, қолдирмагин доғларда».

Ана энди Лабақбой,
Кўзда ёши кўлу сой,
Ойпарчага бурар юз,
Қизга бундоқ деяр сўз:

«Сен эдинг кўзимда ўткир қароғим,
Уйимда ёлғизим, тансиқ ардоғим.
Отанг сендан айрилди бу дунёда,
Қиз бўлсанг-да улдай кўрган чироғим.

Мулкимнинг эгаси сенсан сардорим,
Равшаним, чироғим, балқиб ёнорим.
Бу дунёда отанг сендан айрилди,
Кетиб бораётир сабру қарорим.

Баҳорда ёйилар бойнинг туяси,
Бефарзанднинг қайнар бошда мяяси.
Бу дунёда сендан айрилди отанг,
Сенсиз, ҳайҳот, тўзғиб қолди уяси.

Армон билан кўздан тўкилди ёшим,
Душман кулди, йиғлади дўст, дарддошим.
Сендан бошқа ўғлим ҳам йўқ, қизим йўқ,
Нишонамсан, эсингда тут, қуёшим.

Танамда дармон йўқ, ўчарми уним,
Бундан буён нечук кечади куним?
Бу дунёда отанг сендан айрилди,
Униб-ўсиб узоқ яша, қулуним.

Ўйлаб турсам, жез қанотим қайрилди,
Шундай солди бу замона зайлди.
Униб-ўсиб узоқ яша, қулуним,
Бу дунёда отанг сендан айрилди.

Ўйлаб кўрсам, бурунгидан қолган йўл,
Униб-ўсиб, қайнаб-жўшиб, тошиб-тўл!
Отанни ҳам ёдинда тут, қизгинам,
Яхши кўнлар келганча, омон бўл!

Юк тортади қаторинда қора нор,
Нишонам йўқ, дейман, дилда армон бор.
Елга олиб, отангизни унутманг,
Икки бирдай шамчирогим, аллаёр!

От чопади ботир йиғит қияда,
Икки ошиқ бир-биридан зиёла.
Рози бўлинг, отангиздан бир умр,
Бахтли бўлинг, болаларим, дунёда!»

Отга тақди садафди,
Юрак-бағри кабобди (р),
Икки бирдай фарзандига
Лабақбой берди жавобди.

Ўтганларни этиб ёд,
Дилдан айлаб эътиқод,
«Оқ йўл!» дер икки кекса,
Кўзда ёшу кўнгли шод.

Сўнг икки ёш камширинг
Фотиҳасин олади.
Бухоро қайдасан, деб
Отни йўлга солади.

Икки бирдай чин ошиқ,
Бир-бирига ярашиқ,
Бухоро, қайдасан деб,
Диллари тўлиб-тошиб,
Бир-бирига қарашиб,
Завқлари ҳаддан ошиб,
Йўлга гушдилар шошиб!

Синамакка орини,
Бардошу қарорини
Йўлга тушди Маспошшо
Эргаштириб ёрани.
Минди отнинг белина,
Тушди олис йўлина,
Ҳавас бўлди бормаги
Бухородай элина.

От ёлини ўради,
Манглайдан кўради.
Очпрқаса тулпори
Тоғдан ёвшан теради.
Оти терга ботади,
От бошини тортади.
Иш кўрмаган йигитнинг
Машаққати ортади.
Йигит багрин ёқади,
Отга тумор тақади.
Беш кун тинмай йўл юриб
Чегарадан чиқади.
Олти кунча йўл юрди,
Ўия чўлларга кирди.
Терлаб кетган отига
Босиб қамчини урди.
Еттинчи кун деганда,
Жон қолмади ҳеч жонда,
Кетиб борар ботирлар
Қушлар учмас майдонда.
Ойпарчажон билади,
Ортда қолар элаги.
Ота-онаси қолиб,
Ўиз кўз ёши қилади:

«Ўзда ёшим дарёдир,
Барин қилган худодир.
Мушкулумни осон эг,
Сен ўзинг оҳимга ет.
Саргардон бўлдим букун,
Ғариб ерларда дилхун
Отамдан айри тушиб,
Онамдан айри тушиб,
Хонамдан айри тушиб,
Бошимдан ҳушим учиб,
Гирёна кетмоқдаман,
Девона кетмоқдаман.
Бибифотма, оч йўлим,
Осон айла мушкулум!»

Елиб борар Ойпарча,
Ўўнгли селдай тошади.
Сандал оти тагида
Ҳовлиқиб олиб қочади.
Маспошшодай ёрига
Ўия боқиб қўяди.

Сўз айтаркан, чиройли
Қошин қоқиб қўяди:

«Мен йиғлайман, армоним кўп, зор-зор,
Уйлаб кўрсам олдимизда, йўллар тор.
Қулоғинг бер маънуқангнинг сўзига,
Айтадиган уч-тўрт оғиз гапим бор.

Кайвонилар ёпинади ёвлиқди,
Назар солсам, орқа-олдим товлиқди (р).
Эҳ, охири бахайр бўлсин, Маспошшо
Уч кун бўлди, бизнинг бедов ҳовлиқди.

Ҳовлиқиб тўқади ўмровидан тер,
Англамайман, недан ҳуркир, нима дер.
Уч кун бўлди, сандал отим ҳовлиқди,
Бу ниманинг аломати, шаддод эр?

Қаҳрланиб қуйруқ, ёлин тарайди,
Нени кўриб, нени сезиб-англайди?
Уч кун бўлди, Сандал отим ҳовлиқди,
Дарбанд ёққа талпинади, қарайди.

Ғажак, зулфим танлаб-танлаб ўрғайман,
Сенинг билан бирга даврон сурғайман.
Уч кун бўлди, Сандал отим ҳовлиқди,
Маъносига тушунолмай турғайман.

От ёлини танлаб-танлаб ўрайин,
Насиб бўлса, бирга даврон сурайин.
Бизнинг отнинг ҳовлиққани босилсин,
Келгил, ёрим, от синашиб кўрайин».

Бу сўзларни айтар қиз,
Дали кўнгли тошади.
Икки ошиқ маст бўлиб,
Қайнайди-ю жўшади.
Қийқирганча Ойпарча
Елдай шитоб қочади.
Маспошшодай ёрига
Кулгуларин сочади.
Маспошшо қувиб етиб
Желакка найза санчади.

Санчиб бўлиб найзасин,
Ойпарчадан қочади.
Энди қувар Ойпарча,
Етишга сал қолади.
Етиб олиб йигитнинг
Камарига қўл солади.
Маспошшодай тўрасин
Ағдариб отдан олади.
Ерин шиддатин кўриб
Маспошшо лол қолади.

Гоҳ Ойпарча ағдарар,
Гоҳ Маспошшо ағдарар.
Икки бирдай чин ошиқ,
Бир-бирига ярашиқ,
Қўрғон деган чўлларда
Тортишиб ўйнаб боради.
Чўлларга сиемай асло,
Қозондай қайнаб боради.
Ўн кун ўтди орадан,
Отлар чўмпилди терга.
Етиб келди ошиқлар
Дарбанд деган бир ерга...

ТҰРТИНЧИ БОБ

Энди сүзни Қалмоқ мамлақатидан эшитинг. Қалмоқ мамлақатининг подшоси Бобохон кўпдан бери Ойпарчага ошиғу шайдо эди. Совчи қўйдирса, Лабақбой бермайди, подшолиғини кўзга илмайди, ҳайбатидан қўрқмайди, «бу ким ўзи» деб ҳам қўймайди. Бобохоннинг ичи ёниб не қиларин билмайди. Лабақбойга тиш қайраб, бир адабини бериб қўйгани пайт пойлаб юрар эди. «Маспошшо Бухорога қайтса албатта шу йўлдан ўтади, ўзи ёлғиз отли саёқ, тентираган ялангоёқ, қўлидан нима келарди, Ойпарчани тортиб олиб қоламиз», деб Дарбанднинг ҳам ўнгига, ҳам сўлига қўрғон қилдириб, ўн минг одамни йўл пойлаттириб қўйган эди. Ўша куни қалмоқларнинг байрами экан, Маспошшонинг қайси кун ўтиши номаълумлигидан, пойлоқчи одамлар байрам билан бўлиб тарқаб кетган экан. Ошиқ-маъшуклар ётар вақтида Дарбандга етиб келишди. Кимсасиз Дарбанд йўлидан эсон-омон ўтиб олишди. Биров билмай қолди. Қалмоқларнинг ичида Чордона деган бир чол бор эди. Ўзи етмиш беш ёшида, салласи бор бошида, авраси бор устинда, чавқар байтали остинда, уч қиррали чўқмор дастинда, у ҳам жондан кечиб қўйган Ойпарчанинг қасдида, ҳозир у нозир эди ҳамиша ўн минг мерганнинг қошинда. Ана шу чол Дарбанд йўлига кундуз чиндовул, оқшом эса қоровул эди. Айни чошгоҳ вақтида, чол Чавқар байталини ўйнатиб Дарбандга келди. От устидан назар солиб қаради. Тоғдан туман осилган, бағри қулоч ёзилган, ўт ўрнидай қазилган икки тулпорнинг изин кўрди. Ойпарчанинг ўтиб кетганини билди, билиб қуйиб-ёнди. Байталнинг бошин буриб, ҳассасини қўлига олди. Чавқар байтални савалаб, Бобохон олдига келиб, майдонда шовқин солди. Ойпарчанинг ўтиб кетиб қолганидан нолиб Чордона бобо Бобохонга қараб бир сўз деб турган экан:

«Баланд тоғларни босди қор,
Армонда ёшим шашқатор.
Тахтингда бўлсанг Бобохон,
Хабар ол биздан, шаҳриёр.

От чопдим майдон дуз билан,
Кўрайин аниқ кўз билан,
Тахтингда бўлсанг Бобохон,
Хабарлаш тезроқ биз билан.

Кетди қўлимдан номус-ор,
Бўлиб турибман беқарор.
Чиқинг майдонга, шаҳриёр,
Ошиғич айтар сўзим бор.

Сўз шу, яхшилаб қулоқ сол:
Қўлдан чиқди соҳибжамол.

Харидоринг кетди қўлдан,
Ортиқ сўзлаш келар малол».

Чолнинг сўзига ҳайрон,
Сесканди-ку Бобохон,
Типирчилаб ширин жон,
Уйқудан тураш шу он!

Совуқ хабар ёқмади,
Толе кулиб боқмади.
Чопиб чиқди майдонга,
Чол деди тағин хонга:

«Толонда қолди дунё, мол,
Ақлим менинг ҳайрону лол.
Айтадиган сўзим бошқа,
Манъв гапга сен қулоқ сол.

Кўзимдан оқди қизил қон,
Тасаддуқ сенга ширин жон,
Суйганинг ўтиб кетишти,
Тездан отлангил Бобохон!

Отлар суринган қия — тош,
Оқди кўзимдан қонли ёш.
Маъшуқаг ўтиб кетишти,
Бас, бўл ўзинг қўшинга бош!

От чопган майдон топилар,
Тикилсин оппоқ чодирлар.
Ойпарча ўтиб кетишти,
Отланинг донгли ботирлар!

Подшодан сийлиқ олганлар,
Шу деб таламон бўлганлар,
Ойпарча ўтиб кетишти,
Бўлинг, отланинг полвонлар!

Қиз тақди тилла садафди,
Йўлингда бағрим кабобди (р).
Қўрқсангиз, барингиз қолингиз,
Бобонгга берабер жавобди!»

Чордона бобонинг сўзлари Бобохоннинг суяк-суягидан ўтиб кетди, лабини тишлаб пушаймон этди, бепарволигидан шундай кунларга етди. Қаттиқ қаҳри келди, буни Чордона бобо ҳам билди:

«Эй, бобо, рост айтдинг. Мен ҳам сенга бир гап айтмай. Агар Ойпарчани қўлга туширсанг, роҳати ҳам, меҳнати ҳам сенга, Ойпарча ўзингники бўлсин!» — деб юборди Бобохон аччигидан. Чордо-

на бобога эса шу керак эди, хон иқрор бўлиб, ўзи Ойпарчани Чордона бобога инъом этди, Чордона бобо энди муродига етди! Бобо Чавкар байталини қамчилаб, қувончи ичига сиғмай йўлга равона бўлди. Байтални ҳассаси билан бир урган эди, бир лаҳзада Бодалғи тепага етиб олди, сер солиб қаради, орқа-олдига назар солди. Олдинда уч мазгиллик йўлда бир-бирини тортишиб ўйнашиб бораётган икки ошиқ элас-элас кўзга чалинди, Чордона бобонинг хаёли олинди. Бобо тепадан тушиб, байтални икки ошиқ изидан солди, йўлни тўғри олди, қия майдон далада гоҳ учди, гоҳ қўнди, Чавкар байтал Чағиртоғ тепасига чиқиб борди. Бобо олдинга назар солиб қаради, олдинда ҳеч ким кўринмади, орқага қараган эди, орқада уч мазгиллик йўлда бир-бирини тортишиб, ўйнашиб келаётган икки ошиқни кўрди. Бобо уларнинг орқада қолганини билди, иши ўнгидан келганини ҳис қилди, қувониб қийқириб кулди. Йўлнинг ўнг томонига қирқ одим четга чиқиб тарвақайлаб кетган қари бир саксовулнинг тагида байталдан тушди. Шу ерда паналаб, байтални четроққа бойлаб, турли шумликларни ўйлаб, икки ошиқ йўлини пойлаб ёта берди.

* * *

Икки ошиқ ўн беш кун йўлнинг танобини тортди, кам-кам Ойпарчанинг азоби ортди. Онда юриш уни ёмон ҳоритди, тонг олдида уйқу Ойпарчани элтди, кўзи илинди. Бир маҳал чўчиб уйғонса, кун чиқай деб қолибди. Яхшироқ қараган эди Маспошшо олдинда, ярим таноб ерда, кимгадир кўринмас бир одамга эргашибми, аста босиб англаб, қулоқ солиб тинглаб, гоҳ у тоғнинг, гоҳ бу тоғнинг бошига қараб, хавфсираб бораётганини кўрди. Ойпарча кўрқиб бадани жимирлаб кетди, ёримнинг олдида душман бормикин, бу кимга қулоқ солиб бораётир, деб отга қамчи босиб, Маспошшонинг изидан қувиб етиб, ундаи ҳол-аҳвол сўраб бир сўз айтиб турган экан:

«Чўчиб чор атрофга қараб борасан,
Бўйининг чўзиб кимни тинглаб борасан?
Бирор нарса қорасини кўрдингми,
Жоним, айт-чи, нени англаб борасан?»

Мен билмайман балад-пастин бу ернинг,
Чўчитган у шима сендаини эрни?
Бирон қора кўрган бўлсанг, сўйлагил,
Кўрқмоқликни мардларнинг иши дерми?

Қурбони бўлайин мен Манжуи отнинг,
Ярашиги эрур бул салтанатнинг.
Қора кўрган ердан хабар бер, ёрим,
Сен қандай нарсанинг сезигин топтинг?

Насиб ҳайдаб, сенинг билан келамаи,
Чўчиганинг кўриб ҳайрон бўламаи.

Чақиртоққа бўйнинг чўзиб қарайсан,
Нима сездинг, кўрдинг, қайдан биламан?

Ўз элингда сура олмадинг даврон,
Оромингни бузар кўнглингда армон.
Ошпоқ юзинг заъфарондай сарғайди,
Қайтинг оғрир, ёрим, деб сўрар жонон.

Элатима деб сафар тортдинг отланиб,
Ёрингга қўшилиб, кўнглинг шодланиб.
Не сабабдан ошпоқ юзинг сарғайди,
Сўзла дейди бувишинг ичи ёниб.

Мен сирин билмайман сендайин марднинг,
Ёрингга билдиргил ичдаги дарднинг.
Не сабабдан ошпоқ юзинг сарғайди,
Ошигим, неларнинг заҳматин тортдинг?

От ёлини битта ўзинг тарайсан,
Ёлғиз ўзинг не дардларга ярайсан?
Қора кўрган ердан, ёрим, хабар бер,
Чағиртоққа, нечун чўчиб қарайсан?

Қокилларим тахлаб-тахлаб ўрайин,
Керак бўлса мен жонимни берайин.
Бирон нарса қорасини кўрддингми?
Сен кўрган қорани мен ҳам кўрайин».

Ойпарчанинг сўзларини эшитиб, Маспошшо унга жавоб бериб
бир сўз айтиб турипти:

«Бедов чўмилипти қора терларга,
Ичим тўлди қайғу, армон-черларга.
Қалмоқ қочди, бизлар қувдик, Ойпарча,
Келдик жонга ўйин солар ерларга.

Хаёлимга шубҳа-гумон урипти,
Назаримда Манжун отим сурипти.
Парими ё, қушми — буни билмайман,
Чағиртошда битта қора кўринди.

Туманлидир икки тоғнинг ораси,
Боқсам, йўқдир аниқ кўрмоқ чораси.
Паримикип, инс-жинсмикин, билмадим,
Кўринади бир нарсанинг қораси.

Ечиб бер-чи, кўнглимдаги гумонни,
Ё ул қора тоғда юрган қулонми?

Айтиб бер деб, интиқ бўлдинг, Ойпарча,
Чағиртоғда қора сенга аёнми?

Ё қабариб кўринган ул — тошмикан,
Қайдан билдик, душманми ё дўст экан?
Сенинг биздан кўзинг ўткир, Ойпарча,
Тиклаб қара: ё бир қорақушмикан?

Сусайиброқ қолди Манжун йўргаси,
Узоқ эмас яқин қолди ораси.
Сенинг биздан кўзинг ўткир, Ойпарча,
Нега менгзар шу нарсанинг қораси?

От чополмас тоғда, бордир қийноғи,
Тош қоқиб чақилар бедов тугғи.
Сенинг кўзинг ўткир бўлса, Ойпарча,
Нега ўхшар шу нарсанинг сиёғи?

Чопсам бедовимдан чиқар қора тер,
Бедов қолиб, терлар Маспошшодай эр.
Сенинг кўзинг ўткир бўлса, Ойпарча,
Назар солу сўзларимга жавоб бер».

Аслида Маспошшо у нарсанинг нима эканини яхши билар эди,
қизни қўрқмасин деб билдирмасдан келаётган эди. У қоранинг ни-
малигини била олармикан, деб ёрнини синаган жойи эди. Ойпарча
у қора ҳақида Маспошшога қараб бир сўз деб турган экан:

«Худойим сақласин сени омонда,
Қалмоқлар солмасин бошга туманди.
Эс борида, йўл эгаси, йўлдан чиқ,
Элга омон етмоқлигинг гумонди.

Минган эдинг Манжун отнинг белина,
Ожиза деб, ишонмайсан тилима.
Эс борида, йўл эгаси, йўлдан чиқ,
Омон-эсон етолмайсан элингга.

Хар нарсалар тушди менинг ёдимга,
Туққан элим олис қолди оргимда.
Эс борида, йўлдан чиққин, Маспошшо,
Бундан омон етолмайсан юртингга.

Барин кўриб тилим бормоқда додга,
Келмай турар бизга фалак имдодга.
Обрўй борда, йўл эгаси, йўлдан чиқ,
Бу борида етолмаймиз муродга.

Ора чўлда бедов оти елипти,
Ошиқлик доғидан куйиб-ўлипти.

Айтмади, деб гофил қолма, Маспошшо,
Айёр бобо издан қувиб келипти.

Очилмайди баҳор боғнинг доласи,
Сабил бўлар сендай эрнинг қаъласи.
Бу — қалмоқнинг маккор чоли Чордона,
Қайт, деб бўзлар Лабақбойнинг боласи».

Шунда Маспошшо ёрининг гапини олмади, сўзига қулоқ солмади, Ойпарчанинг айтганларини яхши ўйлаб кўрмади. «Совуқ хабар топиб шахтимни қайтарасан, хотиннинг сўзини тинглаган ҳам хотин. Қўнглимни вайрон айладинг, қора ер билан тенгладинг, мени ўстириб катта қилиб қўйган сен бўлиб қолдингми?» — шундай деб аччиқ устида Ойпарчага бир қамчи солди, Ойпарча ҳам юзларини қавартиб олди. Иккинчи қамчини бедовга урди, йўлларда от сурди. От чопди майдон пастина, ким чидар марднинг дастина, ёрни ортада қолдириб, Маспошшо чопиб чиқди Чагиртоғнинг устина! Тўрт тарафга қаради, бедовнинг ёлин таради. Йўлнинг ўнг томонида, қирқ одимдай жойда, саксовулнинг тагида, бошида салла, устида малла, қўлида ҳасса, художўй бир чол қиблага қараб цамоз ўқиб ўтирар эди. Маспошшо от қўйиб ўша ерга етиб борди. Бобонинг келбатини пирларга ўхшатган ботир қулоқ солиб кутиб турди. Шу пайт бобо ўрнидан ирғиб туриб, ботирнинг кўнглини қалғитиб, алдаб-авраб, сенинг пирингман, шу ерда сени кутиб турган эдим, деб мўлтонилик қилди. Сўзининг охирида Чордона бобо Маспошшога бундай деб турган экан:

«Мулла бўлган сақлар қуръони калом,
Сени деб ичимга сиғмади нолам.
Тоғда юрган пиринг сепдан айлансин,
Омонмисан, икки бирдай жон болам?»

Ичимга сиғмайди қайғули дардим,
Қартайганда, болам, меҳнатим ортди.
Тоғни кезган пиринг сепдан айлансин,
Соғмисан, довруғи дoston жўмардим?»

Мен юрибман олиб йўлнинг йироғин,
Йиғлай-йиғлай тўди кўзда қароғим.
Тоғда юрган пиринг сепдан айлансин,
Омонмисан, икки бирдай чироғим?»

Ўрдак ўйнаб, ғозлар учган қўлимдан,
Қартайиб айрилдим юрган йўлимдан.
Тоғда юрган пиринг сепдан айлансин,
Отдан тушиб, олмадинг-ку қўлимдан?»

Мен биларман, болам, сенинг сирингни,
Жуда соғинибсан туққан ерингни.

Отдан тушиб олмайсанми қўлимдан,
Танимайсан мендай улуг пиригини.

Ҳар бир ерда ёрдам бердим мен сенга,
Ҳеч ўйланмай сизинавер сен менга.
Отдан тушиб тавоф этгин, тортинма,
Ҳар не қилсанг, кам бўлмайсан, пиригинга».

Бу сўзларни эшитган Маспошшо нодонлик қилди, бобонинг гаплариши рост деб билди, мойдай эриб кетди. Отдан шартта тушиб, салом бериб, бобонг зиёрат қилиб, манглайдан тавоф этди. Ўзини билмай юкинди, чини билан топинди, одоб билан эгилиб, оёғига бош уриб, қўлини олганини билмай қолди. Шу пайт Ойпарча қиз олисда туриб, Маспошшонинг алданганини кўриб, бобога қўл берганини билиб, от қўйиб ботирининг ёнига келди, бобонинг жодугар эканини англаб, лабини тишлаб қуйиб, минг-минг пушаймон этиб, «Сенинг пиригинг эмас эди, бу қалмоқларнинг пири» деб, ёрига тасалли бериб, бир сўз айтиб турган экан:

«Одамзодни кўриб менинг ақлим лол,
Тушунмоққа фаҳмим етмас, эҳтимол.
Ишонмайсан ёринг айтган сўзига,
Нодон ёрим, сўзларимга қулоқ сол.

Толонда қолмагай бу хонумоним,
Сенинг учун фидо бўлсин-да жоним.
Пирим бу, деб тута берма қўлини,
Эс борида, отлан, кетдик, султоним.

Отланганман Тома деган элимдан,
Сафар тортдим қия майдон чўлиндан.
Эс борида, тез отлангил, Маспошшо,
Пирим, деб ҳеч ола кўрма қўлиндан.

Алданиб турибсан, чиндан берилиб,
Озғирган сўзига мойдайин эриб.
Пирим, деб интилма, бу қалмоқ пири,
Нодонлигинг кўриб бермоқда фириб.

Миниб бедов Догистонда елгандир,
Қартайганда қиз ишқиди ўлгандир.
Эс борида, отлан, тездан қочайлик,
Айёр бобо издан қувиб келгандир.

Қодир олло бергай менинг тилагим,
Оқ найзага кучли эди билагим.
Ишонсанг гар, тоғда суягинг қолар,
Худди шунин сезиб турар юрагим.

Назар сол эргароқ йўлинг тузина¹,
Сепкил солар Ойпарчанинг юзина.
Эс борида, қочмаймизми, султоним,
Ҳеч инонма, бу сеҳргар сўзина!

Қулоқ солсанг, панд беради бегумон,
Феъли баддир кўринса ҳам нотавон.
Обрўй борда тўғри йўлни топайлик,
Кейин бориб аттанг демаклик ёмон!»

Маспошшо ҳам ўйлаб қолди: «Ўзи меҳрибон, сўзга чевар, лаб-ларин юққа, тилларин чечан қалмоқ бўлса, қалмоқ бордир. Ўзи ҳам гапчил шоирнамо, агар ёмонликка оламан деса ҳар нарса қўлидан келади, нима бўлса ҳам шу бободан йироқ бўлган яхшироқ, бунга ўхшаганларга айланишиб, балога гирифтор бўлмай тагин», деб тулпорга иргиб миниб, отин йўлга солди. Чордона бобо Маспошшодан айрилиб қолажагига кўзи етди. Ўрнидан учиб турди, ботирнинг жиловидан тутди. Шунда бобо икки ошиққа қараб уларнинг бошидан ўтганларини бир-бир сўйлаб, бундай деб турган экан:

«Байталимини чопдим қиядан, даштдан,
Кўзларим қуримас бу оққан ёшдан.
Болаларим, қулоқ солинг сўзимга,
Наслингни айтаини мен аввал-бошдан.

Диним барҳақ, Муҳаммаддир — йўлимиз,
Ишим ҳақдир, бир худонинг қулимиз.
Қалмоқ бўлсам, буни қайдан биламан,
Кенагасда Абдукарим ўғлисиз.

Дил-дилига қайғу армон тўлганди,
Қирқ ёшида отанг гулдай сўлганди,
Олти тулик молин атаб худойи,
Қирқ ёшида отанг тилаб олганди.

Отанг кирганида айни қирқ ёшга,
Ҳеч нишон кўрмаган бир сендан бошқа.
Ғойиблар отингни Маспошшо қўйди,
Отанг боши гўё етди қуёшга.

Мушфиқ онагинанг бўйида бўлдинг,
Ўз вақтида фоний дунёга келдинг.
Уч ёшингда отанг мактабга берди,
Ўн бир йил мактабда сен билим олдинг.

От бўйинга тима тумор тақмадинг,
Узоқ йўлга бедов отлар чопмадинг.

¹ Яъни, йўлнинг тўғриси, текисига қара, маъносида. (Тарж.)

Қалмоқ бўлсам, буни қайдан биламан,
Ўз элингдан муносиб қиз топмадинг.

Билсанг, айни сен ўн етти ёшингда
Ойпарчани кўриб қолдинг тушингда.
Йигирма бир ёшга кирдинг сен бу йил...
Қалмоқ бўлсам, билармидим — тушун-да!»

Кейин Чордона бобо,
Қолгур ордона бобо,
Ойпарчага юзланар,
Чечан бўлиб сўзланар:

«Гавҳардан яралган тилла созисан,
Излаганда топтирмаган нозисан.
Қалмоқ бўлсам, буни қайдан биламан,
Кўп Томада Лабақбойнинг қизисан.

Олисда кўринган тоғни қор босди,
Ўсган еринг Тахтаҳоннинг қўл ости.
Қалмоқ бўлсам, буни қайдан биламан,
Ойпарчадир сулув отинг, гап рости.

Ўз элингда суролмадинг даврни,
Ночорликда¹ кўрдинг йўлда жабрни.
Уч ёлингда хаста бўлиб огридинг,
Қалмоқ бўлсам, қайдан билай бу сирни.

Узоқ йўлдан байталишни чопганман,
Ойпарча деб жонни ўтга ёққанман.
Уч ёшингда сен оғриб ётганингда,
Ўзим бориб жонлиқ билан қоққанман.

Туман келмай бошларимдан ёғди қор,
Қалмоқ десанг келгай орим, келгай ор.
Пирингман деб сенга ёлгон сўйласам,
Бошимда бор қазойи парвардигор!»

Маспошшо Чордона бобонинг сўзларини эшитиб ўзини қўярга жой топа олмай қолди. Отасининг қирқ ёшга киргунча фарзанд кўрмагани рост, уни худодан тилаб олгани рост, инонмаса бўлмади. Отаси Абдукарим бой экани, унинг молларни худойи қилиб, нола чеккани ҳам рост, ёлгон ери йўқ. Бухорода туғилгани, ўн бир йил ўқигани, элидан қиз тополмагани, йигирма бирга киргани, Ойпарчани топмай етти ой саргардон бўлгани — бари, бари рост, биронта ҳам ёлғони йўқ эди.

¹ Ночор — ожиза. Бу ерда, аёл бўлганиндан, йўлда қийналдинг, маъносида. (Тарж.)

Ойпарчанинг отаси Лабақбой экани ҳам тўғри. Қизнинг Қулон тоғида туғилгани ҳам рост, Ойпарчанинг уч ёшида қаттиқ касал бўлгани, Чордона бобо деган бориб учта жонлиқ билан қоққани ҳам тўғри, ёлгон ери йўқ. Ойпарча ҳам ўзини қўярга жой тополмай қолди. Муштипар юрак-бағри эриб отдан сакраб тушиб, бобонинг оёғига бош уриб, тавоф қилиб: «Бир хатолиқ мевдан ўтди, жоҳиллик қилдим, сўзингга ишондим, пирим экансан, отингни тутиб сиғиндим, гуноҳим бўлса кечир, бобо!» деб қўл қовуштириб турди. Чордона бобо Ойпарчанинг сўзин эшитиб юзини тескари ўғирди:

«Э, сен, аввал қарамадинг юзимга, ишонмадинг сўзимга. Пирингман, деб ялиндим, пиринг сени топсин, иқболи олдина чопсин, ихлосим йўлласин, дуоларим қўлласин, дедим. Аммо менга қарамадинг, бор энди қарғишим тегсин, юзларингга янтоқ чиқсин!» — деб қўл бермай терс қараб турди. Бироздан кейин эса: «Пир кечирмаса кофир бўлади, фарзанднинг тоғдай гуноҳи бўлса ҳам, ота уни кечиради. Фарзанддан — узр сўрамоқ, пирдан — кечирмоқ! — деди ва Ойпарчанинг гуноҳини кечирган бўлди. — Болаларим, бир жойда туравериш ҳам унча ярашмайдиган иш, бу йўлнинг эгриси ҳам кўп, тўғриси ҳам. Пирингиз қайси бирига сизларни бошласин?» Ойпарча Чордона бобога қараб: «Билсангиз, тўғри йўлдан бошланг!» — деди.

«Хўн бўлади, болажонларим!» — деб, чол икки ошиқни эргаштириб йўлга равона бўлди. Қалин тўқайни қоқ ёриб, йўлсиз қиялаб тортиб, баланд тоғларни ахтариб, уч мазгил йўл юрди. Чўлларда кетиб боришайтиб, бир булоқнинг бўйидан чиқиб қолдилар. Булоқ бўйидаги беҳисоб қулонларни кўриб Маспошшонинг шўхлиги тутиб кетди. Бирпас ҳавас билан қараб турди-да, кийик-қулонларни тутаман, деб қувиб кетди. Ойпарчанинг ўзи ёлғиз қолди. Чордона бобонинг ишқи қўймай, юраги ҳаллослаб кетди. Билдирмай Ойпарчанинг олдига келди. Пайт пойлаб ғафлатда қолган қизнинг бўйнига қўл солди, қалтираб юзини ўзига бурди, анорига қўл урди. Ойпарчанинг ҳар бетидан тўйиб-тўйиб бўса олди, бобонинг меҳри қонди. Шу вақт Ойпарча қиз бобонинг қўлини итариб юбориб, қаҳрланиб, бир сўз айтиб турган экан:

«Баланд тоғда йўқ хору хас,
Еш оқар кўздан бу нафас.
Пирингман, дединг, аввалдан,
Не қилганинг бу, эй нокас?»

Қимлигинг маълум гумонсиз,
Афтинг, юзу бетинг қонсиз.
Пирингман, дединг, аввали,
Торт эй, қўлингни имонсиз!

Дарбанд йўлини олибсан,
Дилга шум ният солибсан.
Пирингман, дединг, аввали,
Эсдан адашиб қолибсан.

Бемаҳал туман ўтарми,
Бу ишлар бекор кетарми,
Ол, эй, қўлингни беимон,
Пир бўлган шундай этарми?

Дуч келдик тангу тор жойда,
Айлагайман майда-майда!
Торт қўлингни, диндан қайтган,
У айтган сўзларинг қайда?

Отга қийин йўл узори,
Озор чекади тугғи.
Пиришмац, дединг, аввали
Торт қўлингни, эй дўзахи!

Сўзинг бари чиқди ёлғон,
Дунё бизга бўлди зиндон,
Пир бўлган шундай этарми,
Торт қўлингни, эй беимон!

Билдирмай қўлимни олдинг,
Кўрдим бари қийлу қолни.
Жон борида тездан йўқол,
Кўнглима турли дард солдинг.

Ваъданг қани ҳали айтган?
Айт-чи, эй имонин сотган,
Қуппа-қундуз не қилганинг?
Қоранг ўчгир диндан қайтган!

Кескир шамшир бордир қўлда,
Дучор келдинг сирли йўлда.
Жўнаб қол, эй имони йўқ.
Лошинг қолмай сариқ чўлда!»

Ойпарча шу сўзларни айтиб бўлиб орқасига қараса Маспошшо от чоптириб келаётипти. Шунда Чордона бобо бети чидамай, думпини қисган ўғри итдай, ниманидир баҳона қилиб отига қамчп босиб, ярим танобча ерга бориб тўхтади.

Маспошшо қизинг ёнига етиб келди. Ойпарча Маспошшога қараб, лабини тишлаб, бошини чайқаб, бобонинг дастидан зор-зор йиғлаб, бобони тездан гумдон қил, деб бир сўз айтиб турган экан:

«Теграм кетган яйдоқ душман ёбони,
Бобо мутлоқ унутди-ку ибони.
Аввал бошда айтмадимми, қалмоқ деб,
Қиличчи ол, тездан ўлдир бобони!

Мен қараб йиғладим сенинг изингга,
Беюз бобо сепкил солди юзимга.

Чоп пирингни, бегим, тездан гумдон қил,
Сен кетганда қўл юборди ўзимга!

Совут кийиб, армон билан шайлайди,
Ғазаб этса, тортиб илгинг бойлайди.
Чоп пирингни, қириб ташла изини,
Сен кетганда қўллар солиб ўйнайди.

Торпқанда сиғинарсан оллога,
Ғофил қилиб солар турли балога,
Қилични ол, тездан ўлдир бобони,
Қулоғинг сол, бир бор ушбу сазога!

Қодир олло берармикин тилагинг,
Оқ найзага қучли эди билагинг.
Чоп ширингни, ахир тоғда суягинг
Қолмоғини сезмайдим юрагинг?

Раҳм этмас кўздан оққан ёшингга,
Турли савдо солар сенинг бошингга.
Қилични ол, тез ўлдиргил бобонгни,
Ғар сиғинсапг, қарга қўнар лошингга.

Хазон уриб боғда гулип сўлдиргин,
Найза уриб юрак-бағрин тилдиргин.
Сен кетганда қўллар солди ёрингга,
Дам ўтказма, шу бобони ўлдиргин!»

Бу сўзни эшитиб Маспошшонинг ҳар бир мўйи тикка бўлиб кетди, ғазабидан қайнаб-тошди, чаккалари оқариб, кўзи ўтдай ёндиди. Ўзини боса олмай Чордона бобо томон шиддатли юриб борди. Чордона бобо бўлса уни кўриб қиқир-қиқир кулар эди.

«Мен сени ўлдираман, кулингни кўкка совураман, деб келаяпман!— деди Маспошшо гезариб.— Дунёда жондан азиз нарса йўқ. Ўлишингни билиб туриб нега куласан, шарманда?»

«Сенинг нодонлигингга, болалигингга куляпман. Мен пир бўлсаму, менга ўлим борми?— деди Чордона бобо.— Аёл кишининг маккорлигига ишониб, шундай гапларга кўнглинг бориб, уялмай югуриб келаётганингга куляпман. Билмайсанми, хотин кишининг хўйлап қирқ эшакка юк бўлади?»

Бу гапларни эшитган Маспошшо сал қаҳридан тушди, қиличини қинига солди. Шунда бобо Маспошшонинг ростдан ҳам нодон эканлигини билиб олди. Бобо сал ўзига келиб, қувонганидан кўнгли ўсиб, чечанлик билан Маспошшонинг кўнглини олиб бир сўз айтиб турган экан:

«Минганим чавкартой, чайнайди сўлиқ,
Менинг сендан бошқа ҳеч фарзандим йўқ.
Ички сирим, болам, сенга айтайин,
Асло ташвиш чекма, кўнглинг бўлсин тўқ.

Отанлар тоиширган эди омонат,
Омонатга пир этмайди хиёнат.
Бировинг ўғлимсан, бировинг қизим,
Фарзандим деб этиб эдим зиёрат.

Кичикликдан сени, Ойпарча, боқдим,
Уч ёшингда қизим деган от тақдим.
Отангман-да, отангдай бир одамман.
Қизим дея, хуморимни тарқатдим.

Отангиздан сўранг тўғри жавобни,
Фарзандин сўйганлар топар савобни.
Бировинг ўғлимсан, бировинг қизим,
Фарзандим деб этиб эдим тавофни.

Сенлар учун жопни фидолар этдим,
Соғинганда кўзда ёшимни тўқдим.
Пир бўлганга айбмисан шундай иш,
Қизим дедим, ҳар бетингдан бир ўндим.

От бўйнига тақдим тилла, зар садаф,
Бахтингни тиладим ҳар тонг, эрталаб.
Пир бўлганга айбмисан шундай иш,
Қизим дея суйган эдим эркалаб.

Баҳорда очилар боғда қизил гул,
То абад тандан жон чиққунча биз қул.
Қизим дея, ҳар бетингдан бир ўпдим,
Қолганини, нодон ўғлим, ўзинг бил».

Бу гаплар ботирни эритиб юборди, етги жўясидан ўтиб кетди,
қисиниб уялиб қолди.

«Баракалла, йигит ҳазрати Алининг ўқига ўзи учрайди, деганлар. Ботир анқов, эр гўдак...» — деди яна бобо. «Мен беадаблик қилибман, бу бобони ўлдирсам қайтиб элимга бора олмасман, отонамни ҳам кўра олмасман, қайтиб қаторга қўшила олмасман», — Маспошшо ана шуларни хаёлдан ўтказди, кейин бобого қараб деди: «Бор, не қилсанг ҳам, гуноҳингдан ўтдим, бобо!»

Чордона бобо ботирнинг аниқ нодон эканини яна бир марта билиб олди, унинг сир-сифатини англади. Шундай қилиб бобо, Маспошшони ўз сўзларига инонтирди, айтганига кўндирди. Бу бобо дуохонлардан эди. Агар қасд қилса, ҳаво очиқ кунларда ҳам ёгин ёғдира оларди. Раҳм қилса, ёгинларни тўхтата оларди. Бобо ердан бир қисим тупроқ олди, тупроққа дам солди, сўнг уни ҳавого отди. Бирпасда куннинг юзи тўсилиб, оламни қоронғилиқ босди. Бобо икки ошиқни етаклаб кундузи тўғри йўлдап юради, кечаси эгри йўлга бошлайди. Шу аллозда улар уч кун тоғда адашиб юрдилар. Бир кунни туман тарқади. Маспошшо назар солса, бобо қиблага қараб сура ўқиб юкиниб, тасбеҳ ўғириб ўтирипти. Ботир, асл пирим экан-ку,

деб бобога сизгиб, қайтадан зиёрат қилди. Бобо яна йўлга бошлади. Юрганда йўлнинг олди ёруғ, орқа эса қоронгилашиб борар эди, кам- кам ўн одим-йигирма одим ора очилиб қоларди. Ботирлар билмай қолишди. Чордона бобо у қилди, бу қилди, ишқилиб икки ошиқни чалғитди, йўлдан оздирди. Улар тоғу тошларни оралаб юриб, орадан ўн кун ўтгандан кейин Дарбанд тоғида йўл тўсиб ётган Бобохон подшоининг беадад аскарлари орасига тушиб қолдилар.

Чордона бобо қочиб борар, Маспошино унинг изидан қувиб борар эди. Қалмоқнинг аскарлари эса уларни, қувиб, отиб борарди. Милтиқларнинг овозини эшитган Маспошино Чордона бобога қарата бундай деб ёлборарди:

«Айтганларинг чиқмас ҳеч хаёлимдан,
Хабар олар вақтинг келди ҳолимдан.
Қайга кетдинг, йўл бошлаган улуг пир,
Сон-саноқсиз қалмоқ чиқди олдимдан!

Ой қоронги бўлса кўринмайди ер,
Бошга зулм тушди, боланг кўмак, дер.
Уймалашган қалмоқ чиқди олдимдан,
Қайга кетдинг, йўл бошлаган улуг пир?

Энди билдим юрар йўлимнинг торин,
Бу дунёда алдоқ, мақринг борин.
Қумурсқадай қалмоқ чиқди олдимдан,
Қайга кетдинг, йўл бошлаган сардорим?

Бошчи бўлдинг бизга ўзинг йўл бошлаб,
Пирингман, деб келдинг кўнгилини хушлаб.
Ғимир-ғимир қалмоқ чиқди олдимдан,
Қайга кетдинг бизни ёвларга ташлаб?

Мардликдан бойладим қуббали пўга,
Жоҳилликдан қилдим олдингга хато.
Сурон солиб қалмоқ чиқди беадад,
Қаёқдасан, ваъда берган жон ота?

Ўрдак ўйнаб, ғозлар юзган кўлимда,
Мадад айла, очғил юрар йўлимди.
Урҳо-ур деб қалмоқ чиқди олдимдан,
Пирим бўлсанг, кўлла, тутғил қўлимди!

Вақти келмай тоғда гиёҳ битарми.
Бобонинг қадрин, эҳ, шундай ўтарми?
Ваъда қайда, бизга айтган шарт қайда?
Пир бўлган ҳам ахир шундай этарми?
Фарзандларин ёвга ташлаб кетарми?

Ваъда берган эдинг кўрмаган жойда,
Турли қийлу қолинг бормиди ўйда?
Хой, жон бобо, қўллар вақтинг келди-ку,
Чағиртоғда айтган гапларинг қайда?»

Қочар Чордона бобо,
Қолгур ордона бобо,
Ёмон ўйлар ўйлайди,
Ўйлаганин сўйлайди:

«Очилмайди баҳор боғнинг моласи,
Сендайларнинг сабил қолар қалъаси.
Мен қалмоқнинг бобосиман, пирингмас,
Билганинг қил, Бухоронинг боласи!

Неча кун тўкилди манглайнинг тери,
Армонсиз тарқагай кўнглимнинг чери.
Ўз пирингни топу, сизин ўшапга,
Билсанг, менман асл қалмоқнинг пири!

Мишган бедов Доғистонда елмайми,
Нодон, анқов ажал етмай ўлмайми?
Керак эса топиб олгин пирингни,
Қалмоқ пири бўлиб сени қўллайми?

Бу майдонда чўлоқ байтал чопганман,
Одам билмас кўп ҳийлалар тошганман.
Энди ўлсам армоним йўқ дунёда,
Ойпарчанинг оқ бетидан ўпганман.

Эсим кетар юзиндаги холина,
Бир бор ўлсам розидирман ўлима.
Ботир бўлсанг, кета бергил йўл топиб,
Ҳийла билан зўрға тушдинг қўлима!»

Шу сўзларни айтади,
Қулиб, қаҳ-қаҳ отади.
Қарамасдан қочади,
Отга қамчи босади.
Шамол тин олар аммо
Байтал тўхтамас асло.
Отга уради қамчи,
Қамчи унга илҳомчи,
Қургур Чордона бобо,
Қолгур ордона бобо.
Дарёдайн тошади,
Тошади-ю жўшади.
Ана-мана дегунча,
Кўзни очиб юмгунча

Оломонга қўшилар,
Минг ичида йўқ бўлар.
Хон ўтирган чодирга
Бобохондай ботирга,
Яқинлашиб келади,
Шовиқ-сурон қилади:

«Баланд тоғларни босди қор,
Армонда ёшим шашқатор.
Харидоринг келди мана,
Хабар ол, хабар, шаҳриёр!

Ииққан молим бўлди толон,
Тасаддуқ сенга майли жон.
Харидоринг келди мана,
Отлангин энди, Бобохон.

Тоғдан эсар еллар майин,
Келди Ойпарчадай ойм,
Харидоринг келди мана,
Отлангин энди подшойим.

Кетмасин душманда оринг,
Кўрсанг қизнинг қўш анорин!..
Суйганинг келди устинга,
Тезроқ отлан, эй сардорим!

Бобонг отин ёдингда тут,
Шудир фақат сендан умид.
Олиб суйган ошигингни
Муродга ет, мақсадга ет!

Тулпоринг думин туйдирма,
Бекка совутин кийдирма.
Отлансанг-чи хон Бобохон,
Меҳнатларимни куйдирма».

Бобохон подшо бу сўзни эшитиб хурсанд бўлиб кетди. Подшо Ойпарчани бир кўришга зор бўлиб, унга етишолмай, бўйнига қўллар сола олмай, белгили ёр қилолмай, панд еб, халққа кўрина олмай, бировга уялиб назар соллолмай, саройидан чиқолмай, ичи дардга тўлиб, армони бир дунё бўлиб юрар эди. Бу сўзни эшитиб подшо югуриб майдонга чиққанини билмай қолди. Амалдорларини чақириб, оч йўлбарсдай айқириб, Ойпарчани тутинглар, деб фармон қилди.

Маспошшо билан Ойларча иложини борича тоғни паналаб қочиб боришар эди. Пистирмада ётган ёвнинг аскарлари уларни қувиб келишмоқда эди. Кўпдан кўрқ — ўлдиради, чуқурдан қоч, чўктиради, деганларидай, Маспошшо кўп душманга ҳийла ишлата олмай, ёри-

ни ташлаб кета олмай ночор борар эди. Шунда Ойпарча ўзича ўйлади: «Бу кетишда, албатта, ёв бизни тутиб олади, ўлмоғимиз аниқ. Бу қанақаси бўлди? Номардга мард йўлдош бўлса, номард ботир бўлади, деганларини эшитгандим. Ёримга насиҳат қилсам, сўзимга қулоқ солса, асл мард бўлса, қайрилиб ёвга от солар. Номард бўлса шарманда-ю шармисор бўлар. У ҳолда бунинг кетидан юрмайин, ёв қўлига тушиб қолмайин. Бас, ғамимни еяйин, қора сочимни тугайин, қора қушдай солланиб, қовоғимни уяйин, отам берган оқ совутни ўнг эғнимдан кияйин, қаршилаб от суриб ёвга ўзим борайин, тирик қўлга тушгандан, армонсизгина ўлайин!» Мана шундай ўйларга борган Ойпарча ёрига қараб бир сўз айтиб бораётган экан:

«Ҳеч бало йўқ олло ўзи йўл очса,
Ёв кўпаяр агар аввал мард қочса.
Қоча кўрма, ортга қайтгил, Маспошшо,
Ўўяликдир мен мардликдан сўз очсам.

От чопишдик қия майдон тошларда.
Қувалашдик ўйнаб чаман боғларда.
Қоча кўрма, душман қулар устингдан.
Ботир йигит қочарми жанг чоғларда?

Ботир йигит қамчи солар бедовга,
Қалла олган ботир кутади совга.
Ўжанг майдондан асло қочма, мард йигит,
Сир олдирма, қувроқ бўл-да сал ёвга!

Букиб олсанг, бошгинангни яшириб,
Сир билдириб, фариштангни қочириб.
Ёв олдида қоча кўрма, Маспошшо,
Издан қувган душман ҳаддён ошириб!

Толқон қилдинг от ўйватиб тоғларни,
Кўрмабмидинг бундан қийин ғовларни?
Ўўфтак уриб қоча кўрма, Маспошшо,
Ияртириб сен минг йигин, ёвларни.

Манглайимда бордир пирлар ёзган хат,
Ёлғиз жон бор бир худога омонат.
Ҳайиқсанг гар бир ерда тур паналаб,
Бергин унда Ойпарчангга ижозат.

От бўйнига тақдим тилла садафди,
Маспошшо деб юрак-бағрим кабобдир.
Бетлолмасанг, бир четда тур паналаб,
Бергин унда Ойпарчангга жавобди.

Ўжанг жилвин шартта қўлга олайин,
Қалмоқ билан ҳисоб-китоб қилайин.

Қўрқоқ бўлсанг, бир ерда тур паналаб,
Душманларга ўзим отни солайин.

Қора сочим турмак қилиб туяйин,
Отам берган оқ совутни кияйин.
Қўрқоқ бўлсанг, беркиниб тур тоғда сен,
Душманларга ўзим отни қўяйин.

Уйлаб қара, отинг чиққан сен бир эр,
Қочсанг агар, эл-халқ кўриб нима дер?
Ботир бўлсанг, қайпаб-жўшар пайт келди,
Қўрқоқ бўлсанг, Ойпарчанга рухсат бер!»

Ойпарчанинг алам билан айтган бу сўзлари Маспошшонинг етти жўясидан ўтди, суяк-суягига етди. Ғазаби келди, аммо ўзини тутди. Қочиб бораётиб Ойпарчага бундай деди:

«Жуда ҳам боладинг-ку, жон жойидан тутдинг, дуруст мисоллар айтдинг. Мен ёвдан қочиб бораётганим йўқ, сабаб бўлмасин дейман-да бирон ўқ. Сал паналаса бўладиган бир пана, ё кирса бўладиган бир хона топилса, совутимни кийиб олсам, кейин ёвга от солсам, дейман. Совутимни кия олмай, илгагимда ила олмай, от қуйруғини туга олмай, қочиб бораётирман холос. Аёллигингга бориб юрма, мен бир созланиб олай, кароматимни кейин кўрасан!»

Ойпарча Маспошшога жавоб қилди:

«Ундай гапларни қўй, ботирлигинг ё қўрқоқлигинг маълум бўладиган вақт келди. Ҳозир ҳолинг маълум бўлди. Мен қалмоқларга қарши ўзим борарман, ёвни енгармиз, омон-соғ элинга қайтармиз. Мени келинчак қилиб уйингнинг ўнг томонига киргизарсан, чимилдиқ тикдирарсан, эл-халқни йиғиб ҳашаматли тўй қилиб берарсан. Қиз-келинчаклар, ёп йигитлар, тенг-тўшларинг йўлда кўрган-кечирганларингдан сўрашар. Шунда аҳтимол: «Ойпарчани излаб ҳалак бўлдим, кескир қиличимнинг кучи-ю найзамнинг учи билан қалмоқнинг ботир полвоиларини ўлдириб, ҳайбатимнинг зўри билан, мардлигим билан Ойпарчани юртимга олиб келдим!» деб, мақтаниб оғиз кўширттирарсан. Эшитганлар шунда: «Ойпарча, шу ростми?» деб майдан сўрасалар, мен нима дейман? Ботир бўлсанг, қалмоққа от қўй! Ор-номусингни балад сақла, шаънингга гард юқтирма. Ойпарчангни ёвлардан айириб ол, ёвга бет келолмасанг, помардлигингни бўйинингга ол, менга рухсат бер. Ойпарчанг ёвга от солади, сен томошасини кўриб қўй!»

Бу гапни эшитиб Маспошшо жуда ҳайратга тушди:

«Бунинг жуда ҳам шаҳти баланд-ку! Қани бир синаб кўрайин, сўзининг ғози борми ё йўқми» — деб Ойпарчага рухсат берди. Ўзи бир тоғнинг панасида гайёраниб турди. Шу вақт Бобошоннинг ўн минг аскарни Оқсойнинг бўйида Ойпарчани қуршаб, тирик тутмоқчи бўлиб тум-тўшдан от қўйди.

Қора сочин турмаклайди, тугади,
Оч бургутдай қобоқларин уяди.

Ойпарчани ожиза деб ким айтар?
Салобатли оқ сорутни кияди.

Ойпарча қиз, Ойпарча,
Жанг пелигин билади.
Ёлғизликнинг жафоси
Юрак-бағриг тилади.
Найза олиб қўлига,
Садоқни белга илади.
Қаердасан қалмоқ деб,
От чоптириб келади.
Ойпарча қиз, Ойпарча,
Ота-бобом қўлла, дер.
Қўлламасанг, ёлғиз бўлиб,
Қолар бўлдим йўлда, дер.
Оҳ-воҳни йигиштириб,
Ўзин эрдай туяди.
Ҳисоби йўқ йиғинга
Қийқириб от қўяди.
Қиз боламан, демасдан,
От ёлини ўради.
Адали йўқ қалмоққа
Араг ашиб боради.
Ожизаман, демай ҳеч,
Тоғдай бўлиб туради.
Уймалашган қалмоққа
Керилиб шамшир уради.
Менмансинган сардорин
Шартта бошин кесади.
Сурон солиб қалмоқлар
Турли ёқдан босади.
Тутдирмайди сандал от,
Олиб-олиб қочади.
Қочиб туриб Сйларча,
Сайлаб-сәйлаб санчади.
Қиз кўнглига эш бўлиб
Бедов кўнгли тошади.
Лаҳзада олиб чапга,
Ғовлар узра ошади.
Ўнг ёқдаги қалмоқлар
Тута олмай қолади,
Бир-бирига тўқнашиб
Апир-тапир бўлади.
Рўпарадан қиз ёвнинг
Ёпирилишин кўради.
Қочиб туриб қалмоққа
Керилиб найза уради,
Айни пешин бўлганда
Айлаб қий-чув, оҳ-воҳлар,

Бир-бирга қарамай
Қоча бошлар калмоқлар!

Белга бойлайди пўта,
Йили чекади жафо.
Шунда бирдан дабдуруст
Чўлпистонда бўлган дўст
Маккор Чордона бобо;
Қолгур ордона бобо.
Олдида чқиб қолди,
На қизарди, уялди,
Хижолат ҳам бўлмади,
Ўзин четга олмади.
Сурон солиб шу асно
Ҳайқирар эди бобо:

«Отдан майдон тоширлар,
Тикилсин оқ чодирлар!
Ойпарчанинг нақ ўзи,
Қоча кўрманг, ботирлар!

От ёлини таранглар,
Назар солиб қаранглар.
Ойпарча бу, йиғитмас,
Қоча кўрманг, ёронлар!

Иштилинг ола қараб,
Ҳамолни кўриб яйраб.
Ойпарчанинг ўзи бу,
Эрга қочмоқ уят гап!

Сарсонман йўлида хўп,
Кўзимдан ёш оқди кўп.
Ойпарчанинг нақ ўзи,
Ушланг, тутинг бир бўлиб.

Олдиндаги сардорлар,
Хумор кўз деб бедорлар,
Ойпарчанинг ўзи бу,
Шитоб тутинг, шунқорлар!

Ойпарчанинг ўзи бу,
Гўзал қадди, юзи бу.
Устидаги либоси,
Либос эмасдир асло.
Либосини яшириб
Ёпинмини қора мато!
Аёллигини шундан бил,
Шунга қараб фикр қил.

Сочларини турмаклаб,
Билдирмасдан ишлапти.
Қўлидаги найзасини
Чап ёғидан ушлапти.
Аёллигини шундан бил,
Шунга кўра фикр қил.

Маспошио деб уйламанг,
Қочманг, бу ғариб ҳолдир.
Саринг от минган жангчи,
Туришидан аёлдир.
Уларни алдаб-авраб,
Келтирдим узоқ йўлдан.
Отмай тирик ушламоқ,
Айтнинг, келарми қўлдан?
Минган бедов чопарми?
Қўнглим қарор топарми?
Маспошиоси ўлдими?
Юборайин чопарни!»
Ушбу сўзини эшитиб,
Юқинади қалмоқлар,
Ортга қайтиб, бир-бир-ла
Тўқинади қалмоқлар.
Бари бир лаҳза тўхтаб,
Қулоқ солиб тинглашар.
Нозик синг-синг сасидан
Қиз эканин англашар!..

Қайта босар қалмоқлар,
Ховлиқини йўқ, қўрқини йўқ.
Аввалгидек таптортини,
Бир чеккага буқини йўқ!
Ойпарчани айланиб
Ўн бир қатор қуршайди.
Шўрлик қизнинг бошига
Қун туққанга ўлшайди.
Ойпарча қиз, Ойпарча
Ғариб қўнгли бузилди.
Кўзда ёши сел бўлиб,
Умидлари узилди:
Ҳақ, поламни тинглагин,
Ночорлигим англагин.
Бахт-иқболим кулмади,
Мапглайим очилмади.
Аёллигим ўйламай,
Ўз бўйимга бўйламай,
Бу ишларни бошладим,
Ўзни ўтга ташладим.
Туноҳимни кеч, олло,

Қаёқдасан, Маспошшо!
Қўлла уни, Ҷабройил,
Ёвни қолдирсин қойил!
Биби Фотма, қувват бер!»—
Ойпарча қиз шундай дер.
Шу аснода Маспошшо
Олисларга қаради.
Ойпарчадай ёрини
Ёв ичида кўради.
Ёрининг ёв ичида
Ўларини билади.
Сачраб туриб жойидан
Белга садоқ илади!
От бошини қиблага
Қаратганча қўяди,
Узангига оёгин
Тираганча туради,
Сўнг от ёлин ушламай
Манжун отга минади!
Ботир кўнгли бузилиб,
Ёрига талпинади:

«От ёлини ўраман,
Тез ёнингга бораман.
Сен ўлмайсан, Ойпарча,
Ғаним кўксин ёраман!

От ёлини ўраман,
Тез ёнингга бораман.
Сен ўлмайсан, не бўлса ҳам
Пешонамдан кўраман!

Ўзим ўлмай, Ойпарча,
Сени ёвга бермайман.
Билки; сенсиз бу жаҳонда
Бош кўтариб юрмайман!»
Чақмоқ каби тез, илдам
Миниб Манжун белига,
Тикиб қўйди умрини
Ойпарчанинг йўлига!
Ёвларга от қўяди,
Кўрганнинг кўнгли тўлади.
Ботир отни бурганда,
Маспошшони кўрганда
Ҳисоби йўқ қалмоқлар,
Лочин олдида зоглар,
Қуш урган тўрғай каби,
Тўзғиб, бузилиб сафи
Алпир-тапир бўлади!

Маспошнога ўқ ўтмас,
Отса найза ҳам етмас.
От ўйнайди мард полвон,
Ёв бўлди ер-ла яксон!
Қалмоқ билан кўришди,
Чаппараста уришди»!
Қиргин бўлди майдонда.
Душман қолди вайронда.
Кўрган — анграйиб боқди,
Эшитган — эси оғди.
Қатта тўплар отилди,
Қалмоқ қонга қотилди.
Намоздигар бўлганча,
Ёрин айириб олганча.
Маспошно саваш қурди,
Ўпгу чанга от сурди,
Милтиқдан чиққан тутун
Кунни тўсганди бутун.
Шахти баланд Маспошно
Тиним билмади асло.
Ҳанимларни қўймади,
Қўлда қилич ўйнади.
Келганда намозпом чоғ
Ортга чекинди қалмоқ.

Жанг қуради Маспошно,
Писанд қилмас бу ишни.
Айириб олди ёвдан
Ойпарчадай бувишни.
Юзи лов-лов ёнади,
Юраги ўртанади.
Душманларин бошига
Ит кунини солади.
Намозпомда дил кўйиб
Жонни ўртага қўйиб
Ойпарчадай ёрини
Ёвдан айриб олади.

Хуфтон чоғи Маспошно
Эргаштириб ёрини
Майдондан олиб чиқар
Елгиз ғамгузорини.
Майдон ортда қолади,
Манжуи оти елади,
Ётар вақти ошиқлар
Дарбанд йўлга келади.
Дарбанд йўли — гумон йўл,
Қараганча ёмон йўл.

Маспошишо отин тутади,
Эсон-омон ўтади.
Энди ўтиш навбатин
Ойпарчага етади.
Ойпарча ўтар эди,
Бир четда ётар эди,
Ўттиз мерган пайт пойлаб,
Имкон топсалар бойлаб
Олиб кетишмоқчийди,
Хонга элтишмоқчийди,
Ўн беши ўнгда ётар,
Ўн беши сўлда ётар.
«Келди, тез-тез бўлинигиз, деб,
Замбаракни олинг!» деб
Бир-бирига сўйлар ёв.
Қизни отишар дарров!
Замбарак ўқи бориб
Қобиргани қоқ ёриб
Қизни ярадор қилди,
Совутлари ситилди.
Бели ёйдай букилди,
Кўздан ёши тўкилди.
Қобиргаси сўкилди,
Қадди-бўйи эгилди.
Ҳоли қолмай шу замон,
От устига йиқилди...

Кўмак берди Сандал от,
Йиқилишига қўймади:
Олдинга мункиганда,
Ёли билан суяди,
Орқага силтанганда
Бўктаргиси суяди.
Ойпарчадан ногаҳон
Чиқмай туриб ширин жон,
Ақлли от питиқар,
Ўртадан олиб чиқар!

Ташвишланиб Маспошишо
Орқасига қаради,
Ойпарчага бешафқат
Ўқ текканин кўради.
Шарт қайрилар ортига,
Етиб қизнинг додига
Манжун отни қўяди
Ойпарчанинг олдига!
Даст кўтариб ёрини
Отга ўнгариб олар.
Сандал отни етаклаб,

Манжунни йўлга солар,
Узангига тираниб
Депсина олмай боради.
Қизнинг яраси оғир,
Тива олмай боради.
Эр бошига иш тушса,
Этик билан сув кечар.
От бошига иш тушса,
Сувлиқ билан сув ичар.
Ярадор қизни ўнгариб,
Саңдал отни этаклаб,
Маспошино қочиб борар
Дарбанд тоғни этаклаб.
Қун ила тун йўл юрди,
Қийинга ўзини кўндирди.
Агар йўллар унмаса,
Сароб билан ундирди...

Ярадор қизни ўнгариб,
Ўз бошига тенгариб,
Ёвни енгиб, менгариб,
Уч қунлаб йўл юради.
Маңаққатлар кўради.
Отлар чўмар терларга.
Сапчиб тўиб боради,
Боқмай ўру қирларга.

Сафарга уч қун бўлганда,
Айни саҳар бўлганда,
Офтоб яшнаб қулганда,
Ярадор қизни кўтариб
Етди Маспошино ҳориб
Олатоғ деган ерларга.

Маспошино Олатоғни оралаб кетиб бораётиб, кумушдайд ялтираб оқиб ётган бир булоқни кўриб қолди. Маспошино хаёлга берилди: «Бу булоқ бу ердан ўтганларнинг макони, қўниб ўтадиган жойи экан. Бир балодан қутилдим, энди йўлимни худонинг ўзи очсин, шу ерда бирмайдон дамимни олайин, отларни суғорайин, ёримнинг ҳолидан хабар олайин, агар ёрим дунёдан кўз юмган бўлса, оқ ювиб оқ тараб, ўз қўлим билан шу булоқнинг бўйига қўяйин, сўнг элимга қайтайин». Маспошино шу ерда отдан тушиб, совутларини ечди, Ойпарчани бир чинорнинг тагига ётқизди, қиз ухлар эди. Бедовларни сал олисроққа чинорларнинг соясига қантарди, ёйини чинорга қистириб қўйди, ўзи ҳам бир чинорнинг тагига ёнбошлади. Неча қун азоб чекиб, ухламаган, от қоқиб қўйган ботир, ётди-ю, донг қотиб ухлаб қолди. Қун чиққанда ётган бўйича, келаси тонг отгунча қимир этмай ухлади. Бир маҳал Ойпарча чўчиб уйғонди, ўқнинг заҳматидан ичи қизиб, оғриб, томоғи қақраб, ташналиқдан ўлар ҳолатга етипти. Атрофига зўрға назар солиб қаради, Маспошино

униг ҳолидан хабарсиз, маза қилиб ухлаб ётар эди. Ойпарча эмак-лаб ёрининг қошига борди, бақадри ҳол туртиб уйғотди.

«Ёрғинам, туринг жойдан, ётганингиз қула майдон, уйқуни сал камроқ қилиб, хабар олинг бизнинг ҳолдан, кўрганингиз чиқдимми ёддан, қочиб келдингиз не жойдан. Қалмоқ бизни-ку отди, бало-офатга чатди, қобиргадан ўқ ўтди, юрак-бағримга ботди, тилим танглайга қотди, айтганимни оғир олманг, анови оқиб турган бу-лоқдан сув берсангиз нетди?»— деб Маспошшони яна ҳам қаттиқ-роқ уйғотди.

Маспошшо уйғониб жойидан ېрғиб турди, югуриб Ойпарчанинг қошига келди: «Ойпарча ёрим, йўқдир сабру қарорим, сенсан менинг гавҳарим, неча йиллар тортдим зорингни, кўрқитмагин бундай ёрингни, омон-эсон элга борсам дейман, сенинг билан давру даврон сурсам дейман. Сув дейсанми, қанча бўлса ич, бир ҳовучмас, ичгин юз ҳовуч. Чўмилтирай сувга ўзингни, ювиб ҳам ол ойдай юзингни!» Маспошшо шундай деб завқи ошиб Ойпарчани даст кўтариб булоқнинг сувига ботириб-ботириб олди. Шунда Ойпарча сувдан энтикиб, аччиеланиб мунгсираб йиғлаб, Маспошшонинг нодонлигини бўйнига қўйиб, бир сўз айтиб турган экан:

«Эссиз ошиқлигим, кўзим қиймайди,
Бастинг кўриб ҳеч ким шундай демайди.
Ботир анқов ёрим, бунча нодонсан,
Қилган ишинг ҳеч ақлга сиғмайди.

Яроғ осиб, садоққа ўқ соласан,
Қалмоқларга бормай қочиб қоласан.
Қилган ишинг ҳеч ақлга сиғмайди,
Айт-чи, ёрим, бунча нодон бўласан?

Ақлим бордир, бир айбим, шу — аёлман,
Ёв сўзига ишонганимга лолман.
Анқов ёрим, бунча нодон бўлмасанг,
Совуқ сувга солма мени, беҳолман.

Совутли қочмоққа ўзин шайларми,
Чуғил айтган сўзга умид бойларми?
Ёрим, сени нодон демай не дейман,
Ярадорни сувда сарсон айларми?

Макон олис қолди, элинг кўн йироқ,
Уйлаб қара, ўзинг қўлга ол бироқ.
Тирик бўлсам, шеригингман ёнингда,
Англаб олгин юрар йўлинг яхшироқ.

Мен йиғлайман армон билан зор-зор,
Сабаб билан бўлдим сенга ғамгузор.
Сенга айтган насиҳатга қулоқ сол,
Оқ сийнамда душман отган яра бор.

Армон билан қизил юзларим сўлди,
Дўстим йиғлаб, душман-ёвларим кулди.
Эс борида, отланмоқнинг гамин қил,
Қиёматлик пиринг келар вақт бўлди.

Мени кўрганларнинг ақли бўлар мол,
Ботир ўлса толон қолар дунё мол.
Қиёматлик пиринг келар вақт етди,
Тургил ёрим, бедовлардан хабар ол.

Армон билан қон келмасин кўзимга,
Мен қараб йиғлайман сенинг юзингга,
Насиҳатим, тур ўрнингдан, тез отлан,
Золим қалмоқ тушмай туриб изингга!»

Маспошшо бу сўзларни эшитиб, Ойпарча тўғри сўзларни айтади, кўнглимни кўриб тургандай гапиради, деб ўйлади: «Аёл кишининг ҳам бир айтгани бўлмаса, бири бўлади. Агар айтгани бўлиб қолса, кейин мен нима девдим, айтганимдай чиқди-ку деб, қулоқни ҳам тинчитмас. Айтгани рост, менинг бу ётганим бекор, тез қурол-яроғимни тахт қилай, бедовларни сувлай, отланмоққа шайланай!» Маспошшо югуриб бир тепанинг бошига чиқди. Атрофга қараса, Чордона бобо яшириниб келиб, чинорга қистириб қўйган ёйини олиб келиб, энди қочмоққа шайланган экан. Маспошшо кўриб, қаттиқ қаҳри келиб, ҳар бир мўйи найзадай бўлиб, Манжунга сакраб миниб, оқ найзани қўлга олиб, сени ўлдирмасам, дўстим душганим бўлсин, деб қасам ичиб Чордона бобони қувиб кетди.

Манжун отни ўнғариб
Ботир қувар бобони,
Бобо бўлмаё ер ютгур,
Бир балойи худони.
Бу ерлар отин сўрсанг,
Қирғизнинг Олатоғи.
Маспошшо азобларин
Бормикин ҳеч адоғи?
Елиб борар Манжун от,
Учқур қанот, ел қанот.
Байтал изин олади,
Керилиб қамчи салади
Отига мана ботир,
Шувиллаб бораётир.
Бобонинг кўп ишлари,
Орттирган ташвишлари
Маспошшодай йиғитга
Дили пок, қалби ўтга,
Баландпарвоз бургутга

Аччиқ армон бўлади,
Ичи дардга тўлади,
Муштуми қисилади,
Барин, барин былади...
Сарғайиб ботир сўлади...

Терга ботмиш бедов ет,
Елар, тиним билмайди.
Элас-элас олдинда
Чолни кўзи олдинда
Энагарнинг бобоси
Еткизмай қочиб боради.
Бораётиб тўхтамай
Байталга қамчи уради.

Ана энди Маспошино
Қаҳр билан от солар!
Ўнг ёғида ботирга
Ўчқур ел ҳамроҳ бўлар.
Чап ёғида ёнма-ён
Шаҳол боради шувлаб.
Чолни шундай Маспошино
Кечгача юрди қувлаб.

Намоздигар вақтинда
Англаб олди қорасин.
Бобо билан ботирнинг
Оз қолганда ораси.
Отга қамчи босади,
Марднинг кўнгли тошади.
Остидаги Манжун от
Ўмровдан кўнлик сочади.
Йўл танобин жингиртиб,
Яшиндай тез боради.
Кун ботганда яқиндан
Шу бобови кўради.

Дали кўнгли тошади,
Ботир қайнаб-жўшади.
Қувиб етиб бобони,
Бир балойи қазони,
Шартта найза санчади,
Нақ илонни янчади!

Қанотидан қайрилиб,
Туёғидан майрилиб...
Йўқ, йўқ, бундоқ қараса,
Найза еган бободан,
Тагин қолди айрилиб!

Отга тумор тақмади,
Мардга сафар ёқмади,
Чордонанинг ўлигини
Ҳеч бир ердан топмади.

Душмандан ўч олдим деб
Ўувонганди, бўлмади.
Ҳайрон бўлди Маспошшо,
Ғариб кўнгли тўлмади.
Ушлаб олиб бобони
Бир балойи худони,
Бурдалаб, майда-майда
Қилмоқчийди, бўлмади.
Чап томонга қаради,
Ўнг томонга қаради,
Не бўлса ҳам шу аниқ:
Чордона чол ўлмади.

Маспошшо Чордона бобони кўздан қочириб қўйди. Аламдан ичи ўт олиб ёнди. Бободан яна айрилиб қолди. Шу ерда бир замон дам олди. Эрта туриб тонг отди. Намоз вақти ботир бир тепанинг бошига чиқиб, атроф-теваракка кўз сояди. Ойпарча қолган Олатоғ олисда ғира-шира кўринди. Энди у бобони қидиришни қўйди, ёри ёдига тушиб, орқасига қайтди. Намсизном бўлганда ёри қолган булоқ бўйига келди. Қараса, Ойпарча ёри йўқ, сандал оти ҳам, қурол-яроғи ҳам йўқ. Аллақачон Бобохон подшо лашқари билан келиб, Ойпарчани банди этиб, сандал отни ўлка тушириб олиб кетган экан. Чордона бобо ботирни йироққа овлоққа олиб чиқиб кетиш учун ҳийла ишлатган эчани. Олатоғни айланиб қочгани шундан экан. Маспошшо яна бир лақиллаб қолганини билди, дардидан қон ютиб, пушаймон этиб: «Нега ақлли ёримнинг насихатин олмадим, бобони ўлдир деб яллинганди нега айтганини қилмадим, Чағиртоғнинг устида бобони майдалаб чопиб, тунроққа қористирмадим!..» деб ўзига ўзи дашном берди. Совутини ичдан кийиб, садоғини белига илиб, Манжун отга қайта миниб, қарагай найзасини ўнгариб, бедовнинг бошини қайириб йўлга солиб, Бобохоннинг орқасидан қувиб, отига хушомад қилиб бир сўз деб бораётган экан:

«Пешонамда ёзилгандир азал хат,
Ёримдан айрилиб бўлдим беқанот.
Еткази қол хаста ёрим олдига,
Бир дарддошлик этгин бизга, Манжун от.

Армоним кўп, ичим тўла дардим бор,
Ёримдан айрилиб, бўлди олам тор.
Тездан етказ хаста ёрим ортидан,
Эй, Манжун от, бўлгин бизга ғамгузор.

Армон билан оқар бўлди кўз ёшим,
Босдим, толқон қилдим тоғларнинг тошин,
Тездан етказ хаста ёрим олдига,
Бир кўмак эт, Манжун отим, сирдошим!

Юрагимда кетар бўлди армонлар,
Елғиз бўлса, ночор ҳатто полвонлар.
Тездан еткиз хаста ёрим олдига,
Кўмакчимсан ўзинг ҳардам, ҳар онлар.

Гофилликда барбод бўлди муродим,
Золим қалмоқ бузди ширин ҳаётим.
Шитоб еткиз хаста ёрим олдига,
Бир қўллагин, отим, шунқор қанотим!»

Хаяжонда мустар эр
Манжун отга шундай дер.
Хушомадга чидамас,
Учсам дейди Манжун от,
Аслин ҳайвон демасанг,
Ақли одамдан зиёд.
Орқа оёғин тирар,
Олди оёғин керар,
Қуйруқларин тороғлаб,
Майдонда ўйнай берар.
Марднинг минган югриги
Жўшқин дилдай қалқади.
Бажариб мард буйруғин
Шитоб олға сакради!
Буни кўрди Маспоишо,
Армон-чери тарқади!

Қумли ерлардан ўтар,
Тошли ерлардан ўтар.
Учар қушдай ғувиллаб,
Гоҳ бир ерда йўртади,
Гоҳ югуриб, қурсоғин
От ичига тортади,
Қурсоғи йўқ от донм
Учқур бўлади тайин.
Туёғи тошди тақиллаб,
Юганлари салқиллаб,
Қуюшқони ширпиллаб,
Еппичиги ҳилпиллаб,
Қайчиланган қулоғин
Тикка қилиб елади.
Ботир дилин шод этиб
Қувонтириб келади.

Оқин сувдай гоҳ майин
Йўрғалайди атайин,
Озор бермай ботирга,
Ҳар нарсага қодирга,
Ўлжа топган бургутдай,
Ёмғирга тўқ булутдай
Қирғий қушдай жалтанглаб,
Олдига боқиб, тинглаб,
Оқ илондай сирғалиб,
Тор йўлларда буралиб,
Туяқушдай бўй қўйиб,
Қарчиғайдай қайқайиб,
Гоҳ учиб, гоҳ қўнади,
Гавҳар кўзи ёнади!

Туёгининг тагидан
Битта қора топ учар,
Нақ замбарак ўқидай
Овоз борлиқни қучар!
Босган изи майдонда
Ўчоқдай қазилади.
Қорни ичга торгилиб,
Ўмрови ёзилади.
Азоб чекиб Маспошшо
Барин кўриб боради.
Ойпарчага ачиб жови,
Ошиғич юриб боради,
Тинмай кезиб кун-туни
Юзлари ҳам сўлади.
Ботир йўлга чиққанига
Мана, беш кун бўлади.

Отнинг ёли ўрилди,
Боғдан гуллар терилди.
Айни пешин замони
Қалмоқларнинг тўзони
Элас-элас кўринди.

Қолди қия чўл, майдон
Тиним билмади, полвон,
Етти кунни ўтказди,
Ғам-кадарин кетказди.

От чопди йўл дузиндан,¹
Ўчиб ранги юзиндан,
Ҳоли кетиб ўзиндан,

¹ Дуз — чўл, текислик маъносида. (Тарж.)

Нақ тўққиз кун ўтганда,
Қуёш ғарбга ботганда
Қувиб етди Маспоишпо
Қалмоқларнинг изиндан.

Отнинг ёли ўрилди,
Маспоишпо ҳийла қилди:
Одамзодга кўринмас,
Юриши пинҳон бўлди.
Айни хуфтон вақтинда
Аралашар йиғинга.
Пўлат совутин кияр,
Ярогин шайлаб қўяр.
Белга йиғар кучини,
Оч-бургутдай учқиниб,
Ботир қобоғин уяр.
Айни кеч, ётар чоғи
Ҳисоби йўқ қалмоқни
Бир четдан қирар, сўяр.
Аччиеланиб, орланиб
Ёрим дея зорланиб,
Ботир тўймайди қонга,
Айни ётар замони,
От қўяди забт этиб,
Қалмоқнинг оломонин!
Ой ёғиндан босади,
Айқиб сурон солади,
Кун ёғиндан босади,
Кунда қирон солади.
Маспоишпонинг сасига
Тоғу тошлар тўлади.
Адади йўқ йиғинга
Бир ўзи бас келади!

Гофил ётган қалмоқлар
Бир балога қолади.
Қилмиш-қидирминига
Улушини олади.
Барчаси лол, ўзига
Кела олмай туради.
Ўнгда-сўлдан Маспоишпо
Керилиб найза уради.
Қирса лашкарнинг бошин,
Орти ғовлаб босади.
Ортин қирдим деганда,
Бошдан довлаб босади...

Қиличга қонлар қотилди,
Қимларга ажал чатилди.

Қалмоқларнинг қалласи
 Шолғом каби отилди.
 От бағридан қон бўлди,
 Борлиқ тўзон, чанг бўлди.
 Элға душман келди деб
 Бутун юртга донг бўлди.
 Майдон ўликка тўлди,
 Қайғули соз урилди.
 Душман бўлиб хору зор
 Қумурсқадай қирилди.
 Исфиҳон қилич тинмай
 Ўнға-чапға сурилди.
 Туёғига қон тегиб
 Тулпор бежо уринди.
 Лаҳза кўймай қувишни,
 Ўнғаролмай бу ишни,
 Тополмади ҳеч ердан
 Ойпарчадай бувишни.
 Отга тумор тақмади,
 Мардга сафар ёқмади.
 Тонг отганча от солиб,
 Элни тинтувга олиб,
 Ойпарчадай бувишни
 Ҳеч қаердан топмади...

Майдон ичида юравериб Маспешшонинг оти бағригача қон бўлди, дарё-дарё кўпик тери сел бўлиб оқди. Ойпарча туфайли эл ичра шундай қирғин бўлаётганидан хабардор Бобохон подшонинг қаттиқ қаҳри келди. Ҳазабдан ўзини тўхтата олмай: «Ўқаллод!» — деб қичқирди. Уч юзта жаллод бир овоздан «Ўаббай!» — деб тайёр бўлдилар. «Ойпарча менга тегишга рози бўлмади, энди ўзидан кўрсин. Унинг кўзини бойланг, қўлини орқасига банд қилинг, баланд тепага чиқаринг, ўлдириб, ўпка-юрагини юлиб олинг-да, совуқ сувга солинг, токи уриши босилсин!» — деб фармон қилди подшо. Ўқаллодлар Ойпарчани баланд тепага чиқариб қўлини банд қилдилар, кўзини бойладилар. Ойпарча куни битаётганига ақли етди, ўлиш-лигини билди. Шунда у жаллодларга қараб, арзу аҳволини баён қилиб бир сўз айтиб турган экан:

«Ҳазон уриб бевақт гулим сўлмасин.
 Мендай аёл бу дунёга келмасин.
 Раҳм қилинг, қуршаб турган жаллодлар,
 Ҳеч бир одам мендай мунгли бўлмасин.

Ёруғ жаҳон, нетай, бугун бизга тор,
 Ота-онам кўрмакка бир бўлдим зор.
 Одам зоти мендай мунгли бўлмасин,
 Эй, жаллодлар, сизларда ҳам фарзанд бор.

Ҷора сочим суйиб-суйиб тарайин,
Арзимни эшитинг, сиздан сўрайин.
Кўзим очинг, қуршаб турган жаллодлар,
Ерим билан ризолашиб қолайин.

Армон билан ҷора сочим ўрайин,
Тақдиримни худойимдан кўрайин.
Кўзим очинг, қуршаб турган жаллодлар,
Ерим билан ризолашиб олайин».

Кўриб муштипарнинг кўзинда ёшни,
Тошбағир жаллод ҳам ақлидан шошди.
Қабул қилди Ойпарчанинг тилагин,
Шўрлик Ойпарчанинг кўзини очди.

Олисларга бир-бир назар солади,
Аламлари искаяжага олади.
Ҳеч бир ердан Маспошони тополмай,
Ғойибона ризолашиб қолади:

«Ҷаерларда саргардонсан бу чоқда,
Армон билан ўлар бўлдим Қалмоқда.
Бу дунёда ёринг сендан айрилди,
Рози бўл, деб ёринг сўраб қолмоқда.

От чопади тоғли-тошли қиядан,
Дунё ёруғ офтоб деган зиёдан.
Икки дунё рози бўлгин ёрингда,
Ёв қўлинда ўтар бўлдим дунёдан.

Умид билан боқдим сендай норимга,
Ҳеч ким қулоқ солмас бунда зоримга.
Ўтар бўлдим бугун фоний дунёдан,
Тўрам, энди вида айтгин ёрингга.

Қалмоқ олар бўлди менинг жонимни,
Вайрон қилди чаман, хонумонимни.
Сенга айтар сўровим шул, зорим шул:
Олгайсан қалмоқдан ноҳақ қонимни.

Боқ, белга боғлаган зарли пўтамга,
Назар қил, мен чеккан жабру жафомга,
Мендан дуо, кўп-кўп салом айтиб қўй,
Қайнонамга, азиз қайин отамга.

Очилади, баҳор лола боғларда,
Ёв қолдирди барчамизни доғларда.
Бекачларга, янгаларга дуо де,
Салом айтгин омон қайтган чоғларда.

Балқиб от чомадим тәғнинг устинда,
Келин бўлиб боролмадим юртинга.
Кўрмасак ҳам рози бўлсин бизлардан,
Айтгин қатор қайним, тенг-тўш дўстинга.

Ўрдак ўйнаб, розлар юзган кўлимда,
Аёл — султон дейди туққан элинда.
Бу дунёда армон билан айрилдик,
Қўшилиш бор энди маҳшар кунингда!»

Ойпарчанинг ўлим олдида айтган сўзлари Маспошоннинг қулыгига етди, етди-ю қўлидан ихтиёр кетди, ёридан умидини узди. Маспошо ўйланиб қолди: «Энди ёрим бу дунёдан кетар бўлди, Ойпарча ўлса, унда менинг минг бор уришганим, жанг қилганим нимага керак? Бу тагин қалмоқнинг яна бир ҳийласи бўлмасин? Борди-ю, урушни тўхтатсам, таваккал қўрққан бўлиб, ёв орасидан ошкор чиқиб қочсам, қорам чўкиб узаб кетсам, қочганимни қалмоқ кўрса, бу Ойпарчанинг тирик қолишига сабаб бўлмасмикин?..» Шу умидда Маспошо урушни бас қилиб урра чиқиб қочди. Шу пайт Бобохон подшо тахтидан жанг майдонига қараса, Маспошо қораси чўкиб, элас-элас қочиб бораётипти. Хоннинг вақти хуш бўлиб, Маспошоннинг қочганин билиб, жаллодларни чақириб олиб: «Ойпарчани ўлдирманг, олдимга олиб келинг!» деб амр этди. Жаллодлар Ойпарчанинг қўл-оёғин бўшатиб, тепадан туширдилар. Тўрт юз қалмоқ аскарни уни ўртага олиб келишаркан эди, Ойпарчанинг юзида етти қават ниқоби бор эмасми, Ойпарча шу ниқобларнинг боғичи узилиб кетганини сезмай қолди. Шунда Ойларчанинг жамоли булутлар ичидан чиққан тўлпин ойдаи шуъла берди. Бобохон подшо буни кўриб ақлдан озаёзди. Ойпарча қиз бўлганда ҳам қандай қиз денг — оқ манглай, бодом қобокли, юпқа дудоқли, кўрганларнинг кўнгли боғли, ичи доғли, ўрта бўйли, кенг кучоқли, жаҳонда атоқли, етти иқлимда бир ўзи, жонни олар қора кўзи бало-офат чеҳра-юзи, буғдой рангу ширин сўзли, жон офати қилгин, нози, кўрган бўлар ҳамма шартига рози, битта ҳам бўлмай эътирозли. Босарина эринган, нор такадай керилган, сочлари ажиб ўрилган, юзини кўрган йигитлар дийдорига берилган, сув ичса томоғидан кўринган, кўрагида лаъли безаклар жой-жойига тақилган, жалагин кня ёпинган, бир гаплашган йигитлар банди бўлгандир чиндан. Товусдай юриши йўрға, қулоғида гавҳар сирға, бўлмаса агар ризвонда, ундай қиз келган эмас бу жаҳонга. Подшо билан хонларга муносиб бўлмоққа ёр, Ойпарчанинг юзини кўрганлар боқа олмай нурга, ўзларини тутиб турди зўрға, вақти хуш бўлиб Бобохон подшо тили борди шукурга. Ошиқлигин билдирган, кўрганда беихтиёр кулдирган, кўзи тушган йигитларни, бир қарашда ўлдирган. Кўзинг тушса кўзига, бор вужудинг эриган, қилиғи билан суйдирган, қайровдаги якка роз, тўй-базмга жуда мос. Олпоқ юзли сарвиноз, етук, билимли, ақли соз, икки оғиз сўйлашганга уч ой тўқсон бўлар ёз, бундақаси бурунги замонларда учрамасэ, ҳозирги вақтларда дунёга келгани оз. Ар-

монсиздир солганлар қўз оппоқ юзли, анор гумбаз, кўрсанг армонинг қолмайди. Буларнинг барин биров таъриф демас, гапнинг ростин айтдик холос, мана бу беш кунлик дунёга бундай қизлар келган эмас...

Ана шу Ойпарчанинг дийдорин кўриб, Бобохоннинг ақли лол бўлиб, йўрғасининг бошини буриб, от устидан интиқиб қиз бўйнига қўл солди. Ойпарча хоннинг қўлини итариб юбориб, маккорлигин ошириб, хоннинг кўнглин тошириб бир сўз айтиб турган экан:

«Бандиликда ақлим менинг бўлди лол,
Ёр ишқида толон кетди дунё мол.
Икки оғиз сўзимиз бор, айтайик,
Юрт эгаси, сўзларимга қулоқ сол.

Ғофилликда бизни мерганлар отди,
Худойим айрилмас балога чатди.
Икки оғиз сўзимиз бор, айтайик,
Бергил бизга бирозгина фурсатти.

Армоним кўп мен йиғлайман зор-зор,
Бўлмаганман ўз юртимда гуноҳдор.
Раҳм қилгин, юрт эгаси, подшойим,
Оқ сийнамда мерган отган ярам бор.

Юзим кўриб меҳринг тошиб, қайнайсан,
Ғазаб этсанг тортиб қўлим бойлайсан.
Инсонликка тўғри келмас, қарасам,
Йўл устида қўллар солиб ўйнайсан.

Барин кўрди сафда турган халойиқ,
Шу ишингни тарозига солайиқ:
Бола каби йўл устида ўйнайсан,
Подшога шу лойиқми, ё нолойиқ?

Қорақалпоқ бир уруғи — қиётдир,
Ўйлаб кўрсанг, донинг юртда зиёддир.
Эл олдида, бизларга қўл урасан,
Бундай қилиқ подшоликка уятдир.

Кўп ўринсиз бўлди жанжалу уруш,
Урушда-ку ярашмайди тек туриш.
Мен ғафлатда тушиб қолдим қўлингга,
Нодурустдир, подшо сенга ушбу иш...

Хато десам мен тилимни тортайин,
Рухсат бергил, эл-юртимга қайтайин.
Хаста бўлиб тушиб қолдим қўлингга,
Эшитсанг гар сенга шуни айтайин.

Носоғ бўлиб тушдим мана қўлингга,
Чиндан агар ёқсам сенинг кўнглингга.
Душман етиб ярадор этди мени,
Хурматлаб олиб бор энди элингга.

Чидолмайман ўқнинг аччиқ захрига,
Ўзинг подшо, ким чидайдим қаҳрингга.
Мевда аниқ кўнглинг бўлса, Бобохон,
Иззатлаб олиб бор бизни шаҳрингга.

Узоқ йўлга бедов отлар чоптиргин,
Қиз олдим деб элга довул қоқтиргин.
Хурматлаб элтгин-да бизни шаҳрингга,
Табибларга хасталигим боқтиргин.

Асл кимхоб кийинтиргил бўйимга,
Хавас қилсин парилар ранг-рўйимга.
Сал ўзимга келай, ариб бор дардим,
Сўнг халқингни чорла катта тўйимга.

Саваш кунини от қуйруғин туйдирсанг
Шод айлаб эгингга сарпой кийдирсанг.
Тўйим адо бўлгандан сўнг, Бобохон,
Олинг бизни ҳалол никоҳ қилдирсанг...»

Бобохон подшо Ойпарчанинг гапларига лол бўлди, қизнинг ақлига таъбир берди.

«Ҳа, зангарнинг қизи, гапингни топиб айтдинг, мен шаштимдан қайтдим, тушундим, бизники хато, ақлинг ақлимдан етти ҳисса зиёд экан, йўл устида қўл урган қаттиқ уят экан!» Шундан кейин бутун элга жар солдирди:

«Кимки Ойпарчага бирор сўз отса, бандисан деб ҳақорат этса,— ўзи ўлимда, моли толонда!»

Ана энди Бобохон подшо Ойпарчани асл кимхобга ўраб, кўнгли сўраб, яхши отга миндириб, бошига соя қуриб, атрофига қирқ одам қўйиб, фаррошлар йўл супуриб, мешкоблар йўлга сув сеппиб, ясовуллар «пўшт-пўшт»лаб, подшонинг кўнглини хушлаб, Бобохоннинг ўзи йўл бошлаб Ойпарчани шаҳарга олиб борди. Бутун мамлакатга жарчилар юборди:

«Кимда-ким атоқли табиб бўлса, ҳаким бўлса подшонинг олдига келсин, агар подшонинг Ойпарча ёрини даволай олса, дардини аритса, неча турли шифомлар олади, ўзи бир юртга ҳоқим бўлади!» Бундай хабарни эшитиб турли ерлардан табиблар келишди. Табиблар ўйлашиб, махсус бир оқ ўтов тиктирдилар ва шу ерда Ойпарчани даволай бошладилар. Орадан қирқ кун ўтгандан сўнг Ойпарчанинг касали арди, қиз соғайди. Бобохон подшо қувониб, Ойпарчани сўхат топди деб шодланиб, халқига сочқи сочиб, катта тўйни бошлаб юборди. Бутун элни йиғдирди, қатор-қатор мол сўйдирди, манман деган эрларга алоҳида товоқ қўйдирди. Дардидан холос бўлган

Ойпарча оқ ўтовга кирганининг қирқ биринчи куни майдонга чиқиб турса, қалмоқнинг ёш йигитлари, шўхлик қилиб тўп-тўп бўлиб улоқ ўйнаб юришипти. Ойпарчанинг бошига ташвиш тушди, у хаёл қилди: «Аттанг, ўз ипимга ўзим чатилдим, чилвирга қаттиқ ўралдим, бу қалмоқ, албатта ўзимнинг ваъдам бўйича менинг тўйимни қил-япти, тўйини ўтказиб бўлиб, берган ваъданг қайда дер, нпшоқ қилдириб, менга қўл урар. Бу бетайин менга қўл урса, юзимга яра солса, ўлганим шу. Таваккал, мен қараб қолмайин, подшога бора-йин, Ойпарчалгимни кўрсатиб бир маккорлик қилайин, ишонгандай бўлиб унга бир гап айтайин. Сандал отимни, қурол-яроғимни сўрайин. Эл-элатим учуп, ёрим учун яна бир ғайрат қилайин, агар айтганимдай чиқмаса, қазага рози, ажалга қойил бўлайин».

Ойпарча ана шундай шумликни ўйлаб, кўнглига дард жойлаб, зардаси қайнаб, ўтрикка бел бойлаб, жойидан сачраб туриб, товусдай тараниб, кўрганларнинг ақлини олиб, подшонинг бағрига ўт ёқиб, уйдан чиқиб қия боқиб, табассум қилиб қошини қоқиб, тов-ланиб соллана босиб, сийнасида тақинчоқлар эгасига ярашиб подшо-нинг даргоҳига келди. Сарой эшигидан кириб подшога салом берди. Подшо кўриб меҳри ошиб, кўрганлар беҳуш бўлиб қарашиб қолди. Ойпарча атрофига қараса, анжуман йиғилган, созандалар хизматда, меҳмонлар иззатда. Шунда Ойпарча подшога қараб бир сўз деб турган экан:

«Қалай бўлди, хошим, бизнинг ҳолимиз?
Армон билан толон бўлди молимиз.
Ошиғингнинг икки оғиз сўзи бор.
Қулоқ бергил, баёнлай аҳволимиз.

Катон қўйлақ кийсам менга ярашар,
Ақлинг кўриб юрт-эл сенга қарашар.
Ойпарчанинг сўзларига қулоқ сол,
Хонсан, ҳамма сендан ҳиммат сўрашар.

Янги либос кўркли қилар бўйимни,
Қараб турсам қизиғи йўқ тўйингни.
Сендай подшо мендай яхши қиз олса,
Бўлмайдими турли қизиқ ўйинни?

Олисида кўринган тоғларнинг тоши,
Армон билан ўтди ўн саккиз ёшим.
Сендай подшо мендай сулув қиз олса,
Бўлмайдими улоғи, томошаси?

Ўнг қўлимга солдим тилла узугим,
Ғимга айтай ярим кўнглим бузуғин?
Сендай подшо мендай барно қиз олса,
Қизиқ ўйин бўлмаса, йўқ қизиғи.

Подшойим, даврингда ўсиб-унайин,
Нақ оши бор қозон каби қайнайин.

Ойпарчага агар берсанг ижозат,
Ўз тўйимда ўзим яйраб ўйнайин!»

Бобохон подшо буни эшитиб Ойпарчага деди:

«Хўп бўлади, Ойпарча ёрим, сенсан сабру қарорим, чин дилмидан харидорим, тахт устида ўтирсам-да, ўзингдадир ихтиёрим. Тўйда кураш, ўйин, қизиқчилик, куй ва наво, савту савдо — бари бўлаётир. Ёрим тўйимга яна нима етишмаётир?»

Ойпарча подшога жавоб қилди:

«Бизнинг одатимиз бўйича, сендай подшо мендай танноз қиз олса, катта тўй беради. Тўйда ёш йигитлар от солиб улоқ ўйнашади. Сендай подшонинг ёри эса от миниб, қурол-яроғини олиб, ёрини изидан эргаштириб, подшонинг қизидан, қушбеги ва бошқа аъёнларнинг қизларидан қирқ қизни олиб, ёрнинг қошида ўйин кўрсатади. Ўйин қизиган пайтда, ўйинга чавандоз йигитлар ҳам аралашади, кўрган ҳайров қолади. Дунёдаги яхши одатларимиздан бири шу эди. Элатимда мен шу ўйиннинг устаси эдим. Энди сендан менинг тилагим шукӣ, менга бир югрик от берсанг, ўзимга мос келадиган қирқта қизни қўшсанг, ўз тўйимда ўзим халқингга ўйин кўрсатсам — бир илтимосим фақат шу».

Бобохон подшо бу сўзни эшитиб, аъёнларини чақиртирди, Ойпарчага бир яхша от, қирқ қиз тайин этишни буюрди. Аъёнларнинг нақ жоин чиқиб кетай деди. «Олдингининг адашганин орқадаги биллади», деганларидай, яхши от беришга қўрқиб, туёқлари тайпоқ, қуйруғи бир қучоқ, ёли бурнидан ошган, эгаси жувозга қўшган ўн урганда бир йўртган, ёндошганлар ташлаб қочган бир қирчангини Ойпарчага рўпара қилдилар. Ойпарча отнинг ўйинга ярамаслигини билиб, подшонинг олдига келиб бир сўз айтиб турган экан:

«Ақлим менинг ҳайрону лол,
Ўлжа бўлур йиғилган мол.
Айтадиган арзим бордир,
Бобохон подшо, қулоқ сол.

Билмайман элингни жойин,
Қуёв келса қизлар тайин.
Қулоқ солгин, подшойим,
Бор армонимни айттайин.

Бизлар юрган бир ғойиб,
Билмадим бу кимнинг айби,
Кимлар бошчи, кимлар қўшчи,
Шаҳарингни ким нойиби:

Тингла, дейман, оҳу зорим,
Розимсан, харидорим,
Қирчанғи отга минсинми,
Сенинг сууб олган ёринг?

Кўпдир подшойм, ташвишинг,
Ўнг қилғил бошлаган ишинг.
Қирчанғи отга минсинми
Ойпарча отли бувишинг?

Кеча-кундуз жоним ҳалак
Мададкор йўқ сендан бўлак.
Қирчанғи отга минарми
Ойпарчадай сулув, малак?

Учқур бедовлар елмайми,
Чангнинг остинда қолмайми?
Чанг остида ёринг қолса,
Дўстинг-душманинг қулмайми?
Барчасига қараб туриб
Номусдан подшо ўлмайми?

Бергил менга имдодингни,
Тинглагил оҳ-фарёдими.
Кўнглинг бўлса аниқ менда,
Келтиргил Сандал отими.

Ўзингсан кўзда қароғим,
Бор яна битта сўроғим:
Агар менда кўнглинг бўлса,
Берсинлар кескир яроғим.

Булбул сайрагай гулимда
Муносиб кўргум ўлими.
Асл либосими келтир,
Шод қилай десанг кўнглимни.

Кийганим асл мовутдир,
Устанинг шри Довуддир.
Кўнглинг агар менда бўлса,
Келтиргил тилла совутни!»

Бу гапларни эшитиб Бобоҳон подшонинг қаттиқ қаҳри келди, олтмиш йилки амалдор, ўттиз икки муҳрдорни чақиртирди: «Қизнинг қадри қанчадан биласан, зангарлар, тузим тутгур энагарлар, сенлар берган от кўчада ҳуркиб кетадими, ё бир ерда йиқитиб урадим, эл олдида ёримнинг обрўйини тўкиб юрадим? Нима бўлса ҳам, неча йилга йўлдоши, сирдоши Сандал отини, қурол-яроғини, дубулға-совутини асл либосини тездан келтиринглар, қирқ қизни ёнига тайин этинглар! Отини минсин, либосини кийсин, ўз ҳусни камолига келсин, қандай экамини кўрайлик, халққа томоша берсин!» Аёнлар подшонинг қаҳри келганини билиб типирчилаб қолдилар. Тезликда подшонинг айтганлари муҳайё бўлди. Ойпарча Сандал отини кўриб қувончи ичига сиғади. Ишнинг ўнгдан келга-

нини билди, шундай бўлганига шукурлар қилди. От бўйнидан қучоқлаб, кўзда ёшин мунчоқлаб, бир ерга ағанатиб, сағринларини сийпалади, эркалади. Узангисин узайтди, қуюшқонин тузатди, яроғини, бешта қуролни белига маҳкам бойлади. Ҳашаматли совутни кийиб олди, қиблага юзини қаратиб, отга минди. Отга минган вақтида, бояги Чўлистонда йўлдош бўлган, юзларидан бўса олган, бу ишларга сабаб бўлган Чордона бобо Ойпарчанинг олдида пайдо бўлди. Ойпарчани бу аҳволда кўриб, жон-пони чиқиб кетган Чордона бобо Бобохон подшога югуриб бориб, куйиб-ёниб бир сўз деб турган экан:

«Парвардигор ўзи қойим,
Шундан мен қўрқаман доим.
Ойпарча минди Саңдалин.
Ажалнинг кепти, подшойим.

Дунё молнинг қолиб толон,
Чиқай дерми танингдан жон?
Ойпарча минди Саңдалин,
Ажалнинг етди, Бобохон.

Қочадиган бўлди ёрнинг,
Англайсанми йўлнинг торин?
Ойпарча минди Саңдалин.
Ажалнинг етди, сардорим.

Билсанг, энди умринг ўтди,
Ишонавер, кунинг битди.
Ойпарча минди Саңдалин,
Бобохон, ажалнинг етди.

Элинг қолди бағри гирён,
Савдо тушди бошингга, хон.
Ажалнинг яқин келипти,
Ойпарчага ўтди даврон.

Отлар чонар демай тоғ чўл,
Ундирса бас ботирга йўл.
Ойпарча минди Саңдалин,
Подшойим қоч, насихат шул.

Сўзимда йўқдир ҳеч гумон,
Айрилсин бошингдан туман.
Ойпарча минди Саңдалин,
Тезроқ, хоним, келтир имон!

Тикилгандир чодирлар оқ,
Ойпарча дарғазаб бироқ.
Насихатим олсанг агар.
Қочиб қолгин, подшо, тезроқ!

Аён бўлди аломатлар,
Бошга тушар қиёматлар.
Ойпарча минди Сандалин,
Ўоч, қоларсан саломатлар.

Юртга келди охир замон,
Кегмасин кўнглингда армон.
Ойпарча минса Сандалин,
Бировинг қолмайсан омон!

Ойпарча отин шайлайди,
Ўйинни йўртиб ўйнайди
Сйпарча минса Сандалин
Кўчада қолган лопингн
Кучуклар тортиб ўйнайди.

Қозондаги ошдай қайнайди,
Шаҳрингни тинтиб жойлайди.
Ойпарча минса Сандалин
Элингни вайрон айлайди.

Бобонинг сўзига қулоқ сол,
Эс борда ғаминг қилиб қол!
Ойпарча отига минипти,
От минса — аёвсиз ойжамол!»

Чордона бобо хафа эди, Ойпарча келгандан кейин, Бобохон мени чақиртирмади, сабаб бўлган сен эдинг, Ойпарчани оласанми, йўқми, деб ёлғондан бўлса ҳам илтифот қилмади, қиз қўлига тушгандан кейин, бурунгидан ўзгариб қолди, деб подшога қаттиқ ўпкагина қилиб, уйига кириб ётиб олган эди. Подшонинг Ойпарчани олмақчи бўлиб тўй бераётганини эшитиб, сиёсатидан қўрқиб, «кел, бизники бўлмаса бўлмас», «ит ўпкалайди, эгаси билмайди», деганларидай подшо ҳам билмади, подшонинг хизматкори бўлганим ити бўлганим-да, ўпкалангандан энди фойда чиқмас, «қутлуғ бўлсин»га тўйига бориб келай, деб, кўнглидагин билдирмай Бобохоннинг олдига келиб, юқоридаги сўзларни айтиб турган жойи эди.

Бобохон подшо бу сўзларни эшитиб Чордона бободан қаттиқ ғазабланди:

«Ўн етти ёшимда отамнинг тахти менга қолиб, бошимга бахт қуши қўнган эди. Подшо деган уввонга эга бўлдим. Сен юртимнинг уламси экансан, сени пир деб танидим. Дом ёнимда сақладим, улуғладим, маслаҳат сўрадим. Ойпарчанинг қўлга тушишига сабабчи бўлдинг, шуни миннат қилиб, ўзим олмадим деб пешонамга тақиллатаяпсанми? Шундай қилиш сендан лозимми? Неча йилдан бери айтганингни қилиб келаман, сен нима десанг шуни рўёбга чиқараман. Бир ўзингни неча йил бир шаҳарга ҳоким ҳам қилиб қўйдим. Орадан ўттиз йил ўтди. Бирон марта менга солиқ тўладингми? Ўн беш кун хизмат этдим деб шунча миннат қиласан, қирқ кун бўлди, Ойпарча менинг қаровимда, бир ўтовда ётипти, ким сақ-

лаб ўтирипти? Отга миниб шаҳарни айланиб келяпти, ким ушлаб ўтирипти? «Танимни бағишладим» деб иқроор бўлаяпти, ким уни қўрқитяпти? Тўйингда ўйин-томоша кўрсатаман, деб хурсанд қилмоқда, никоҳимни тезроқ қилиб, ўз ақдинга ол, деб қистаб қўймаётир. Менга чиндан ҳам ошиқ бўлса, сен ўзим олмадим, деб мендан Ойпарчани қизганаётирсан. Мақсадинг аниқ — орага ўт ташлаб, араз солмоқчисан. Ўртага совуқчилик солма, ёмон сўзни эсинга олма, бу ерда ўралашиб юрма, йўлингдан қолма, кўзимга кўринма, йўқол!»

Чордона бобо ҳам бўш келмади:

«Қиз ўйнаса қизиқдир, охири унинг бузуқдир, қочган қутилар, турган тутилар. Инонмадинг сўзимга, дуоибадимга қоласан. Аста қочган номард, қаттиқ қочган жўмард. Подшо, сенга жазо бергай миннат, бу ерларга келиб юрган отамга лаънат!»— деб, бобо ковушин қўлига олиб, салласин қўйнига солиб, хондан кўнгли қолиб, шаҳардан чиқиб қочмоқ пайида бўлди. Чордона бобо ўз йўлида кетаберсин, сўзни Ойпарчадан эшитинг.

Ойпарча Сандални йўрттириб баланд кўча, паст кўчаларни ора-оралаб, чор атрофга кўз солиб, ўн саккиз дарвозадан хабар олиб, ўтиб кетадиган жой топа олмай, шаҳардан чиқиб кета олмаслигини билиб, айланиб юрар эди.

Шаҳарни орқа томони баланд тоғдан иборат эди. Ойпарча тоққа яқинлашар экан, Сандалдан кенгаш сўраб, бир сўз айтиб бораётир:

«Манглайимда битилгандир ажиб хат,
Ёрим билан қургум албат салтанат.
Тортсам сени манов тоғнинг бошига,
Сакрармисан, отам берган Сандал от?»

Ёқамни ҳўл қилди кўздаги ёшим,
Ёримдан айрилиб гангиди бошим.
Сени тортсам манов тоғнинг устига,
Сакрармисан, отам берган йўлдошим?»

Бўйинингда-ку сулув қора ёлинг бор,
Қўйиб берса, кўкка учар ҳолинг бор.
Сени тортсам манов тоғнинг бошига,
Сакрармисан, кўзгинангдан, э, жондор?»

Назар солгин, менинг мунгли кўнглима,
Қўмак бергин мушкул, гурбат йўлима.
Тортсам сени манов тоғнинг устига,
Ташлаб кетма душманларнинг қўлима.

Сочларимни силаб кўрсам мулойим,
Заифаман, кўпдир кечил гунойим.
Ёрим билан бир сирлашиб олардим,
Забон бергин Сандалимга, худойим.

Белимга бойладим зарҳалли пўта,
Мардимдан айрилиб кўп чекдим жафо.
Сандалим-ла бир сўзлашиб олайин,
Бир забон бергайсан, йилқичи ота!

Йилқичи ота, бир бизга назар сол,
Раҳм эт, тақдиримни ўзинг кўлга ол.
Йўл тополмай ҳайрон бўлиб турибман,
Ҳойибга бош бўлган эй Шайхи Жалол!»

Ойпарча шундай нола чекиб, йиглаб турганда мўъжиза рўй берди. Сандал от қуйруғини тарашлаб, қулогини тикрайтиб, оғзин очиб керилиб гулдур-гулдур кишнади. Танглайи кўтарилиб тил пайдо бўлди. Сандал от Ойпарчага жавоб бериб, кенгаш солиб турган экан:

«Баҳорда очилар боғда гул-гунча,
Сен йигладинг элатингни кўрганча.
Мен айтайин сўзларингга жавобни,
Йиглай берма, чин йўлдошим, Ойпарча.

Сен этабер Сандалингга тавофни,
Яхши ишлар ахир донм савобдир.
Хафа бўлма, чин йўлдошим, Ойпарча,
Мен айтайин сўзларингга жавобни.

Танангга сигмайди қувватинг тўлиб,
Йўл топмай турибсан, бошинг ганг бўлиб,
Мен айтайин сўзларимга қулоқ сол,
Чин йўлдошим, қолма гулдайин сўлиб?

Сени кўрганларнинг бўлар ақли дол,
Оқ юзинга ярашиқли бордир хол.
Шу тоғларга торта бергин сен мени,
Сағримга-чи, қирқ қамчини санаб сол!

От чопилар йўлнинг баланд-пастина,
Ғофилликдан тушдинг душман дастина.
Сенинг учун бир таваккал қиламан,
Аямай ҳайдагил тоғнинг устина!

От чопмоқнинг бордир тоғда қийноғи,
Лабақбойнинг сенсан ёлғиз ардоғи.
Чошгоҳдан сўнг ҳайда тоғнинг устина,
Қизиб кетар менинг пўлат туғим.

Ботирнинг қўлида ор-номуси бор,
Ор-номусдан умри унинг пойидор.
Сен — ботирсан, сен-чун қилай таваккал,
Таваккални ўнглайди парвардигор.

Етказайин суюкли маконингга,
Хизмат қилай Ойпарчадай хонимга.
Шу қалъада мени минган вақтингда,
Қирқ қамчини аямай ур сонимга.

Мен ҳам кўнглим армон билан шайлайин,
Хақ йўлида белви тортиб бойлайин.
Чошгоҳдан сўнг ҳайда тошнинг устига,
Сенинг учун бир таваккал айлайин.

Элларим узоқдир, манзилим йироқ,
Маспошшо юргандир тоқатлари тоқ.
Тирик туриб сени ёвга бергандан,
Тошларга суриниб ўлган яхшироқ!»

Шу сўзларни айтгандан сўнг, отнинг тили ғойиб бўлди. Ойпарча отнинг сўзларини эшитиб шод бўлди. Энди омон-эсон қутулажагига шшонди. Танасига ғайрати сиёмай кетди, кўнгли шавқдан тўлиб-тошди. Сандал отнинг оёғига бош уриб, манглайдан тавоф этди. Бировга билдирмай, от ўйнатиб Бобохон подшо олдига бораётган эди, рўпарасида, бир-биридан зиёда, ўсган каби бир уяда, отга миниб қатор туриб қирқта гўзал қиз пайдо бўлди. Барчаси текис бир ёшда, ошоқ юзли, қалам қош-да, дардидан нечалар хаста, бари ўйинга ҳавасда, Ойпарчага қараб, қани ўйинингни бошла деб кутиб туришипти.

Етказгин деб бир муродга,
Ойпарча минади отга.
Эшитди-ку мақтовларни,
Сандал кирди куч-ғайратга!
Ойпарча кўнгли тошади,
Ботир сингари жўшади.
Қатор турган ой қизларга
«Қувинг!» — дейди-да, қочади,
Совутни кийиб шайланди,
Кўрганни ҳайрон айлади.
Кўчада ўйин кўрсатиб
Ҳамманинг ақлин бойлади.
Отнинг ёлини таради,
Тулпори кунда яйради,
Сафда турган жумла одам
Қад-қоматига қаради.
Остиндаги қув Сандал от,
Ҳовлиқиб ёйди қўш қанот.
Ойпарчани қизлар қувиб,
Қурдилар ажиб салтанат.
Гавҳардай кўзи ўйнади,
Сагриси тошиб қайнади.

Умровидан, қоп-қора тер
Чаккалаб ерга томади...

Чошгоҳ вақти етади,
От қилиғи орғади.
Айни тушга келганда
Қаттиқ сўлиқ торғади.

Доғли кўнгли тошади,
Бедов қайнаб жўшади.
Жони қизиб кетгандан
Елдай олиб учади.

Энди Ойпарча отнинг
Қизиганин билади.
Ортидаги қизларга
Қоч, деб амр қилади.
Қошидаги қирқта қиз,
Айтганига кўнади.
Отнинг бошин ўнгариб,
Бари қочиб жўнади.
Шу замони Ойпарча,
Сандални қайиради.
Қизларга билдирмасдан
Йўлни четга буради.

Қиз ўйнаса қизиқдир,
Охри унинг бузуқдир...
Ойпарча қиз бориб шарт,
Бамисли паҳлавон, мард
Бобохон ётган чодирнинг
Чилвир боғин узибдир!

«Дунё-мол қилай толон,
Тасаддуқдир ширин жон!
Ёр ўйини қизиди,
Шуни кутган биз эдик!» —
Деб қувониб Бобохон,
Чодирдан чиқар шу он.
«Бирга ўйнайлик, ёрим!» —
Деб отга келади.
Қаҳрланиб Ойпарча,
Шунда ғайрат қилади,
Пайтни пойлаб тез чиққан
Қамарига қўл солар,
Бобохондай подшоғи
Отга ўнгариб олар!
Баланд кўча, паст кўча,
Қимгадир ҳавас кўча,
Оралаб елиб борар,

Атрофга серлаб қарар.
От чўмилди терларга,
Сигиниб ғамхўр пирларга.
Келишиди Сандал билан
Ваъдалашган ерларга.
Даврон бошдан ўтади,
От терлари қотади.
Бобохонни тиндирмай
Икки қўлин чатади.
Отнинг айтган шарти бор, деб
Қалъага отни тортади.
Ойпарчанинг кучи етмас,
Юқинади Сандал от.
Жиловимдан тортяпти, деб
Чекинади Сандал от.
Ойпарча-чи, от юрсин деб
Юганини юлқади.
Сандал отнинг сузтигидан
Бувини қаттиқ кўрқади.

Шунда Ойпарча йиғлади,
Садоқни белга боғлади.
Остиндаги Сандал от,
Ақли одамдан зиёд,
Гавҳар кўзи ёнади,
Елай деб ўртанади.
Йилқичи ота-бобоси
Ул ғойибдан келади.
Ким узанги ушлайди,
Ким жиловдан олади,
Сандал от сағрисига
Керилиб панижа уради.
Шу паллада Сандал жонвор
Орқа оёғин тиради,
Қорини ичга торгади-да
Олд оёғин керади.
Қўш қулоғин қайчилаб
Олдинга қараб юради.
Пўлат сўлигин чайнади,
Сағриси тошиб қайнади,
Саксон газли қалъадан
Сакрашга шайлачади.
Қувдай бўйинни чўзади
Суюкларин қизиди,
Олдинга қараб талпиниб,
Қўйвор, деб сўлиқ узади.

Ана энди Сандал от,
Ақли одамдан зиёд

Орқа оёгин тегдирмай,
Қиз кўз ёшин тўқдирмай,
Биқиндан чиқиб қанот
Парвоз қилар шу заҳот?
Қимир этмас Ойпарча,
Отнинг кўзи ёнади,
Баланд қалъа бошига
Сордай бориб қўнади!

Шундай бўлди каромат,
Яхшиликдан аломат.
Қарчиғайдай жангар,и,
Бобохонни ўнгтариб,
Садал отни менгтариб
Чиқиб олди қалъадан
Ойпарча соғ-саломат...

Шундай қилиб Ойпарчадай ҳури замон, белга бойлаб тилла қалқон, қалмоқларни этиб толқон, қалъадан чиқди соғ-омон. Ойпарча қалмоқдан ўчини олди, қиличчини қинига солди. Оқибат етди қиз шундайин ҳолга, юрак ҳоврини босиб тушади йўлга. Не бўлар подшонинг ҳоли, қолиб кетган дунё моли, жавобсиз қолмасин дейди, тақдирнинг бундай саволи! Бедовини энди қиз йўлга буради, Бобохонни ўнгтариб қочиб боради. Кўнган ўсиб яйради, кўпни ҳайрон айлади, Бобохондай подшони йўлларда сарсон айлади. Уч мазгил йўл юрди, бундай азоб Бобохонни ақлидан оздирди, жонидан тўйдирди, қизил юзин сўлдирди, ички галга тўлдирди, сарсонлигу саргардонлик бўлганича бўлдирди. Ҳуши ёмон олиниб, отин айтиб топиниб, Ойпарчага ялиниб, турли хаёл ўйлади, Бобохон шундай сўйлади:

«Сен отланиб йўллар ошдинг, Ойпарчам,
Ўйнаб-кулдинг, тўлиб-тошдинг, Ойпарчам,
Уч кун ўйнаб қонмадингми ўйинга,
Айлангириб қўйдинг бошини, Ойпарчам.

Кўзларимга кенг жаҳонлар бўлди тор,
Томоша-ю ўйиннинг ҳам хадди бор.
Ўйнайман деб мени ёмон қийнадинг,
Энди қайтсақ, бўлмайдими, нозли ёр?

Тирикликда ҳар ким юртида юрсин,
Ҳар ким ёри билан ўйнасин-кулсин.
Кўзларимга чивин жоним кўринди,
Ойпарчажон, сенинг ўйининг қурсин.

Ториққанда сизинарсан худога,
Ўйнайман деб қўйдинг турли балога.
Кўзларимга чивиндай жон кўринди,
Эс борида қайтайлик тез қалъага.

Сабил қолар бўлди бизнинг оқ чодир,
Бу берган насибанг қирқ йилга татир.
Нозли ёрим, еткиз мени қалъага,
Танамдан чивин жон чиқиб бородир.

Сарполардан ясанибди қад-бўйинг,
Насиб бўлди менга жаннатдэй қўйинг.
Ойпарча жон, омон еткиз қалъага,
Армон билан узиламсин-да бўйиним.

Ҳамлик билан пордай белим букилди,
Тақимингда қўл, қобирғам сўкилди.
Қари экан, деб ўйлама, Ойпарча,
Қартаймасдан дандон тишим тўкилди.

Печа йиллар қайғу чекдим оҳингда,
Заҳар солдинг мудом ичган ошимга.
Қари экан, деб ўйлама, Ойпарча,
Ёшлигимда туя мойин кўп суртпб.
Оқлар инди сўқол-муртим, сочимга.

Печа йиллар ошиқ бўлдим ўзингга,
Гапнинг боши эдинг доим сўзимга.
Қартайди деб ғофил қолма, Ойпарча,
Дардларингни тортавериб, азобда
Нурим кетиб ажин тушди юзимга.

Ота дединг, буткул кўнглим бузилди,
Қабоб бўлди, юрак-бағрим эзилди.
Ўйиннинг қурсин, энди мени ерга қўй,
Нақ бўлмаса чивин жоним узилди».

Ойпарча Бобохоннинг сўзларидан қаттиқ ғазабланди, подшонинг оёқ-қўлларини бир қилиб боғлаб, ўлимга чоғлаб, бошидан тутиб олиб уч мартаба айлантириб тоғнинг қора тошига урди, оппоқ юзин сўлдирди, паймонасин тўлдирди, хор-зор қилиб ўлдирди. Бобохон подшо пора-пора бўлиб кетди. Подшонинг чиқди жони, кетди Ойпарчанинг армони, бошига келди даврони, иқбол деган соябони! Ойпарча отининг бошини буриб, йўлга равона бўлди. Ярим таноб ерга бориб қолганда Ойпарча бир хаёл билан орқасига қайтди. «Бу кетгандан кетсам, йўлларда ғайрат этсам, Маспошшо ёримга етсам, ёрим ўша ёқда қолган, мени ташлаб кетмас, мендан-ку хабардор чиқар, қилган ғайрат-шижоатимдан огоҳлиги аниқ. Мен қалмоқнинг хонини ўлдириб келаяман, десам, инонмас сўзимга, қарамас юзимга, подшо билан қирқ кун дўст бўлдинг деб, кўнглига гина олар. Бу зангарнинг бир нишонасин олиб борай, кўзига кўрсатай, вақти хуш бўлиб шундан кейин менга ишонади». Ойпарча шу ўйда қайтиб келди, от устидан ўлиб ётган подшога назар солди. Подшонинг бошидаги олтин жиға кўзга ташланди. Қиз шуни олмоқни кўнглига туг-

ди. Борди-ю Маспошшо: «Эй, аслинг хотин-да, ўтирган ерингда олгансану қочгансан-да бу жигани, бўлмаса, ўзи берган чиқар» деган гумонга борса-чи? Ойпарча, яхинси, подшонинг бошини кесиб олиш кераклигини билди, шарт бошни кесиб, найзага илиб олди, йўлга равона бўлди. Уч кеча-кундуз йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди. Чошгоҳ маҳали Саритоғ деган ерга етиб келди.

* * *

Маспошшо, бир ўзи қалмоққа тенг келолмай, душманга ҳийла ишлатолмай, ерини ёлғиз ташлаб кета олмай, бир ўзим қуп-қуруқ элимга боргандан, ўлганим яхши, деб, Манжун отни қирқ кун боғлаб, ёвсан бериб боқиб, анча ўзига келиб олди. У ўз-ўзига шундай деди: «Қалмоқнинг қалъасига борайин, кўрингандан сўрайин, ёрим Ойпарчанинг ўлик-тириклигини билайин, қалмоққа тегиб кетган бўлса уни кўрайин. Мол-дунёси қурсин, бари ўз жойида турсин. Ойпарчадан айрилиб армонда ўтганим ёмон. Борай, ё душманнынг қўлида ўлиб кетайин, ё Ойпарча ёримни олиб қайтайин!» Маспошшо қалмоқ қалъасига қараб бораётган эди. Саритоғнинг устида икки ошиқ бир-бирига дуч келиб қолди. Ўзларини отдан ташлаб, бир-бирини қучоқлаб, кўзда ёшни мунчоқлаб, айри тушганинг ҳоли маълум бир давр ийғлашиб, қўл олишиб, ҳол сўрашиб, бир-бирига етишди. Ҳавас билан қўшилишиб, қўнғиллари хуш бўлди.

БЕШИНЧИ БОБ

Икки ошиқ жуда мамнун, душманин бир ёқли қилдик, энди юртимизга равона бўлайлик, деб отларга миндилар. Манжун билан Саидал ҳам учмоққа қанот боғлагандай, бир қамчига мақтал бўлишиб, сўлиқларини чайнар эдилар. Бир ярим кун йўл юрдилар, йўл юрса ҳам мўл юрдилар. Бир маҳал Ойпарча ортига қараса, олисда буралиб-буралиб чанг чиқмоқда. Синчиклаб тикилган эди, бу ишларга бош бўлган, Чўлистонда йўлдош бўлган, юзларидан бўса олган, силтаб эгри йўлга солган Чордона бобонинг от чоптириб келаётганини кўрди. Чордона бобо, қизнинг подшоини ўнгариб қалъадан чиқиб кетганидан хабардор эди. «Неча марта алдаб, қўлга туширмоққа сабабчи ўзим эдим, яна бир марта алдашга уриниб кўрайин. Бобохон подшо ўлди, энди Ойпарча қўлимга тушса, ўзимники бўлмасмикин?» — деган хомхаёлга борди Чордона бобо, қолгур ордона бобо тездан учиб-қўниб, Чавқар байталини миниб, икки ошиқнинг ортидан етиб борган жойи эди. Бобо бир ярим таноб яқин ерга келиб қолди. Байталнинг бошини орқага буриб, қочмоққа тайёр туриб, икки ботирни алдаб, бобо бир сўз айтиб турган экан:

«Бу дардим бадтар бўлди,
Ичим аламга тўлди.
Бобонг сўз айтар бу чоқ,
Ботирлар солинг, қулоқ.

Очилди боғда гулим,
Сайрар мудом булбулим.
Бобонг сўз айтар бу чоқ,
Қулоқ солинглар, қулоқ.

Отим бошин тортайин,
Яхшилигим айттайин.
Фарзандларим, тинглангиз,
Бобо сўзин англангиз.

Ғайратимни билдирай,
Бўлмаганин бўлдирай.
Бобо сизга илдинди,
Битта сўз айтар энди.

Дарбанд йўлга келганда,
Қалмоқ қамаб олганда,
Ойпарчадай ёлғизим
Ўров ичра қолганда,
Кетганим йўқ ёнингдан,
Хабар олдим ҳолингдан.

Йўлинг очган мен эдим,
Қайғуриб гаминг едим.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?

Келганда Дарбанд йўлга,
Хали тушмайшн қўлга,
Тисарилди Сандал от,
Сен ўқ единг шу захот.
Хабар олдим ҳолингдан,
Қолдирмадим йўлингдан.
Ширин жонингни аяб,
Йиқилмасин деб суяб,
Солиб қулоқ додингга,
Қамчи урдим отингга.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?
Ёвдан омон қутқариб.
Олиб кетдим йироққа.
Қизим қониб ичсин деб
Бошлаб бордим булоққа.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?

Шу булоқда ётганда,
Жонингга ўқ ботганда
Хабар олиб ҳолингдан
Худойимга борганман.
Қуллуқ қилиб, тиз букиб,
Қўзимдан ёшим тўкиб,
Туноҳингни сўрганман,
Ҳақдан тилаб олганман.
Сенинг чиқмас жонингга
Мен сабабчи бўлганман.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?

Бобохон ўлжа қилиб
Оқ ўтовга киргизди.
Қирқ кун ўтқир табиблар
Сенга меҳр кўргизди.
Нечалар қасд айлашиб,
Қидирганда ёмонлик,
Барига кўкрак кериб
Қилдим чин меҳрибонлик.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон, менга ҳавасми?

Қирқ кун ўтиб орадан,
Соғайдинг-а, чироғим.

Энди туриб оёққа
Майдонга чиққан чоғинг
Бобохоннинг олдига
Отинг сўраб борганда,
Амалдорлар жам бўлиб,
Йўқ, дейишиб турганда,
От бергизган бобонг — мен,
Меҳр кўргизган бобонг — мен.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?

Миндинг сандал отинга,
Етиб чин муродиңга.
Юрт ҳайрон савлатинга,
Қирқ қиз солиб олдинга,
Сен ўйинга чиққанда,
Элу халқни йиққанда,
Қўлиңдаги найзангни
Маҳкам тутган бобонгман.
Бобохондан ўйинни
Сен деб ютган бобонгман.
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?

Минган отинг қора ёл,
Учқур елдирдим мисол.
Эсла, сен йўл солдинг-а,
Бобохоннинг олдига?
Чодирдан чиқди хон,
Ёрим келти, деб шодмон.
Қулай бир пайт тополдинг,
Камарига қўл солдинг!
Кўтаролмай сен толдинг.
Сен қийналиб турганда,
Қўмак берган мен бўлдим.
Бобохонни ўшанда,
Ўингариб бердим сенга,
Улоқдай тақимингга
Босдинг, отинг елдирдинг,
Бўлганича бўлдинг!
Болам, айтганим ростми?
Ёлғон менга ҳавасми?

Бобохонни ўингариб,
Отнинг бошини менггариб,
Баланд кўча, паст кўча,
Қимгадир ҳавас кўча,
Оралаб слар эдинг,
Атрофга серлар эдинг.

Отинг чўмди терларга,
Сининиб ғамхўр пирларга,
Келдингиз Саидал билан
Ваъдалашган ерларга.
Тоғ олдиға келганда
Юкиндими Саидал от?
Жиловимдан тортипти, деб
Чекиндими Саидал от?
Болам, айтганим ростми?
Елғон менга ҳавасми?

Ота-бобонг этиб ёд,
Сен тоғларга кўйдинг от.
Отинг тоққа бурганда,
Сен қирқ қамчи урганда,
Кўмак топмай Саидал от
Кўтаролмай турганда,
Барин кўриб турувдим,
От жиловин олганман.
Юмушингни менггариб,
Сенга бошчи бўлганман.
Қалъадан тинч ўтказдим,
Муродинга етказдим.
Болам, айтганим ростми?
Елғон менга ҳавасми?

Синиға бер пирингга!
Мақсад қилган ерингга,
Мен ўзим йўл бошлайин,
Душман кўзин ёшлайин!
Шодлик солиб дилингда,
Олиб борай элингда.
Сизни ўйлаб, чирогим,
Ёқам довм хўл эди.
Баён этдим ҳолимни,
Айтар сўзим шул эди.
Ишонинг, қароғларим,
Кароматим мўл ҳали.
Олдимизда кўндан-кўч
Биз юражак йўл ҳали.
Болам, айтганим ростми?
Елғон менга ҳавасми?..»

Эшитиб Ойларчанинг
Кўзи ўтдай ёнади.
Бобо бўлмай ўл, дея,
Қаҳри-заҳри қапнади.
«Тилёғлама сўзингдан
Йўқдир асло фойда!» дер.

Шартта бобо устига
Сандал отин ҳайдади.
Бобо кўрса, Ойпарча
Кўзи ўтлар сочади.
Тутдирмасдан, қув, маккор
Айланишиб қочади.
Остидаги Чавқари
Кериб ташлар қадамни.
Ошиқларнинг тутуми
Бобо дилин ғашлайди.
Маспошпо-ю Ойпарча
Чордонани қувади.
Отнинг оққан терлари
Баданини ювади.
Манжун агар чарчаса,
Сандал билан қувади,
Сандал оти чарчаса,
Манжун билан қувади,
Бобонгизнинг бошига,
Охир замон тугади!

Отнинг ёлин таради,
Икки ошиқ қаради:
Чордонанинг байтали
Еткизмай қочиб боради.
Маспошпо-ю Ойпарча
Ортидан шошиб боради,
Аламидан бўзариб,
Ғазаби ошиб боради.

Қувдилар бир ярим кун,
Гоҳи Сандал, гоҳ Манжун.
Бобо ҳолидан тойди,
Ҳатто жонидан тўйди,
Куч қолмади юрарга,
Одам йўқ ҳол сўрарга,
Ҳарсиллади бўғилди,
Тили оғзига тиқилди.
Остидаги байтали
Ерга қараб мункиди.
Ўларин билиб бобо
Байталидан тунгилди.¹
Остидаги байтали
Қора тошга суринди.
Мункиб тушган бобонинг
Жони кўзга кўринди.
Ҳайдаб кўрди Чавқарин,

¹ Тунгилди — умидини узди маъносига. (Тарж.)

Бефойда кетди бари,
Байтал ўлгур юрмади,
- Қўзи ерни кўрмади.
Бобо ушбу аснода
Қочиб қолди пиёда.
Ойпарча қувиб етар,
Бобони маҳкам тутар!
Бари айтгандай бўлар,
Бўйнига арқон солар,
Сандал отга судратиб,
Қудратини кўрсатиб,
Олиб келар шу замон
Ери Маспошино томон.
Қаҳрланиб Маспошино
Қўлга шамшир олади.
Олдидаги бобони
Бир балойи қазони
Ўлдирмоқчи бўлади.

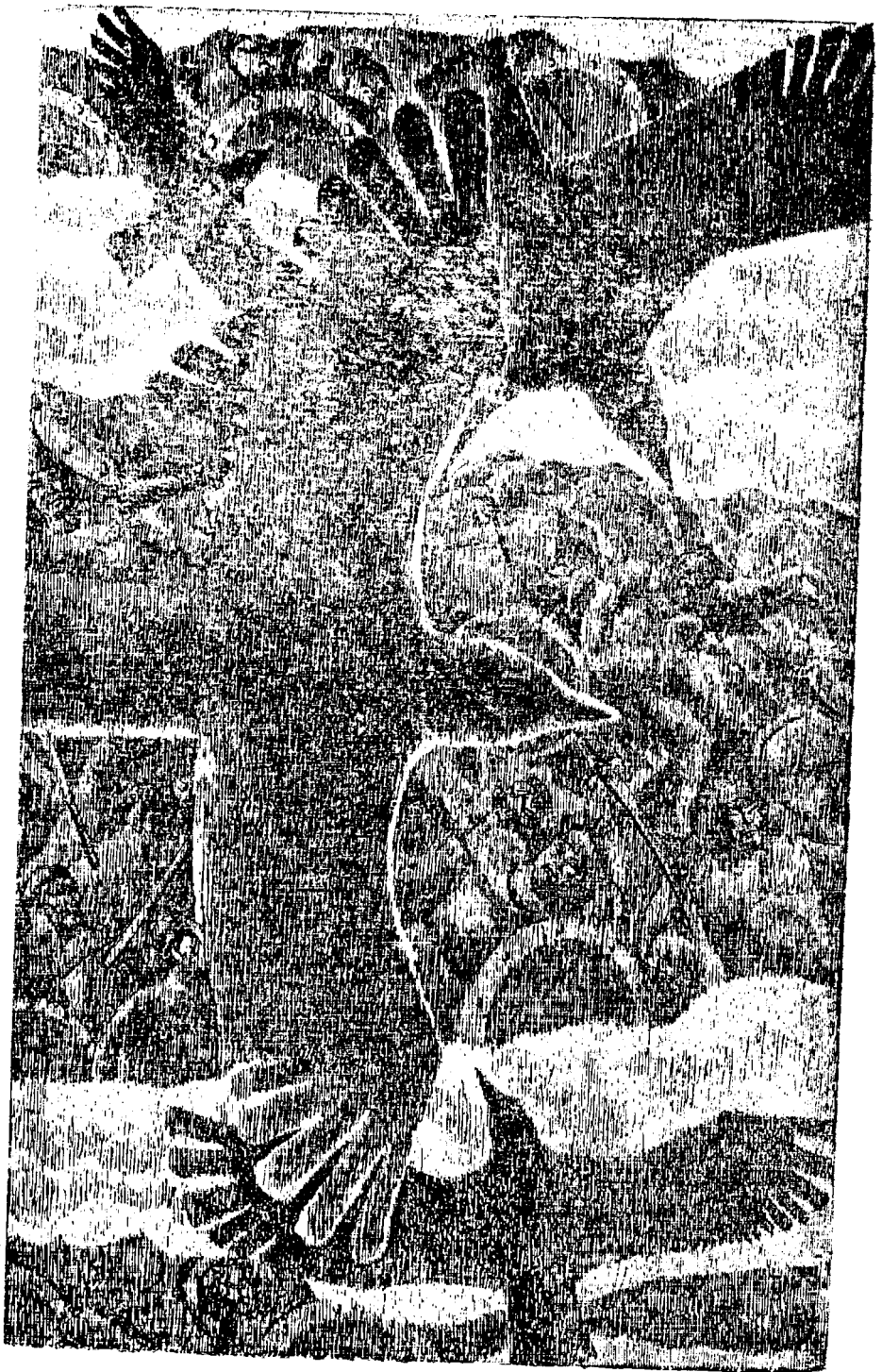
Сўзлар Ойпарча хоним:
«Ошиқмангиз, султоним!
Молим бўлмаган толон,
Тасаддуқдир ширин жон,
Бедав ёлин тарайлик,
Бобо ҳолин кўрайлик.
Мининг отнинг белина,
Ҳақнинг қилган ишона
Қойил бўлайлик бир бор,
Дилда қолмасин ғубор!

Оёғидан тутинг сиз,
Қўлларида тутиб биз,
Бу лаънати бобони
Бир балойи худони.
Улоқ чошиб ўйнайлик,
Ўйнамасдан қўймайлик!»
Мард ушлар икки бутни,
Икки қўлни қиз тутди,
Тақимига босдилар,
Бирга қайнаб-жўшдилар.
Қиёматлик ширини,
Улоқ қилиб учдилар!

Тошлоқ ерга келганда
Сандал бошлаб боради.
Қумлоқ ерга келганда
Манжун бошлаб боради.

Боғининг гулин сўлдирди,
Ғамга кўнглин тўлдирди.

Бўларини бўлди рди.
Қиёматлик пириши
Улоқ қилиб ўлдирди.
Ҳар мучасин бобонинг
Ҳар ерларда қолдирди...

Алқисса, Чордона бобо ўлди, икки ошиқ яна бир ёвдан қутулди. Маспошшо ўз-ўзига деди: «Орқа-олдин тахладим, душманларни қоқладим, энди сал тинчидим». Маспошшо отнинг бошини буриб, ота юртим Бухоро, қайдасан, деб ёрини яяртиб йўлга равона бўлди. Тоғтошларни кезиб етти кун йўл юрдилар. Олатоғда кетиб бораётиб, Маспошшо тоғнинг орасида қумушдай ярқираб, ҳар ёққа бурқираб, ёш кўнгилдай шарқираб, тум-тушга қараб оқиб ётган бир булоқни кўриб қолди. Ботир ҳайрон бўлиб булоқни ёқалаб уч мазгил йўл юрди, бир чаман боғнинг устидан чиқиб қолди. Назар солиб қараса, анжир, олмалар пишиб, тўпиллаб ерга тушиб, ёқимли шабада эсиб, булбуллар сайраб, қумрилар чучут отиб, бошқа қушлар унга ҳавас этиб, кўрганларнинг эси кетиб турган бир бўстон экан. Маспошшонинг кўнгли кетди, ўзича хаёл этди: «Бу боғ эмас, яхшиларнинг маконига ўхшайди, сабаб билан келиб қолдим, буни босиб ўтмайин, шу боғда ёрим билан ўн беш кун суҳбат қурайини, неча кунги азобларнинг чарчоғини чиқарайини. Ўн беш кундан кейин элимга сафар-этайин». Маспошшо йиғитлик хумори тутиб, ўтган кунларни унутиб, отларни эгар-жабдуқдан яйдоқ қилиб боғнинг тўрига ҳайдаб юборди-да, бир чинорнинг тагига жой қилиб тўшак солди, Ойпарчани оғушига олди. Икки ошиқ бир-бирига меҳри қониб, чирмашиб, диллар ёниб, юзлардан бўса олиб, дунёда нарвосиз, даврон сурди. Орадан ўн беш кун ўтди. Бир кун Ойпарча туш кўрди, чўчиб уйғонса, намоз вақти экан, ноҳуш тушдан хаёли бузилиб, зарра жони қолмай, учиб ўрнидан туриб, ухлаб ётган Маспошшони уйғотиб, зор-зор йиғлаб, тушини баён қилиб бир сўз айтиб турган экан:

«Толонда қолмагай бор хонумоним,
Тасаддуғнинг бўлай Маспошшо жоним.
Ажабтовур бир туш кўрдим бу кеча,
Эс борида, жойингдан тур, султоним.

Айрилмас туманлар кўринди расо.
Кўрган кўзим кўр бўлса эдим ризо.
Ажабтовур бир туш кўрдим бу кеча,
Эс борида, тур жойингдан, Маспошшо.

Кўргинг йўқдир кўздан оққан ёшимни,
Дардисар қилмасин гариб бошимни.
Эс борида, тур жойингдан, Маспошшо,
Кўп ёмондир, сенга айтсам, тушимни.

Хазон уриб умрим гули сўлмасин,
Қазонг этиб ҳеч паймонанг тўлмасин.

Мени ташлаб, ўз бошингнинг ғамин қил,
Сендай қайсар ёвдан шаҳид ўлмасин.

Бир-бировга ҳавас бўлдинг неча йил.
Тўғри келди сўзга сўзу, дилга дил.
Душман кўрсанг, мени ташлаб кетабер,
Элга омон етмоқликнинг ғамин қил.

Кўрганни қайрар юзингнинг нақши,
Бу таним севики, сенгадир бахши¹.
Қора ерга илон кирсин, дейдилар,
Тўрам, не бўлса ҳам тириклик яхши.

Бундан буён бедов отинг чополмас,
Барчаси топилар, жонинг топилмас.
Ғанга кирсанг, мени ташлаб кетабер,
Ёринг сендай бепарвомас, ғофилмас.

Совут кишиб армон билан шайлайин,
Ёр йўлинда белим тортиб бойлайин.
Ойпарчанинг сўзларига қулоқ сол,
Тушимнинг таърифин баён айлайин.

Билмам, бугун чап ёғимдан турдимми,
Кўрққанимдан инс-жинсга юз бурдимми.
Тушимда-чи, сенга айтсам, ортимда
Қирқ минг отли қалмоқларни кўрдим мен.

Қалмоқ келиб тум-тўшимдан қамади,
Ялинсам ҳам зарра қулоқ солмади.
Ғайрат қилдим бор кучимни ишлатиб,
Қутулмоқнинг ҳеч иложи бўлмади.

Қарасам, сарғайиб тонглар отишти,
Олло сени бир қайсарга чатишти.
Кўрганимнинг тескариси келсин-ку,
Ола отли бир қалмоқ сени отишти,
Етти йил суягинг тоғда ётишти.

Мени ушлаб тортиб қўлим боғлади,
Азоб бериб, сийналарим доғлади.
Қирқ минг отли қалмоқ келиб ортимдан
Ўз элига ҳайдамоққа чоғлади.

Мен йиғладим кўзда ёшим қўл бўлиб,
Қора сочим тўзғиб, ёқам ҳўл бўлиб.
Кўрганимнинг тескариси келсин-ку,
Тагин тушдим қалмоқларга қул бўлиб!

¹ Ба х ш и — бахшида маъносида. (Тарж.)

Кўз тикмагин очилмаган долага,
Сизмай кетдим саҳрога, кенг далага,
Банди бўлиб от олдида ҳайчалдим,
Тагин бордим ўша қочган қалъага.

Қора сочим сайлаб-сайлаб ўрибман,
Одамзоднинг кўрмаганини кўрибман.
Банди бўлиб қалмоқларнинг қўлида
Етти йил далада тезак терибман».

Маспошшо бундай совуқ сўзни эшитиб, сакраб ўрнидан туриб кетди. Ойпарчага бундай деди:

«Ҳамма душманини қириб бўлдим, далалар қалмоқ қалласига тўлди. Энди бизга тенг келгувчи ким ҳам қолди? Аслинг хотин, осмонни қаричнинг билан ўлчаб, юрар йўлимни тор қилиб ўтирибсан. Мени ташлаб кет, дейсан, сендан бошқа кимим бор ўзи? Тушимда ёмон иш кўрдим деб, изингга зор қиласанми? Итнинг эгаси бўлса, бўрининг худоси бор, душман билан урушсам мингга татир кучим бор. Кўп сўзни қўй, тездан бедовни олиб кел, отланиб изимдан юр!»

Тездан отларни олиб келдилар. Отларга сув ичириб, қорини тўйдириб, мовутдан терлик ташлаб, икки жойдан айил тортиб ишни пухта қилдилар. Бор қурол-яроғларини олишиб, оқ совутларни кийиб, бешта қуролини белларига боғлашиб, қиблага қараб туриб отга миндилар. Маспошшо энди, ёрини ияртириб, ота юртим Бухоро қайдасан, деб йўлга равона бўлди. Маспошшо от қўйди, Дарбанд йўлга келди, узоқдан бўйинни чўзиб йўлга кўз ташлади, Бухорога кетиб бораётган қалмоқнинг ҳисобсиз аскарини кўрди. Аскарлар шунчалар кўп эдики, орқасида залворидан йўллар қазилиб қолмоқда эди. Ботир сесканиб, йўлга ёндошмай, тоғ-тошларни оралаб, ёрини эргаштириб уч кун йўл юрди. Тоғнинг орасидан яна йўлга сер солиб қаради: лашкар йўлга сизмай, тошиб бормоқда, шу кетишда Бухорога кетмоқда эди. Маспошшо ҳайрон бўлди, шу ерда уч кунча тўхтаб қолди. Аскарларнинг кўплиги шу даражада эдики, шу уч кун ичида ўтиб тамом бўлмади.

Маспошшо ўз-ўзича хаёл қилди. «Бу қалмоқлар менинг элимга борса, эгасиз ётган элимни пайҳон қилиб, отам-онамни банди этиб ҳайдаб кетса нима бўлади? Мункайиб қолган кексалар, тетапоя бўлиб юрмаган гўдаклар, етим-есирлар, ғарибу бенаволарнинг ҳоли нима кечади? Шунда эл-халқ мени эслаб: «Туғмай ўлгур турилди, белига садоқ илди, ўз юртида қиз қуригандай бошқа юртга йўл олди. Ўлган илоннинг бошини қўзғаб, ўзи учун кетмай, бизнинг бошимизга кетган экан, юртимизни вайрон этди...» демайдими? Халқнинг оҳ-ноласи мени урмайдими? Шундай ҳолга тушгандан, душман қўлига тушиб мардона жанг қилиб ўлган яхши! Халқимнинг қонига қолмайин, бу қалмоқни элимга ўтказмайин, ота-онамнинг кўнглига дард солмайин, не бўлсам ўзим бўлайин, енгсам енгарман, енгмасам ўларман!»

Маспошино Ойпарчани бир тоғнинг папасига яшириб, ботирлик салтанати тутиб, беадад қалмоққа қараб оғ қўйди.

«Юрагимда Бухоронинг эъзози,
Саҳар вақти келар булбул овози.
Ўлсам халқим учун шаҳид бўлайин,
Агар ўлсам, бўлсин мендан эл рози.

Элимизнинг бир бозори Бухордир,
Зулмқашдир, қалмоқнинг феъли тордир.
Ўлсам халқим учун бунда ўлайин,
Ёвдан қочмоқ бизга номусдир, ордир.

Узоқдир йўлларим, манзилим йироқ,
Ота-онам кутар, йўлимга муштоқ.
Душманларни элга олиб боргандан,
Ёвларнинг қўлида ўлган яхшироқ.

Бетни юлиб, сабаб топиб ёлғондан,
Ёвдан қочиб, писиб омон қолгандан,
Ўлсам, халқим учун шаҳид бўлайин,
Ёрни бериб, элга ёлғиз боргандан!

Душман ёвуз эрур, офат, балодир.
Ота-онам дилга ташвиш солодир.
Тирикликда юртни ёвга бергандан,
Эл дея майдонда ўлган аълодир».

Шундай сўзларни айтиб,
Ботир ўзин ўнгариб,
От қўяди қалмоққа,
Аралашиб бормоқда!
Хисоби йўқ қалмоқнинг
Ярмин бўлиб олади.
Исфаҳон қиличини
Бирваракай солади,
Бир олганда миш кпши,
Қалласини олади.
Шувиллаб ўтса, қалмоқ
Чувиллашиб қолади!
Энди қўлга олар ёй,
Ёйнинг кучин ҳойнаҳой
Қалмоқ ҳозир билади,
Кейин тавба қилади.
Кўрингиз ана мардин,
Ёвга қараб ёй тортиди!
От чошган йўл қазилди,
Ботир кўнгли ёзилди!

Мард кучига чидамай,
Қисир-қисир қилди, ёй,
Уч еридан узилди,
Салқи илдай чўзилди!
Қургур Чордона бобо,
Қолгур ордона бобо,
Маспошшонинг ёйини
Учта-тўртта жойини
Кўриб бузиб қўйганди,
Узиб-узиб қўйганди...
Ана ўша панд берди,
Ер қилди ботир эри...

Отига тумор тақди,
Олло очмади бахтин.
Хисоби йўқ қалмоқлар,
Тум-тўшдан унга оқди.
Қалмоқлар қуршаб олди,
Ботир ўртада қолди.
Маҳкам боғлаб белини
Қазога рози бўлди.
Қочай деса бир роҳ йўқ,
Урушарга яроғ йўқ,
Ойпарчадай ёри ҳам
Ундан анча йироқ, йўқ...

Бояги ерда бепарво ётганида Чордона бобо унинг ўқ-ёйини ишдан чиқариб қўйган эди. Ёй бир тортишдаёқ уч еридан узилиб кетди, Маспошшо ёв ўртасида қолди. Қалмоқлар уни қуршаб олди.

Ойпарча тоғнинг орасидан қараб, барини кузатиб турган эди. Маспошшонинг ёйига бир нарса бўлганини кўрди. Ойпарча Маспошшо билан янги қўшилган кун, ёйининг бир ишкали чиқиши мумкинлигини тахмин қилган эди. Бу ишларнинг сўнгини ўйлаб, бирор қийин-қистовда даркор бўлар деб, сигирнинг пайдидан бир неча тола олиб, ғамлаб ботирга билдирмай яшириб юрган эди. Шу нарса Ойпарчанинг ёдига тушиб, ёрининг эшига солиб бир сўз айтиб турган экан:

«Армон билан толон бўлганди молим,
Бир нарса бор, ёрим, сенга номаълум.
Инонмайсан, менинг айтган сўзимга,
Бир сўз дейди сочлари толим-толим.

Эҳ, айрилмас туман ичра қолди бош,
Паналарга топмай турибсан-ку тош.
Инонмайсан, ҳарвақт айтган сўзимга,
Ҳовлиқмагил, буён қара, қайғудош!

Қочарга йўл топмай қолдинг ўйланиб,
Кўнглинг чўкиб, кенг йўлларинг бойланиб.

Ховлиқмагил, буён қара, Маспошшо;
Ўраб олди қалмоқ тегранг айланиб.

Бундан бир йил буруп хавфли олганман.
Қалмоқларда юриб мулла бўлганман.
Ботир йигит ёвсиз бўлмас, ахир, деб,
Кўнчигингга пайдан ўраб солганман.

Бизга қалмоқ душман, ёвдир азал ҳам,
Бу дунёда бўлармикин кўнглим жам.
Қийин ерда даркор, дея кўнчикка
Пайдан ўраб солган эдим, гамдийдам.

Баҳорда очилар турфа гуллар бор,
Кенг дунё кўринди бугун сенга тор.
Ховлиқмасдан бу ён қара, Маспошшо,
Кўнчигингда ўраб солган пайдан бор.

Золим душман эс-ҳушингни олар деб,
Шундай дамда ёр назарин солар деб,
Кўнчигингга гириш ўраб солганман,
Мушкулда ботирга даркор бўлар деб.

Менинг айтган сўзларимга қулоқ сол,
Дейверсам кўп кўнглимдаги қийлу қол.
Ховлиқмасдан бу ён қара, Маспошшо,
Шу гиришни ўқ-ёйингга тақиб ол.

Қиёмат азоби бошимга тушди,
Хун кўрдими ё пиримиз бу ишни.
Сен ёйингга гириш тақиб олганча,
Қалмоқ билан қилиб турай урушни

Шу сўзларни айтибоқ
Ойпарча от солади.
Ҳисоби йўқ кўп қалмоқ
Апир-тапир бўлади.
Маспошшо кўрғон бориб
Ёйга гириш тақади.
Ёр келгунча, жанг қилмоқ
Ойпарчага ёқади.
Найза олиб қўлига
От кўяди Маспошшо.
Энди юрак-дилида
Куч туяди Маспошшо.
Қўлда қилич ўйнайди,
Ботир ёвни кўймайди,
Кўрган ёқа ушлайди,
Дўстлар кўнгли хушлайди,

Ҳайратидан лол қолиб,
Ёв тилини тпшлайди.

Икки ботир қўшилди,
Ёв изидан тушилди.
Ёвнинг йўқотиб ҳушин
Ёйга тақди гиришни;
Аямай қилич тортди,
Кўрингиз энди мардин!

Қора лочин учар бўлса,
Қора тоғнинг бошин кўзлар.
Мард йигит кирса урушга
Бирин санчиб бешин кўзлар.
Ур деганда номард қочар
Мард санчар майдон ичинда.
Танҳолигин билдирди
Ур-ҳо оломон ичинда.

Қайтмай олға юради,
Қоя тошдай туради.
Рустамдан ҳеч наст эмас,
Алидан юқори, бас,
Шундоқ ботир ғайрати,
Келбатп-ю савлаги.
Бир, икки, уч, ўн, ўн уч,
Кесар исфаҳон қилич!
Жанг қияллар беомон
Ботирлар ошиб-тошиб.
Шолғомдай юмалади
Қирилган ганим боши.
Неча минг одам ўлди,
Қонга бўялди лоши.
Кўргани одам бўлса,
Чидамасди бардоши.

Қилич серпаб шақир-шуқур,
Душманга солиб урҳо-ур,
Ботир борар, ёв бетадбир
Қирилди майдон ичинда.

Кун тугилиб бўлди туман,
Бўлди айни охир замон,
Қиличчидан қирмизи қон
Тўкилди майдон ичинда.

Қирғин бўлди неча минг жон,
Қиш-қизарди катта майдон,
Қалмоқ чекиб оҳу полон
Сурилди майдон ичинда.

Уруш бўлди алвон-алвон,
Қазо тенди сон минг полвон,
Оғзи катга тўпу тўфанг
Отилди майдон ичинда.

Қирғин бўлди тамом уч кун,
Ошиб борди полвон кучи,
Бамисли елдим, қуюн
От чопти майдон ичинда.

Кун тутилиб туман бўлди,
Айни охир замон бўлди,
Тўполон бўлди, қон бўлди,
Жанг бўлди майдон ичинда.

Алқисса, қалмоқ лашкарининг охирида бўлган талотўп уч кун ичида лашкар бошчиларига етиб борди. Қалмоқлар орқага қайтдилар. Ҳар тарафдан отлар чопди. Қалмоқлар ботирларга қаттиқ қасд қилиб қолдилар, атрофларини қуршаб олдилар. Қалмоқлар тоғни қўпориб, айлантириб тош девор сойдилар. Охир замон бўлди, кўрганлар ҳайрон бўлди. Икки ботир қўрғонда қолиб кетди. Атрофга қўз солиб, бирига бири соқчилик қилиб икки ошиқ етти кун навбат-банабат ухлаб олдилар. Орадан тўққиз кун ўтганда, озиқ-овқат тамом бўлиб қолди. Қалмоқлар бўлса ботирга бет келолмай қуршаб ёта беришди. Ўзинчи кун Маспошшо саҳар вақтида ётган эди, негадир уйқуси келмай, ўтирса тишчи бўлмай, бадани жимирлаб, танига қалтироқ кириб, ўзидан-ўзи ҳовлиқа бошлади. «Узоқ умрнинг ҳам охири ўлим, қимирлаган жондорга охири келар бир ўлим, ҳовлиқма кўнглим, бундай ётаверсам бўлмас», — деди Маспошшо ўзига ўзи ва инграниб жойидан турди. Айни саҳар вақтида Манжуи отига миниб, исфаҳон қиличини қўлига олиб, бедов отини ўйнатиб, пўлат сўлиғини чайнатиб, завқли юрагини қайнатиб, тош қўрғондан чиқиб, Маспошшо тош қалъанинг дарвозасига қараб, оч йўлбарсдай инграниб бир сўз айтиб турган экан:

«Келди қайсар ботир эр,
Танишайлик, келинг, дер.
Сенинг билан жанг қилмоқ,
Мақсадим, билсанг, қалмоқ.
Сен билан танҳо қолмоқ,
Тилагимдир, кел, қалмоқ,
Ҳолингдан хабар олмоқ,
Дардинг, ўйининг билмоқ —
Шунга келдим атайин,
Дарвозангни оч, қалмоқ!
Маспошшо излаб келди,
Келмади, учиб-елди.
Тездан очинг йўлимни,

Кўрсатгайман ўлимни.
Келсин қалмоқ сардори,
Сардорин тарафдори;
От чопсам гумбурлар тоғ,
Саваш қурсам вақтим чоғ!

Лашкарбоши ким бунда?
Менман майдон ичинда,
Жанг қилмоққа тайёрман,
Юзмас, мингингга борман.
Мен билан жанг қилсанг гар,
Бошинг кетар муқаррар.
Кўзингдан оқар ёшинг.
Кўчада қолар лошинг.
Керак бўлса ширин жон,
Йўлинг йироқ сол, ўғлон!
Эркинчисанг, кел бунда,
Менман майдон ичинда!»

Наъра тортиб шундай деб
От ёлини таради,
Кўкрак кериб Маспошшо
Дарвозага қаради.

Чин ошиқлар боғдан гуллар теради,
Кўп қалмоқлар сурон солиб юради.
Бир қалмоқнинг наърасига, сасига
Тоғлар гумбурлашиб садо беради.

Бу садонин шу асно
Эшитади Маспошшо,
Ҳайратга тушар роса,
Бундоқ йўлга қараса,
Бўйлари минор янглиг,
Қўллари чинор янглиг,
Гавдаси қоя каби,
Оёғи мола каби,
Панжалари дандондай,
Қулоқлари қалқондай,
Бурнига назар солсанг
Кабутарининг инндай,
Кўкрагининг жуллари
Зотдор қўйининг жунидай,
Оғзин кўрсанг ўрадай,
Соқоллари шўрадай
Бир қалмоқ келар аста,
Ҳайбатин кўрган хаста!
Кўриб ботир сесканди,
Дилин кўрқув босганди,

Қочай деб қилди хаёл,
Аммо ёри — ойжамол
Сўзларини эслади,
Ўзин ёвга хезлади!

Кўнгли тошиб шу замон,
Қаҳр айлади қаҳрамон,
Ёйин қўлга олади,
Қалмоққа кўз солади.
Бир ўқ суғуриб олар,
Яхшилаб мўлжал қилар;
Манов, қалмоқ қоши деб,
Нақ юракнинг боши, деб.
Буниси — жон чиқар жой,
Ўша ўпка турар жой,
Бўктаргига бўй ташлаб,
Тўғри ниятни бошлаб,
Кўнгли тошиб ҳаллослаб,
Ёйин тўғрилаб, сошлаб
Шувиллатиб отади,
Қора терга ботади!

Йигит кўрди шу чоқда,
Мисли теккандай тоққа,
Ботир отган ўқ, ажаб,
Ортга қайтар қарсиллаб!

Девга таъсир этмади,
Жон жойига етмади...
Ботир дилини ғашлар,
Ўқни бир четга ташлар...

Ўқ ўтмасин билади,
Кучин хаёл қилади,
Ботир армони, ҳайҳот,
Юрак-бағри тилади.
Қарагай найза қалтираб,
Ёлғизликдан шалвираб,
Инграб ботир югурди
Дубулғаси ялтираб,
Дев қошига боради,
Керилиб найза уради!
Тошдан қаттиқ танаси,
Занғарнинг пешонаси!
Ботирнинг кучи қаттиқ —
Дош беролмай найза, тиг,
Тошга теккан сингари
Дастасидан синади!
Девга таъсир этмади,
Жон жойига етмади.

Ботир дилини ғашлар,
Найзани отиб ташлар.

Ботир бир шамшир олар,
Таърифи бундай бўлар.
Қинга солса қилт этган,
Суғуриб олса йилт этган,
Қаҳрланса тош кесган,
Қарқарали бош кесган,
Саккиз ботмон ўқ олмас,
Силтаган ерда жон қолмас!
«Чополмасам — омадинг,
Бошинг олсам — қолмадинг!»
Шундай дейди, туради,
Девга шамшир уради.
Тошга теккандай оғир
Қарс этиб синди шамшир!
Девга таъсир этмади
Жон жойига етмади.
Ботир дилини ғашлар,
Шамширни отиб ташлар...

Ботирдан ўтди навбат,
Қалмоққа етди қурбат.
Дев керилиб туради,
Шундайин лоф уради:
«Ўйнатасан кўзингни.
Хўп чоғлайсан ўзингни.
Бунча ҳайбат қиласан,
Мени ким деб биласан?
Эй, қуримсоқ, қуримсоқ
Бўлмоқ учун ўлмасоқ,
Келдингми ё бу ерга?
Минганим ола керга¹
Улоқтириб ўйнайман,
Шуни яхши бил деди.
Агарда ботир бўлсанг,
Сал берироқ кел, деди.
Эшитганман таърифинг,
Кел, ўйиним кўр, деди.
Мен билан тушсанг кураш
Бўлгунг қора ер, деди.
Яхшиси Ойпарчангни
Ўз қўлинг-ла бер, деди.
Сен ўлсанг, нима бўпти,
Тўярмиди ер, деди.

Ўзинг юргин қошимда.
Бўлиб юргин амалдор.

¹ Ола кер — отнинг бир зоти.

Хар тарафини ўйлаб кўр,
Дунё сенга тордан-тор.
Қуролнинг ташла, қайсар,
Туш олдимга, баччагар!»

Маспошишо чуқур ўйлар,
Ўйлар-да шахтли сўйлар:
«Отнинг бошидай юрак,
Мендан сенга сўз керак.
Сал шошилмай сўзлагин,
Бир сўзлайсан жонсарак!

Сўзимни дема гумон,
Бошинга тушди туман.
Сал шошилмай сўзлагин
Қочмоққа жой излагин.
Менга қўл чўзган замон
Бўларсан ер-ла яксон!
Дунёни зиндон қилгум,
Ўлимнинг осон қилгум.
Беўрин сўз сўзлама,
Кейин тагин бўзлама?
Мақтанчоқлигинг маълум,
Қўлингдамиди ўлим?..
Ҳимматимни паст билма,
Буёқдагин хас билма.
Элим йироқ, йўл олис,
Олдинга келдим холис.
Ҳадеб наҳс ураверма,
Ҳаддинг бўлса, кел, олиш!»

Қалмоқ дев ҳам ўйланар,
Кейин шахтли сўйланар:

«Сўзларимда йўқ ёлгон,
Йўлингда интиқ бўлган,
Ойпарчага харидор,
Ишвасига интизор,
Қалмоқ дев ўша менман,
Ҳам ёқаман, ҳам енгман!
Сен тагин ўлмайман деб,
Ғафлатда қолма панд еб?
Агар гурзимни урсам.
Ер-ла яксон бўлурсан.
Эс борида эсинг йиғ,
Валжирайверма ортиқ!

Фаросатнинг борми, ҳой?
Кимлигимни билиб қўй:

Йўлингда келар чоғда
Кўрднингми Олатоғда
Ўн саккиз минг аскарини,
Маҳобатли лашқарини?
Мен, билмасанг агарда,
Шу лашқарга саркарда,
Олангқасар полвопман,
Бир соҳиб замонман!
Таниб олгин оғанини,
Қила бергин тавбагини.
Кўрсат зангар ноланини,
Чақиравер оллоғини.
Кўрқмасанг кел-чи қани
Кўриб қўлай чамангини!»
Ўн беш ботмон гуржисини
Дев олади қўлига.
Қўллагин деб сиғиниб
Алиолло валига,
Маспошино елкасига
Инграб омут¹ уради.
Кўрқмай йигит қалқонин
Паналаб улгуради.
Қалқонга тегди омут,
Чақмоқ каби чиқди ўт,
Тоғ гумбурлаб берди сас,
Унга қулоқ чидамас!
Маспошинодай ботирнинг
Ширин жони сесканди.
Қалмоқ девнинг зўрлигин
Йигит энди сезганди.
Қаҳри келар шу замон,
Бари ғайратин солар,
Олангқасар омутин
Қўлидан юлиб олар.
Бошини мўлжаллаб туриб
Қайприб девга уради.
Қалмоқ дев ҳам қалқонни
Паналаб улгуради.
Қалқонга тегиб омут
Девнинг бели букилди.
Қалқон бўлиб чилпарчин
Ерга дув-дув тўкилди.

Қалмоқ дев ҳам шайланар
Йигит ҳамла қилади.
Иккинсининг ғайрати,
Шиддати тенг келади.

¹ О м у т — чўқмор.

Бир-бирини енголмай,
Ҳайрон бўлиб туради.
Бири — чапга гердайиб,
Бири — ўнгга юради...

Яроғларни ташлашар,
Янги кураш бошлашар.
Бир-бирига от қўйиб,
Ёқалардан ушлашар.
Икки ботир довлашиб
От устида олишар.
Тўқнаштириб отларни
Ёқага қўл солишар.
Икков чунон чопишди,
Бир-бирига ёпишди,
Урунишди, айтишди,
Отлар бели майишди...

Иккисининг шахтига
Тоғлар садо беради.
Инграннишган сасига
Ерлар нидо беради.
Ерлар гитраб-зириллар
Икки ботир кучига,
Тенг келгувчи ўч йўқдир
Икки ботир ўчига!
Бир-бирини ўлдирса
Шунда кўнгли тўлади.
Шунда замон тинч бўлиб,
Дорилонси бўлади!

Отлар терга бўлди ғарқ,
Енголмади бир-бирин.
Нақ эсдан айрилгудек
Ҳолдан тойди охири.
Энди отдан тушвшар,
Совутларин ечишар.
Бир-бирин ўлдирай деб,
Ширин жондан кечишар.
Бир-бирини қўрқитиб,
Икков қилар сиёсат.
Дағдағасин кўрсангиз,
Дейсиз, нақ балло-офат.
Орқароққа чекиниб,
Наъра тортиб югурди.
Бир-бирига ботирлар
Йўлбарсдай павжа урди!
Икки ботир айқашди,
Бир-бирини чайқашди,
Урушиб ёқалашди,

Дўстлардай қучоқлашди,
Пастларда юмалашди.
Чекниб бир-бирига
Қашқир каби ташлашди...

Оч йўлбарсдай инграшиб,
Чўнг айиқдай гунграшиб,
Ботирлар хўп муштлашди,
Беллардан ҳам ушлашди.
Тортишди, ёқалашди,
Ириллашди, тишлашди.
Тогдай бўлиб уришар,
Бир-бирига қилмас кор.
Уч кун кураш тинмади,
Кураш бўлди бетакрор.
Жангни узоқдан туриб
Қалмоқлар ҳам кўради.
Икковни курашига
Тахсин айтиб туради.

Бир-бирин ололмади,
Черин тарқатолмади.
Бир-бирига тенг келди
Иккисининг ғайрати.
Энди икков ярашиб,
Из-изига қайтади...

Шундай қилиб, ботирлар аввал айтишиб, кейин чопишиб, кейин айқашиб, бир-бирларини енга олмай ҳайрон бўлиб, чамаларин синаб кўриб, тарқалишди. Олангқасар Маспошшога деди:

«Бир-бировимизнинг чамаизни кўрдик, жўра, ҳолимизни билдик, ҳоридик, энди уч кун дам олайик, тўртинчи кун азонда ҳар ким шу ерга келсин. Қайтадан кураш қиламиз, ундан кейин нима бўлсақ бўлайлик!» Дев шундай деб ортига қайтди. Маспошшо ҳам тош кўрғонга қайтди, у девнинг сиёсатидан қаттиқ кўрқди. Ҳеч кимга билдирмай хуфтон маҳали, отига миниб, қурол-яроғин қўлига олиб, Ойпарчани эргаштириб, ота юртим Бухоро, деб йўлга равона бўлди.

Олангқасар ким деб сўрасанг, унинг лақабини Ола отли қалмоқ ҳам дейдилар, тоғларни талқон этган, Бобохон йўлга қўйган, Олатогни идора этиб турган дев бўлади. Унинг тўлиқ оти Олангқасар Қорабетдир. Ойпарча Бобохонни ўлдиргандан кейин, эл-халқ хоннинг иниси Урозали қушбеғини хон қилиб кўтарган эди. Хон Олангқасар девга хат йўллади. Хатда Маспошшо ҳақида хабар бериб, Бобохон ўлдирилгани, юртнинг вайрон бўлгани ҳақида батафсил ёзди. Девга, Маспошшонинг кетида қувишни, Ойпарчани қўлга туширишни топширади. Хатни олган қалмоқ дев лашкари билан йўлга чиқади ва Олатоғда Маспошшога дуч келади.

Оланғасар Қорабет қўшиға қайғиб уч кун дам олди, уйқуга тўйди. Тўртинчи кун, чоңгоҳда отини шайлаб, қалқонни белига бойлаб, курашга тайёр бўлиб, Маспошшо билан ваъдалашган жойга келди. Дов пешинга қадар кутди, Маспошшо келмади. Дев ошиқиб, бунга нима бўлди, деб, аста босиб англаб қулоғин солиб тинглаб, тош қўрғонга бориб қараса Маспошшо йўқ, ўчоқдай қазилиб қолган икки бедовнинг изини кўрди, ботирнинг қочиб кетганини билди. Хайрон бўлиб турган эди, беш юз отлиқ аскар билан Ҳрозали подшо келиб қолди. Оланғасар ўзининг аскарини қўйиб туриб, шитоб подшонинг аскарларидан тўрт юзини олиб Маспошшо ортидан қувмоққа шайланди.

Дев таажкуб қилади,
Ичи дардга тўлади,
Маспошшонинг ортидан
Қувиб етмоқ бўлади.
Балаид тоғлар наст бўлиб,
Кулмас вақти хуш бўлиб,
Отланади қалмоқ дев
Лашкарларга бош бўлиб.
Отга тақди садафди,
Дилга кўмди ғазабди.
Ойнарчанинг йўлида
Юрак-бағри кабодди (р).
Ана энди қалмоқ дев
Хондан олди жавобди,
Лашкари билан тортар
Олме йўллар танобин.
Маспошшонинг ортидан
Катта сафар қилади.
Ойнарчани тутмоқни
Зўр мақсад деб биллади.
Талқон этар тоғларни,
Хар ён этар фармош.
Танасига синамайди
Кўкрагида армон.
Бир ярим кун қувади,
Лашкар шитоб қилади.
Ета олмагашига
Қалмоқ дев тонг қолади.

Уч кун тамом қувади,
Девнинг кўши туғади,
Селдай оққан қора тер
Юз-бетини ювади.
Тўрт юз отли қалмоқдан
Уч юзи ҳориб-толар.
Оланғасарга фақат
Юзтаси йўлдош бўлар.

Бешинчи кун тўлганда
Юзта огли қалмоқдан
Фақатгина эллиги
Тура олди оёқда.
Олтинчи кун бўлганда,
Танҳо дев ўзи қолди:
Эллик отли қалмоқ ҳам
Ўлардай ҳориб-толди.
Тоғда чопган тулпорнинг
Тошда қизир туёғи.
Тошларда ўт чақпатар
Ола отин оёғи.
Оқ илондай шувиллаб,
Кериб ташлар қадамин.
Маспошпога етай деб
Тортар йўлнинг ситамин.

Еттинчи кун бўлганда
Дев кўзларин қилиб лўқ,
Олис йўлга тикилар:
Маспошшодан нимон йўқ.
Дев оёғи тинмасдан
Узангини тўзитар.
Тошлар эса бедовнинг
Туёғини қизитар.
Кўринмайми қораси?
От бўйинини чўзади.
Бир нимани сезгандай
Қўйвор, деб сўлиқ узади.

Саккизинчи кунда от
Қушлардан ҳам ўзади.
Қулоқларин қайчилаб,
Кериб бағрин ёзади.
Тулпор экан дев оти,
Йилва ташлаб ўйнади,
Хоримоқдан асар йўқ,
Гавҳар кўзи ёнади.

Богнинг гули сўлипти,
Бўлмас нишлар бўлипти.
Йўлга бардош беролмай,
Маспошпога етолмай,
Сандал оти ҳоришти,
Ойпарчадай ойимқиз
Аданиб тоғда қолипти.

От чопар тоғ дастига,
Чидамай йўл дастига,

Уйғониб кетди бувиш
Ола отли қалмоқнинг
Шовқин-сурон сасига.
Атрофига қараса
Тонг саҳар чоғи экан.
Ойпарча адашган ер
Тарнали тоғи экан
Қора сочин тарайди,
Кўзда ёшин булайди.
Йўл тополмай Ойпарча,
Тоққа қараб йиғлайди:

«Адашиб қолдим йўлдан,
Йўлга ол, ўзинг қўлла,
Ўзинг қўлла баянбор,
Меҳрибон парвардигор.
Қўлла Юсуф-Зулайҳо,
Дилга умид айла жо.
Тарнали тоғи, қўлла,
Сенда адашдим йўлда.
Оқ юзимда бор-ди хол,
Толон бўлди дунё, мол,
Армон билан адашдим,
Фотма пирим, йўлга сол!
Қарға борми, зог борми?
Сендан буюк тоғ борми?
Тарнадир, машҳур отинг,
Тингла, дейман фарёдим!»
Нолиш қилди Ойпарча,
Белда маҳкам пўтаси.
Қўлламади бувишни
Сигинган ота-бобоси.
Зарангдир тоғнинг тоши,
Айир тушди йўлдоши.
Йиғлай берди Ойпарча
Қабул бўлмай кўз ёши...
Йиғлаб юрса тоғларда
Қалмоқ дев ўтиб қолди,
Ойпарчага қарамай
Тез ўтиб кетиб қолди,
Хаёлида Маспошшо,
Маспошшони қувар дев.

Хаёлида ўч, алам,
Жанжал, гавго-ю гирев!

Шу аспода Маспошшо
Йўл босади тўққиз кун.

Майдонларда шувиллаб
 Терларга ботди Манжун,
 Еяй деса ўт-ем йўқ,
 Ташвишлари ортади.
 Ўн қамчи урса, Манжун
 Зўрға-зўрға йўртади.
 Ўмовин кўтаролмай
 Нордай бели букилди.
 От ҳам энди чидамай
 Қўздан ёши тўкилди.
 Неча кунки емиш йўқ,
 Тил оғизга тиқилди.
 Ўмовин кўтаролмай
 Тош устига йиқилди.
 Дилтанг бўлди Маспошшо,
 Мақсади жо бўлмади.
 Тошга йиқилган оти
 Ўрнидан туролмади...

Ақли ҳайрон бўлади,
 Отнинг ёлин таради.
 Оқ найзага суяниб
 Чор атрофга қаради...

Маспошшо отининг тура олмаслигини билди, юзлари гулдай сўлди. Қалмоқ дев ҳам уни қувиб чарчамади, йўқ, экан-да, Маспошшонинг омади, Маспошшо отни қўйиб, баланд тоғнинг тепасига югуриб чиқди, ўша ердан чор атрофга кўз солди. Олангқасар қалмоқ яқин келиб қолган экан. Уни кўриб ўқ-ёйини қўлга олиб, бир тоғнинг бошига югуриб чиқди, Ола отли қалмоқ унинг қошига кела олмади. У ҳам ўқ-ёйини қўлга олиб, бир тоғнинг устига югуриб чиқди. Икки ботир икки чўққидан туриб бир-бирига ўқ отдилар. Уқлар кор қилмади. Бир маҳал Маспошшонинг қўлига негадир ўқ илинмади. Қараса, ўқи тамом бўлинти! Эндч ботир қочарга ҳам жой тополмай қолди. Маспошшо ўзича хаёл қилди:

«Бу қалмоқ менинг сиримни билиб олса, ўқимнинг тугаганидан хабар топса, унда менинг ҳолимга маймунлар йиғлайди, аниқ ўламан. Жонимнинг борида совуғларимни ечсам, ялангоёқ, бошиланг, қўйлақчан бўлиб олсам, қилпч қўлимда бўлса, девнинг изига тушсам, ортидан бориб ёқасидан олсам, ё ўлдирсам, ё ўлсам!» Маспошшо худди айтганидай қилиб дев изига тушди. Ола отли қалмоқ кўп ҳийлакор одам эди, тоғни айланиб қочаверди. Бир кун қувиб етолмаган Маспошшо ҳориб-толди, оёғини тошга олдирди, бўлганича бўлдирди. Ун икки кун овқат емаган одамда дармон бўлармиди, ўзи ҳам очдан ўлар ҳолга келди, белдан мадор, тиззадан қувват кетди. Ботир ўтириб қолганча ўрнидан туролмади. Ола отли қалмоқ Маспошшонинг йиқилганин кўрди, садоғида еттита ўқи бор экан, Маспошшони етти томонидан боғлаб отди, ботирнинг етти еридан ўқ ўтди. Ола отли қалмоқ шундан кейин ҳам ботир қошига боришга

хайиқди. Дев ўз-ўзига деди: «Бу зангар билан етти кун отишдим, ўқим ўтмайди, чопсам қиличим кесмайди, бунинг олдига борсам, у жўртгага шундай ётган бўлса, ўрнидан ирғиб турса, ёқамдан олса, ҳақ деб ҳамла қилса, ўзим ҳориб турганда; иқболи юришиб, белимдан шартга олиб тоққа урса, ҳолим қийин бўлар, армон билан ичим дардга тўлар, етти ўқ аниқ теккан бўлса, ўзиёқ ўлиб қолар, менга кераги Ойпарча-ку, уни олиб эртароқ кетганим тузук». Олангқасар Маспошшога яқинлашмай, Манжун отнинг олдига келиб, отни чўкиб қолган жойидан турғизиб, қурол-яроғин бўктаргига банд қилиб, отни отига боғлаб қўшиб келган изига қайтди.

Тарналининг тоғида йўл топмай баланд тоғнинг бошига чиқиб олган Ойпарча кўз солиб йироқларга қараб турар эди. Қараса, элас-элас кўришиб Ола отли қалмоқ келаёттипти. Ойпарча боғлаб олинган Манжун отни таниди. Ойпарча шунда зор йиғлаб, отга қараб бир сўз айтиб турган экан:

«Пешонамга битилмишдир сирли хат,
Ёримдан айрилиб бўлдим беқанот.
Қаерга ташладинг, айтгил, эгангни?
Бугун биздан айрилдингми, Манжун от?»

Қимлар келиб ким кетмаган бу жойга,
Вафонинг бўлмаса, сендан не фойда?
Айланайин кўзгинангдан, Манжун от,
Умрлик йўлдошим, эгангиз қайда?»

Печа йиллар олдимда йўл бошладинг,
Оқибатда хумор кўзим ёшладинг.
Тилинг бўлса сўйла тезроқ, жонивор,
Устингдаги эганг қайга ташладинг?»

Бўйнинг узра сулув қора ёлинг бор,
Аёл бу, деб аямас парвардигор.
Эганг қайда қолди, шундан хабар бер,
Тилинг бўлса, сўйла тезроқ, жонивор!

Золим қалмоқ бизга заҳарин солди,
Ғофилликда эс-ҳуш, хаёлни олди.
Тилинг бўлса, сўйла тезроқ, жонивор,
Маспошшо сирдошим қайларда қолди?»

Оға-иниси йўқ ўчин олмоққа,
Аёл бўлсам, элин излаб бормоққа.
Улган бўлса агар Маспошшо ёрим,
Банди мисол қолар бўлдим Қалмоқда.

Йиғлай-йиғлай икки кўзим кўр бўлиб,
Азиз бошим эгиб, ётда хўр бўлиб,
Устингдаги эганг қайга ташладинг?
Қолар бўлдим қалмоқларда тул бўлиб.

Сен эдинг кўзимнинг гавҳар қароғи,
Ҳолим сўрориму суянган тоғим.
Ўлган бўлса суяр ёрим Маспошшо,
Бугун сўнди менинг ёнган чироғим.

Ёвуз душманлардан ўчин олмади,
Омон-эсон ўз элига бормади.
Эвоҳ, бирор фарзанд этмади насиб,
Ортида ўт ёқар нишон қолмади.

Отасининг ор-номусин олгудай,
Дўсти-душманига назар солгудай.
Эвоҳ, бирор фарзанд этмади насиб,
Номин тутиб юртга эга бўлгудай...»

От ўйнатиб тоғнинг майдон-тоғишна,
Золим қалмоқ қайғу солди боғишна.
Шу тоғларда йиғлаб юрса Ойпарча,
Ола отли қалмоқ келди қоғишна.

Қалмоқ келиб тортиб қўлни боғлади,
Азоб бериб, сийналарин доғлади.
Тушида кўргани айланаб чинга,
Бади қилиб ҳайдамоққа чоғлади.

Бедов чўмилипти қора терларга,
Ичи тўлиб қайғу, армон-черларга.
Ойпарчани ҳайдаб етиб келди дев,
Ўрозали подшо қолган ерларга.

Алқисса, от чўмилди терларга, сачраб тўкилди ерларга, Ойпарча гина сақлар сизинган ғамхўр пирларга. Маспошшодай эридан армон билан айрилиб, севар ёрдан кўнгил узиб, қайғулардан бағри сизиб, сабабсиз чиқмай ширин жон, ичи тўла қайғу армон, келди энди Ойпарчажон, қалмоқ девнинг етовида, Ўрозали подшо ўтовига. Подшо вақти хуш бўлди, Ола отли қалмоқ кўнгил тўлди, Маспошшодан ўчин олди, уч кунгача базм қилди.

Ўрозали подшо ақлғўи донишмандларни йиғиб маслаҳат солди. «Ога ўлса — янга холис бўлади, оти ўлса — совути холис», деганлар. Ойпарча оғамдан қолган янгам, Ойпарчани мен оламан!» — деди Ўрозали подшо. Ола отли қалмоқ ўйлаб қолди: «Э, занғарнинг боласи, эшиқдан кела солибоқ, тўри меники дейсан, меҳнатин ким кўрса роҳатини ҳам шу кўради. Маспошшо билан неча кун отишдим, чошишдим, курашдим, неча кун қувдим, охири ўлдириб тинчидим. Билагимнинг кучи-ю қиличимнинг зўри билан Ойпарча бу ерга келиб турибди. Ойпарчани мен оламан.»

Икки ўртада тортишув боиланиб кетди. Аскарлар ҳам иккига бўлинди, уч кун уруш бўлди. Тўртинчи кун икки томондан ҳам оқсоқол маслаҳатгўйлар чиқиб, подшо билан девни ўртага олишиб, бундай дейишди:

«Э, эси йўқлар, баринг қалмоқнинг авлоди, битта қуримсоқнинг хотини учун бунча уруш қиласанлар? Қанча одам ўлди, қанча қон оқди — бари икковингнинг бўйинигда қолди. Аввали Маспошшо бунинг изига тушди, хуштор бўлди, охири олди. Кейин унга Бобохон ўлгундай ошиқ бўлди, Бобохоннинг ҳам бошини еди. Бу Чордона бобони ҳам қуритди. Шуларга вафо қилмаган, қайси бирингизга вафо қиларди? Бунга ҳеч қайсингиз кўнгил берманг. Икки қўлин боғлаб, сийваларин доғлаб, пиёда от олдида ҳайдаб қалмоқнинг элига олиб боришг, қўлига катта қоп беринг, ношнинг куйинг-ю, ёрманинг суюқ ошидан бошқа овқат берманглар, ордан ўлмаса бўлди. Орқасидан одам қўйиб, эл ичига ҳайдаб юборинг. Тезак терсин, терган тезагини кучда бир одамнинг уйига олиб бориб тўксин. Ўлса ўзи ўлар, шунда умри азоб билан ўтади.»

Оқсоқолларнинг гапи ҳаммага маъқул тушди. Подшо Ойпарчани қўлларини боғлаб, Сандак оти, Манжун оти ва бошқа қурол-яроғларини олиб, қалъага қайтди. Олангқасар Қорабет аскарларини эргаштириб Олатоққа қайтиб кетди. Ўрозали подшо юртга қайтиб борагач, Ойпарчани ҳайдаб юборди, орқасига одам қўйиб, элга шундай жар солдирди: «Кунда Ойпарчадан бир қоп тезак сўралсин, кимки унга меҳрибончилик қилса, ўзи ўлимда, моли толонда! Унга ношнинг куйинг-ю ёрмали суюқ ошдан бошқа овқат берилмасин!» Шундай қилиб, Ойпарча кун бўйи тезак териб, кечқурунлари тезак олиб борган уйдан тамадди қилиб юраберди.

Орадан тўққиз ой ўтди.

Икки ошиқ Эранлар боғида ўн беш кун даврон сурганда Ойпарчанинг бўйида бўлиб қолган эди. Вақти-соати яқинлигини Ойпарча сезар эди. Тезак териб юрган пайтда тўлғоқ тутиб қолди. Ойпарчани ҳам чўлгаб олди: «Ўғил туғсам эримга ўхшарди, қиз туғсам ўзимга менгзар эди. Агар туққаннинг қалмоқлар билиб қолса, аяб ўтирармиди, боламни қўлимдан олса, кўз олдимда ўлдирса, шунча азобим ҳам азобми, бундай ғаму мусибатга қандай чидайман?» Шўларни ўйлаб Ойпарчанинг кўз ёшлари селдай оқди. Кечга яқин тўлғоқ қаттиқроқ бўлди, тоғнинг орасига бориб тугайини, тагин қарға-қузғунларга ем бўлмасин, деган ниятда Ойпарча тоққа томон бораётган эди, ўнг тарафда бир кавакка кўзи тушди. Дарров тоғнинг кавагига кирди, кириши билан дард қаттиқ тутди: ой билан кундай бир ўғил туғди, орқасидан яна бир қиз туғилди. Бировга билдирмай, кундузи кавакнинг оғзини тош билан бекитиб, кечга келиб болаларини эмизиб кетадиган бўлди. Бир кун икки егани тузук овқат бўлмади, кўкрагига ҳам сут келмади, болалари очдан ўлар ҳолга келди. Ойпарча болаларидан айрилиб қолишини билиб тоғнинг кавагига армонини айтиб бир сўз деб турган экан:

«Ошиққа ярашган толма бўйим бор,
Асил кийимларим қолдилар бекор.
Йиғласам ҳам, кўкрагимда сутим йўқ,
Кўзда ёшим қабул эт, парвардигор!

Билолмадим тўғри йўлнинг керагин,
Қайлардан топарман отанг дарагин.
Кўз ёшингиз қабул бўлсин, болалар,
Йиғлайману аммо қуруқ кўкрагим.

Болаларим, сизга ҳақнинг раҳмати.
Келармикин қайтиб кетган давлатим?
Кўз ёшингиз қабул бўлсин, тилайман,
Кўкрагимда сут йўқ, йўқдир савлатим.

Отанг ўлиб, қолдирди-ку тушини,
Онанг ўлмади сўлдирди-ку гулини.
Йиғласам ҳам, кўкрагимда сутим йўқ,
Кўз ёшингиз қабул бўлгай, қулуним.

Тошларми отангдан шодли хабар,
Ўлгунимча падарингдирман магар.
Йиғласанг ҳам, сенга берар сутим йўқ,
Жоним бордир, жон керак, бўлса агар.

Юрагимда қолди турли армоним,
Бошимга айланиб келгай давроним.
Йиғласанг ҳам, сенга берар сутим йўқ,
Йиғлайману қуриб борар дармоним...»

Баён этсам Ойпарчанинг достонин:
Едга олиб йиғлар ботир, полвонин.

Қабул бўлди норасталар кўз ёши,
Пирлар қабул этди она гирёнин.

Тани яшнаб, дилга қувонч жойлади,
Қўрғошиндай балқиб кучи қайнади.
Қабул бўлди норасталар кўз ёши,
Етимлар деб пирлар дуо айлади.

Юраги доғлийдн, ҳақ кулиб боқди,
Гуноҳсиз мунглининг очилди бахти.
Қабул бўлиб етимларнинг кўз ёши,
Ойпарчанинг тўши булоқдай оқди!

Ғойибдан куч келди, Ойпарча билди,
Мардликка муносиб бўғади белди.
Қабул бўлиб норасталар кўз ёши,
Ойпарча кўксига тўлиб сут келди.

Гарчи ҳаёт уни жондан тўйдирди,
Бугун кўнглин қувончларга тўлдирди.
Қотиб қолган сийнасига сут иниб,
Меҳр билан болаларин тўйдирди.

Неча йиллар макон этган дузиндан,
Уқубатда сепкил босган юзиндан,
Қувонч билан болаларин тўйдириб,
Қайғу кетди Ойпарчанинг ўзиндан.

Шундай қилиб, Ойпарча кўнгли жам бўлиб, болаларни тоғ ковагига ташлаб, кунига кечқурун бир марта эмизиб, ҳеч кимга билдирмай юра берди.

Болалар уч ёшга кирди.

Бир куни Ойпарча болаларининг олдига келса, болалари йўқ, чиқиб кетишипти. Чор атрофни гирён бўлиб қидира бошлади. Ниҳоят уларни бир майдондан топди. Икки бола жанжаллашиб бир-бирини тош билан уриб, қизил қонга бўялиб, майдонда иккови икки ерда чарчаб ухлаб қолган экан. Болаларни олиб бориб тоғ ковагига қўйиб ётқизиб, ковак оғзига тош босиб кетди. Эртаси борса болалар тошни суриб чиқиб кетишипти. У куни Ойпарча одам кўтара олмайдиган катта тош топиб ковакнинг оғзига қўйди. Эртаси куни келса, болалар у тошни ҳам олиб ташлашипти. «Энди буларни ковакда сақлаш қийин бўлиб қолипти»,— деди Ойпарча ўзига-ўзи бир ташвиши ўнта бўлиб, зор йиғлаб: Ўша куни Ойпарча бир қоп тезакни орқалаб кечқурун бир уйга кириб борса, кайвони бўлган, кўрганнинг кўнгли тўлган, сочларига оқ қўнган бир сини келган аёл ўрнидан туриб, Ойпарчанинг бўйиндан қучоқлаб кўришди. Шунда аёл Ойпарчага қараб бир сўз айтиб турган экан:

«Чин банданинг кўз ёши қабул бўлар,
Дийдорингни кўриб кўзга ёш тўлар.

Мендай опанг жамолингдан айналсин,
Ҳолинг кўриб дўст йиғлар, душман кулар.

Чирогим, дилингда қувонч ўйнасин,
Кўриб душманларнинг қаҳри қайнасин.
Омонмисан, жоним синглим Ойпарча,
Мендай опанг жамолингдан айналсин!

Дийдорингни чиндан кўрдим мен бугун,
Бўлибсан сарсону саргардон, нигун.
Мендай опанг жамолингдан айналсин,
Омонмисан, жоним берай сен учун.

Чопган отнинг ўт чақнар туёғидан,
Кўнглим вайрон ёлғизликнинг доғидан.
Омонмисан, жоним синглим Ойпарча,
Сўйлаб бергин тақдирнинг қийноғидан.

Банди бўлиб тушиб эдим Томадан,
Тусинг кўриб, кўнглим шундай чамада:
Омонмисан, жоним синглим Ойпарча,
Бу ерларда юрмоқ сиринг нимада?

Гулистонда жаранлаган саз эдим,
Ўз элимда тўйларда танноз эдим.
Аслим сенга айтсам синглим, Томада,
Қулонлида оқ бўйинли гоз эдим.

Хазон урди ногоҳ боғим гулина,
Золим душман тузоқ солди йўлима.
Отамни дейдилар, Рўзибек тома,
Банди бўлиб тушдим қалмоқ элина.

Бандиликнинг доғидан кўп армоним,
Золим ёв келтирди боққа хазоним.
Ўлгунимча хабар олай ҳолингдан,
Омон бўлгур синглим, Ойпарча жоним!»

Бу сўзларни эшитиб Ойпарчанинг қувончи ичига сиғмади. Аёл-га Ойпарча бошидан кечирганларини айтиб берди. Бошин эгиб зор-зор йиғлади. Кейин аёлдан сўради:

«Қачон буёқларга келиб қолдингиз, опа?»

Қулонли тоғида Рўзибек тома деганнинг Қорақўз отли қизи бор, ўша мен бўламан,— деди аёл хўрсиниб.— Пода боқиб юрган еримда маккор бир қалмоқ ўлка қилиб олиб келиб, битта сайисга сотган эди. Эрим Маспошшо билан бўлган урушда қазо топди. Бири йиғирма беш яшар, бири йиғирма уч яшар икки болам бор. Бири шу қалъада соқчи, дарвозабон, иккинчиси — подшонинг хазиначиси».

Ойпарча аёлнинг гапини эшитиб: «Йўли бўлар йигитнинг ян-га-си чиқар олдидан, деганларидай ишим ўнгидан келади шекилли!»— деб ҳаёлидан ўтказиб, қувончдан ўзини қўярга жой тополмай қолди.

«Чинакам опам чиқиб қолди,— деди Ойпарча Қорақўзга.— Яширин бир сирим бор, ҳеч ким билмайдиган сир ўзи».

«Айт, чироғим!»— деди Қорақўз.

«Маспошшодан қолган икки болам бор, тоғнинг қовагида сақлаб катта қиялпман. Ҳозир тўртга киришди. Оёғи чиқди, тили ҳам чиқди. Борган сари уларни сақлаш қийин бўлиб боришти. Бир меҳрибончилик қилиб, қанотингга олиб шуларни қаторга қўшиб бер, опа!»— шу сўзларни айтганда Ойпарчанинг кўз ёшлари дув-дув тўкилди.

«Майли, менга олиб келиб бер»,— деди Қорақўз, Ойпарчанинг кўз ёшларини артиб.

Ойпарча кечаси, ётар вақтида бориб болаларни тоғдан олиб келди. Қорақўз болаларни тўйдириб, бир уйга яшириб қўйди-да, таш-қарисидан қулфлаб юрди.

Азонда Ойпарча ҳар кунгидек тезак теришга кетди. Шу кун қалмоқнинг бозори эди. Чинмочин шаҳридан ҳисобсиз савдогарлар қалъага тўлди. Бозор айни қизиган вақтда, бирдан тоғу тошлар гумбурлаб садо берди. Ойпарчанинг тоғда ўсган болалари гумбурлаган овозни эшитишиб, юраклари ҳовлиқиб, ҳайиқиб, эшикни бузиб очишиб, кўчага чиқишди. Кўчада улар қалмоқнинг болаларини ушлаб олиб, бир-бирига уриб ўлдириша берди. Соқчиллик қилиб юрган жаллодлар буни кўриб, икки болани ушлашиб, ўғилни Маспошшога, қизни Ойпарчага ўхшатишиб, хоннинг олдига олиб келди. Жаллодлар бошлиғи хонга қараб бир сўз айтиб турган экан:

«Тоғларингда қалин ўсар қора тол,
Мард йигитнинг минган оти қора ёл.
Икки оғиз сўзимиз бор, айтайлик,
Жаллодбошинг гапларига қулоқ сол.

Тоғингга ярашган қатор оқ қайин,
Катта бўлса олар юртингни тайин.
Айтадиган маҳобатли сўзим бор.
Қулоқ бергил, адолатли подшойим.

Улар қўрқув солди менинг ўзима,
Кўзинг тушса таш қоларсан кўзина.
Кўрганганимни, тақсир, баён этайин,
Тузукроқ қулоқ сол айтган сўзима.

Боғларда очилар баҳор лоласи,
Шу кун безовтадир қалмоқ қалъаси.
Кўзим чиқсин, агар чиққан бўлмаса,
Кўрдим Маспошшонинг икки боласин!

Отаси ўлгандир, онаси банди,
Бир кун бориб, хоним, бўлмасми панди,

Кўзим чиқсин, агар чиққан бўлмаса:
Асл Маспошшонинг икки фарзанди!

Оғзидан тушгандай сўзлаган сўзи,
Юзлари олмадай, наргисдай кўзи.
Тутдим шаҳримиздан икки болани,
Назар солсам Маспошшонинг нақ ўзи!

Сезгандирсан гапимнинг оҳангини,
Ҳар бири чиқарар тоғлар чангини,
Тутдим шаҳримиздан икки ёш бола,
Маспошшога менгзатаман рангини.

От чоптирмас тоғнинг тошли тупроғи,
Ёлғон эмас, Маспошшонинг тўғи.
Тутдим шаҳримиздан икки ёш бола,
Ойпарчага менгзар қизнинг спёғи.

Юртни ўйла, ўйла ширин жонингни,
Вайрон қилар сенинг хонумонингни.
Етимчалар шаҳарингда улғайса,
Отасин деб ичмай қўймас қонингни.

Бу гапларни тананга хўп ўйлаб ол,
Фикр қилсам, тақсир, мушкулдир аҳвол.
Агар айтганимга ишонч бўлмаса,
Иккисин келтириб яхши назар сол!»

Подшо бу гапларга яхшилаб қулоқ солди, жаллоднинг ҳар бир сўзи баайни унинг жонини олди. Тўғри сўздан ҳатто жонсизга жон киради, дейдилар. Подшо фармон қилди:

«Тездан кўзимга кўрсатмай, иккисини дорга осинг, Маспошшодеган сўзни қулоғим эшитмасин, биров билмасин!»

Жаллодлар икки боланинг бўйинига занжир солиб, оломонни қоқ ёриб, болаларни ҳайдаб, дор тагига олиб бордилар.

Қорақўз момо кечқурун болаларнинг қорнини тўйғизай деб, яшириб қўйган уйга борса, болалар йўқ, эшик бузилган. Момо ўзича фикр қилди: «Оқшом Ойпарча билан танишганимни, болалар ҳақидаги гапларни қалмоқнинг исковичлари билишган экан-да. Хон ясовул юбориб, эшикни бузиб, болаларни дорга осинга фармон берган экан, бўлмағур иш бўлган экан, болалар қўлдан кетган экан. Султон суягини хўрламас, дейдилар, қўлдан келганча ҳаракат қилай, болаларимни ўлдирсалар, жилла бўлмаса суягини олиб қайтайин». Момо югуриб подшо саройига борди, дорнинг тагида беадад одамларни кўрди. Яқинлаб борса, болалар зор йиғлашиб бундай деб турган экан:

«Раҳм қилмай кўздан оққан ёшима,
Фалак заҳар солди ичар ошима.

Армон бўлди, кўкрагимда дард бўлди,
Ота-онам йўқ келарга қошима.

От чопади йўлнинг баланд-пастина,
Англамасдан тушдим душман дастина.
Армон билан ўтар бўлдим дунёдан,
Тайинландим қонли дорнинг остина.

Насибамиз қонли занжир бўлдимми?
Дўстлар йиглаб, душманларим қулдимми?
Ҳол сўраб келишга отам-онам йўқ,
Армон билан чин паймонам тўлдими?

Қаердасан, отам, бечора онам,
Меҳрим қониб қўролмадим сира ҳам.
Қонли дорга тайин бўлди сор боланг,
Алам билан тўлар бўлди паймонам.

Кўра олмай фироғингда биз адо,
Йўлларингда бўлсак қанийди фило.
Армон билан юрагимга дард бўлди,
Икки бирдай болангиздан сиз жудо.

Ўрдан ўйнаб ғоз сузмади кўлимда,
Қалмоқ бизга топиб қўйди ўлимди.
Қайга кетдинг, меҳрибоним жон онам,
Ўлар бўлдим зolim душман қўлинда.

Эр етмадим, бир чоғимга етмадим,
Ўн бешми ё ўн олтига ўтмадим.
Армон билан кетар бўлдим дунёдан,
Дунёсидан бир ёруғлик кутмадим.

Чўқар бўлди бугун тандан дармонлар,
Бошимизга келди шундай замонлар.
Бир кун қилмай ота-онам хизматин,
Кўкрагимда кетди турли армонлар».

Бу сўзларни момо тинглаб туради,
Одамларни бир-бир четга суради.
Болаларининг фарёдига чиқолмай,
Ғариб момо ўзин дорга уради:

«Кеча-кундуз мен йиғлайман зор-зор,
Қимлар бўлар ҳолимиздан хабардор?
Не сабабдан занжир солдинг бўйнига,
Занжирининг бўшат, дейман, бадкирдор!

Қимдир чақиб хато қипти гумонсиз,
Менинг болам шаҳарингга зиёнсиз.

Не сабадан занжир солдинг бўйнига,
Занжирингни бўшат, золим, имонсиз!

Ўйласангиз, фоний дунё ёлғондай,
Бу дунёни имонсизлар олгандай.
Етимнинг бўйнига арқон урасан,
Подшонинг мулкига толон солгандай.

Хонингизга етсин оҳ ила нолам,
Ќўзимдаги ёшим шунга ҳаволам.
Бўшат занжирингдан болаларимни,
Нима айб иш қилди, айт, менинг болам?»

Момо жаллодларга шовқин солади,
Сасини эшитган ҳайрон қолади.
Етимларнинг қўлларидан етаклаб,
Подшонинг олдига олиб боради:

«Хоним, қара, шум тақдирнинг ўйнига,
Занжир солмиш болаларим бўйнига.
Агар одам ўлдирмоқчи бўлибсан
Мени ўлдир порасталар ўрнига!

Қулоқ солгин катта юртнинг оғаси,
Сўрсанг, булар асли қалмоқ соғаси¹.
Боламнинг бўйнидан занжирингни ол,
Менман болаларинг туққан онаси.

Сочларимни армон билан тарайман,
Ўлдирсалар, мен ўлимга ярайман.
Болам, сенинг арпангни хом ўрдими?
Болаларим гуноҳини сўрайман».

Ўрозали подшо Қорақўз момога қараб:

«Гапларингни тушунтириброқ айт, момо, нима арзинг бор?»— деди.

«Қуллуқ, мана бунисига биз ризомиз,— деди момо.— Биз сизга фуқаромиз, бошида эрки йўқ бахти қаромиз, айтганингни қиламиз, айбимиз бўлса бўйнимизга оламиз. Бизлар яқин янганг бўламиз, бир қарасанг узоқ эмас орамиз, ишонган тоғимиз, паноҳимиз сенсан. Менинг бойим, оғанг Бобохон подшонинг иниси ҳам сайиси эди. Маспошшонинг урушида ўлди. Қирқ ёшимда тул қолдим, бўйимда уч ойлик ҳомилам қолганди. Ой-қуним етиб бир ўғил, бир қиз туғдим. Отасига ўхшаб шўх бўлди. Тўртдан бешга ўтди. Пош-шоликка керак бўлар деб, яхшилаб парварини қилаётган эдим. Қўчага ўйнаб чиқипти. Икки бола билан тепалашибди, шунга жаллодлар олиб бориб дорга тортишмоқчи! Шунинг гуноҳини сўраб, олдингга келиб турибман, подшойим!»

¹ Азал теги-зоти қалмоқлардан, дейилмоқчи. (Тарж.)

«Э, момо, Маспошшонинг болалари бу, дейишганича ўзим, дорга осинглар, деб фармош қилгандим. У ўз наслимиздан бўлса, сен туққан бўлсанг, сўзларинг аниқ бўлса, бундай ботирлар пошшоликка жуда ҳам керак. Яхши ўстир, катта қил!»

Подшо шундай деб, болаларнинг дахлсизлигини белгиловчи бир ёрлиқни момо қўлига тутқазди. Момо болаларни ўлимдан қутқариб олди, соғ-саломат уйга қайтиб келди.

Орадан беш йил ўтди.

* * *

Бухорода Абдукарим бой боласи Маспошшонинг йўлига тўққиз йил кўз тутди. Маспошшодан хабар бўлмади. Бой хаёлига шундай бир фикр келди. «Боламдан ҳеч хабар бўлмади, бемаҳал қазоси етиб дунёдан ўтгандир, тирик бўлганда тўққиз йилгача бир хабар келар эди». Абдукарим бой эл-халқни йиғиб, кўнглига турли дард жойлаб, йўлига қатор мол бойлаб, яхши ниятни бошлаб, тирик бўлса тўйи, ўлса — садақаси, деб қирқ жошлиқни сўйиб элга тарқатди. Оқилу доно қадхудо уламоларни чақириб, кўнглидаги армонини баён қилиб, зор-зор йиғлаб, бағрини тиелаб, таваккал ёлғизимни излаб кетайин, керак бўлса юнзимни фидо этайин, дарагини сўраб-сурштирайин деб ижозат илаб, Абдукарим бой бир сўз айтиб турган экан.

«Ичимни ёндирди бир ўтли алам,
Менинг ҳолим маълум барчангизга ҳам.
Айтай, биродарлар, ички сиримни,
Тўққиз йилки, кетиб қайтмади болам.

Маспошшо ўғлимдир, қуйруқ-қанотим,
Қартайганда нега етар ғайратим.
Ички сирим сизга айлайин баён,
Арзим эшит, оғам, иним, элатим.

Ёронлар, кўрингиз менинг аҳволим,
Қаёқларга олиб кетмас хаёлим?
Ўлган бўлса ёлғиз ўғлим Маспошшо,
Эгасиз қолибди тўрт тулик молим.

Қартайганда қанотимдан қайрилдим,
Ҳали чопмай, туёғимдан майрилдим.
Ёшим кетиб, айни ўлар чоғимда
Ер таяниб, ёлғизимдан айрилдим.

Ёлғончида¹ бирга-бирга юрмадим,
Ҳайбатидан балқиб даврон сурмадим.

¹ Ёлғончида — яъни ўткинчи дувёда. (Тарж.)

Ёлғизимдан айрилиб, ерлар таяндим,
Меҳрим қониб дийдорини кўрмадим.

Ўйлаб турсам, элим қолди султонсиз,
Лолазор боғларим қолди боғбонсиз.
Ўлган бўлса ёлғиз ўғлим Маспошшо,
Молу мулким ўрни қолди нишонсиз.

Ўйлай-ўйлай бошим бўлди миясиз,
Олти тулик молим қолди эгасиз.
Ўлган бўлса ёлғиз ўғлим Маспошшо,
Тўзғиб қолди Абдукарим уяси.

Дунёдан дод этиб, нидо этайин,
Йўлингда жонимни фидо этайин.
Улашинглар дунё-молимни халққа,
Таваккал боламни излаб кетайин!»

Шунда элатдаги ақлгўй донишмандлар, элнинг кадхудолари, юртда номи чиққан ботир, полвон йигитлардан қирқтасини Абдукарим бойга қўшиб бердилар. Бой қирқ йигитга бош бўлиб, ёлғизимни излаб кетяшман, деб кўнгли хуш бўлиб, Маспошшо дардида йўлга чиқди.

Отга тақди садафди,
Юрак-бағри кабобди (р),
Эли-халқи жам бўлиб
Бойга берди жавобди.
Мардликка белни бойлади,
Ўлимга ўзин шайлади.
Ёлғизим деб, зор йиғлаб
Бир таваккал айлади.
Отларни йўлга солади,
Кексалик ақлини олади.
Қирқ йигитга бош бўлиб
Бир таваккал қилади.
Бағри қора тош бўлиб,
Қўзи тўла ёш бўлиб,
Таваккал деб йўл тортди,
Қирқ йигитга бош бўлиб.
Йўрға жиловин тутди,
Бой бобо сафар этди,
Отга қоқтирди тақа,
Бор дунёни унутди.
Бу дунё асли фоний,
Тан олмайин дунёни,
Сафар этди бой бобо
Қидириб Маспошшони:

«Мен дунёни петайип,
Барини рад этаини.
Ёлғизимнинг олдига
Не бўлса ҳам етаини».

Дунёсидан дод эгиб,
Бағрини барбод этиб,
Сафар тортиб боради
Маспошонни ёд этиб.
От чўмадир терларга,
Терлар томар ерларга.
Ичи тўлди бобонинг
Ғаму армон-черларга.

Ўн беш кун келар йўл тортиб,
Тоғдан қийик, қулон отиб.
Ғоҳи-Ғоҳи ҳордиқ олар
Хориган ерларда ётиб.
Ёлғизим деб қилди талаб,
Юрак-бағри бўлди кабоб.
Чўлларда кетиб боради
Маспошино, деб зор-зор йиғлаб.

Тушиб сарсон-саргардонга,
Шафқат этмай қарижонга,
Ўттиз кун тинмай йўл юрар
Қуш учмас қия майдонда.
Бедовлар жуда ҳоришти,
Тоғда азоби ортишти.
Дарак топмай ўғлидан бой
Йўлнинг танобин тортишти.
Очилмай боғда лоласи,
Забт этиб манзил қалъасин,
Сўроқлаб юриб боради
Ҳеч ердан топмай боласин.
Хира кўзларин ёшлади,
Ҳайратдан ёқа ушлади.
Ёлғизим деб зор-зор йиғлаб
Мушкул йўллардан бошлади.
От ёлини таради,
Тишим билмай боради.
Отлар агар очқаса
Тоғдан ёвшан таради.
Ўттиз беш кун йўл юриб,
Йўл юрса ҳам мўл юриб,
Етти тоғдан ошади,
Ошиб кўнгли тошади.
Кўҳистону Арғинга,
Сарисуву Қарғинга,
Асқартоққа етади,
Етиб ошиб ўтади.

Қарагай найза ўнгарди,
Бобо ишин менггарди.
Тоғлардан ўтди бобо,
Нишон топмади асло.
От чопса тоғ пастина,
Ким чидар мард дастина?
Айни қирқ кун тўлганда,
Вақти пешин бўлганда,
Қўнглида кулиб орзу,
Саригтоққа етди у.

Ўйнаб-титради юрак,
Ўғилдан топмай дарак,
Ўксиб-ўксиб йиғлади.
Беҳол қалбин тиглади.
Тоғ устида туради,
Тўрт тарафга қаради.
Отга тумор тақмади,
Бойга сафар ёқмади.
Ҳайрон эди бой бобо,
Дарак топмади аммо.

Бойнинг дили қайғули
Саргайиб юзи сўлади.
Бўйнин чўзиб қараса,
Баланд тоғлар ораси —
Қайнаб оққан бир булоқ
Бойга аён бўлади.

Абдукарим бой одамларини етаклаб шу булоқ бўйига қўнди. Булоқдан отларга сув ичиришди, толиққан одамлар ҳордиқ олишди. Эртасига пешин вақтида Абдукарим бой энди йўлга тушай деб турган эди, булоқ олдида тоғлардан ошиб келган бир уюр йилқи пайдо бўлди. Ҳамма бу тоғу тошларла, бир уюр йилқи қаердан пайдо бўлди, деб ҳайрон эди. Қарашса, уюрни кўзлаги қизарган, сочлари оқарган, қариб мункайиб қолган, қари байталнинг белига минган, камандин елкасига осган, арқонин белига бойлаган оппоқ соқолли бир бобо ҳайдаб келган экан. Икки қария бир-бири билан кўришишиб, салом-алик қилишди. Йилқичи бебо Абдукарим бойдан, йўл бўлсин, деб бир сўз айтиб турган экан:

«Уламолар сақлар қуръону калом,
Қўрмадим дунёда сеннингдек одам.
Қартайганда қирқ йигитга бош бўлиб,
Сўйла, қай юртларга ташладинг қадам?»

Ўз кўнглинда қирқ йигитга бўлдинг бош,
Ўз вақтидан ўтган сизнинг, бизнинг ёш.

Қартайганда қирқ йигитга бош бўлиб,
Қайларга от сурдинг, сўйлагил, йўлдош?

Қўлларингга яроғ олиб шахтланиб,
Араб отга миниб, йўлга тахтланиб,
Сафарингдан сўйла бизга, эй бобо,
Қайга чиқдинг қартайганда отланиб?

Армон билан қора бағринг тош бўлиб,
Хориб-чарчаб отинг, ўзинг оч бўлиб,
Йонни қийнаб қаерларга йўл олдинг,
Қариганда қирқ йигитга бош бўлиб?

Йалтанглайсан туриб Сариқ тоғинда,
Булбуллар сайрашар ризвон боғинда.
Қартайганда жонинг қийнаб қўйибсан?
Қаёққа отландинг завол чоғинда?

Бу маконлар меча ботир юрган ер,
Қартайганда киши кўшинг ғамин ер.
Қартайганда қирқ йигитга бош бўлиб,
Пималарга талабгорсан, жавоб бер?

От ёлнинг ҳавас билан тарайсан,
Етмиш бешда не мушкулга ярайсан?
Йўқчимсан, йўқшими ё пзлайсан,
Бўйнинг чўзиб ҳар тоғларга қарайсан?

Мусулмонсан, билдим асил зотингни,
Қувғинчига менгзайман шиддатингни.
Қартайганда сафар тортиб чиқибсан,
Айтиб кетгин бизга энди отингни?

Излаганинг топгин, бахтинг очилсин,
Ҳар ким ёмон бўлса гул тарзи сўлсин.
Йўл сўрамоқ бурунгида қолган гап,
Айбга қўшма, бобо, сенга йўл бўлсин?»

Йилқичи бобонинг бу гапларидан Абдукарим бой орланиб, ичи-
да қаттиқ ўйланиб, дилини армонлар доғлаб, ғариб кўнглини чоғ-
лаб, йилқичидан боласини сўраб, зор-зор йиғлаб бир сўз айтиб тур-
ган экан:

«Кичининг қўлида кетганда орим,
Толқон этдим ёт элларнинг гузарин.
Асл зотим сенга этайин баён,
Бизни сўрсанг, биз — Бухоро сардори.

Боғда очилмаган гулдай сўламин,
Тақдирининг ишига ҳайрон қоламин.

Аслимиз сўрасанг — халқи мусулмон,
Йўқ қидирган биз бир йўқчи бўламиз.

Қариганда ақлу ҳушим бўлди лол,
Мушибатда юзин терс бурди иқбол.
Армонимни сенга баён айлашни,
Сўзларимга, бобо, яхши қулоқ сол.

Хамдard бўлсанг, тинглагин менинг зорим,
Ёлғизим тополмай кетди мадорим.
Тўққиз йилдир интиқ йиғлаб-бўзлайман,
Армонда қочирдим олғир шунқорим.

Ёлғиз эди суянчигим, савлатим,
Фалак вайрон этди буюк давлатим.
Тўққиз йилдир бир вужуди армонман,
Ёлғизим йўқотиб, сизди қанотим.

Қартайганда тўлиб-тошиб юрмадим,
Душмандан ўч олиб даврон сурмадим.
Тўққиз йилки, ёлғизимдан айрилиб,
Бир бор қониб дийдорини кўрмадим.

Остида бор эди Манжун тулпори,
Ўттиз бирга кирди бу йил шунқорим.
Ёлғизимнинг оти Маспошшо эди,
Бухоро юртининг ботир сардори.

Кўрмадингми ўғлим ўнгу сўлингда,
Тоғли-тошли чўлингда ё кўлингда?
Қулоғингга тушмадимми шундай ном,
Шундай ботир келмадимми элингга?

Белига боғлиқдир зарли пўтаси,
Ёмон ўтди ёлғизимнинг жафоси.
Лақабимни сўрасанг — Абдукарим боӣ,
Ғойиб бўлган Маспошонинг отаси».

Абдукарим йиғлаб-йиғлаб сўзлади,
Адашган бир бўтадаини бўзлади.
Қаддин ростлаб назар солди йилқиччи,
Бойга боқиб ниманидир излади.

От бўлади майдонларда елиб той,
Йилқиччининг қадди эгик мисли ёӣ.
Йилқиччининг отин ким деб сўрасанг,
Маспошшога қизин берган Лабақбой!

Лабақбой ҳам тенглаб бойнинг сўзини,
Қонли ёши юва берди юзини

Қиёматлик қудасини таниди,
Ғамдан ерга отиб урди ўзини.

Қизи кетиб, дарди эди юракда,
Хабар бўлмади жонни-дили ҳалақда.
Қиёматлик қудасини қучоқлаб,
Салом берди Лабақбой, қўл кўкракда:

«Қайровга боғлаган танҳо ғозимни,
Ўтирганда сир бермаган нозимни,
Етти йилдир, Маспошшога бергандим,
Ойпарчадай қизим-сарвинозимни.

Найза-ёйга моҳир экан билаги,
Кеча-кундуз саваш экан тилаги.
Маспошшога бериб эдим қизимни,
Ҳали ҳануз эшитмадим дарагин.

Айтган билан насиҳатим қилмади,
Дунё-молга асло назар солмади.
Қизимга деб ошпоқ ўтов созлатдим,
Бошчи-қўшчи қўшиб берсам, олмади.

Маспошшожаҳон айтганига қўндирди,
Менинг бор қаракатим тиндирди.
Қабул этдим болаларим тилагин,
Ойпарчани сандал отга миндирдим.

Бўқтарганига совут, қалқонни ордим,
Ойпарчанинг яроғларини тузатдим.
Фарзандингга ёлғиз қизим топшириб,
Етти йилки, олис йўлга қузатдим...

Хазон уриб боғда гуллар сўлишти,
Ажал етиб, паймонаси тўлипти.
Шу кунгача, қудам, боланг бормаса,
Фарзандларим жангда шаҳид бўлипти...»

Алҳисса, икки қуда шу ерда яхшилаб танишиб олдилар, ҳол-аҳвол сўрашдилар. Лабақбой қудасини овулига олиб борди, тағларига тўшак солиб тўрига чиқариб меҳмон қилди, семиз қўйдан сўйдирди, олдига калла қўйдирди. Отларни ҳам бойлатиб, дам берди. Лабақбой қудаси Абдукарим бойга ўтган ишлардан ҳикоя қилди: Маспошшо Ойпарчага уйлангунча икки йил шу ерда бўлди. Ойпарчани узатишда Лабақбой оқ фотиҳа берди, учқур сандал отга миндирди. Қизини узатгандан бери, соғиниб Лабақбойнинг оромни йўқ. Етти йилдан бери ўзини-ўзи юпатиб, тоғнинг орасида йилқи боқиб юрди. Фарзандидан айру тушиб фароғати йўқ, фақат мусибатдан чиқ-

маган жони бор. Агар улар Бухорога шу вақтгача боришмаган бўлса, демак иккиси бир хатарга йўлиқинти. Золим Бобохон душманлик қилганди, дунё Лабақбойга зиндон бўлганди. Бобохоннинг азаддан Лабақбойга қасди бор эди...

Лабақбой ана шуларни ҳикоя қилиб, қудасининг елкасига тўн ташлади, ўзи олдинда юриб Чинмочинга олиб борадиган йўлга бошлади. Шу ерда бир-бирлари билан йиглаб хайр-хўшлашдилар. Лабақбой ортига қайтди. Абдукарим бой таваккал қилиб, қирқ йигитга бош бўлиб, етти кун йўл юрди. Охир қалмоқнинг бир тоғига етиб келди. Бой тоғ бошига чиқиб тўрт тарафга қаради, ҳисоби йўқ жасадларга, чанг босиб ётган суякларга кўзи тушди. Абдукарим бой боласининг жасадини излаб, суякларни ағдариб кўра бошлади, кўз ёшлари селдай оқди.

Бөгда очилмаган алвси лолам, деб,
Сен кетдинг у сабил қолди қалъам, деб,
Ҳар суякни бир қучоқлаб хўнграйди,
Армон билан шаҳид бўлган болам, деб.

Баҳор очилмаган бөгда гулим, деб,
Кимлардан етишди сизга зулм, деб,
Ҳар суякни бир қучоқлаб йиғлайди,
Армон билан шаҳид кетган ўғлим, деб.

Чопган бедовлардан чиқар қора тер,
Сенга қасд айлаган экан қандай эр?
Ўликларни оралайди, излайди,
Ёлғизимнинг от ўйнаган ери, дер?

«Бедов миниб тоғистойда елганман,
Одамзоднинг билмаганин билганман.
Йон болам, овоз бер, отангни юпат,
Озислардан сени излаб келганман.

Остинга мингандинг сайлаб Манжун от,
Манглайимга тақдир битибди фарёд.
Бор бўлсанг, ёлғизим, менга товуш бер,
Овозинг эшитай, дилим бўлсин шод!

Саҳар чоғи балқиб чиққан юлдузим,
Эл ичида ярашиқли қундузим,
Шўрли отанг бир кўрмакка бўлди зор,
Қаёқдасан Маспошшойим ёлғизим?»

Оралади, бобо кўнгли тўлмади,
Рези эди ўлса, аммо ўлмади.
Бир кун титди шунча ётган суякни,
Ҳеч бир ердан сасу садо бўлмади.

Олис йўлга бедов отлар чопмади,
Абдукарим бойга сафар ёқмади.
Азондан кечгача саргардон бўлди,
Фарзандининг суюгини топмади.

Абдукарим бой ўзича хаёл қилди: «Эртадан кечгача отини ай-тиб чақирдим, аммо дарак бўлмади.

Болам бу ерда йўққа ўхшайди. Йўқлиги ҳам яхши, демак, у ўлмаган, балки қаердадир юрипти. Бирон ерда паналаб юргандир. Энди таваккал қилай, қирқ йигитни тоғда қолдириб, кийимларни алмаштириб, бошимга қулоқ кийиб, эгнимга тўрва осайми. Темирдан ковуш кийиб, ҳассага таяниб, елкага ола хуржинни солайми, қаландар бўлиб қалмоқнинг қалъасина борайми. Тиланиб юрганда, икки одам бош кўшиб гаплашиб қолишса, яхши тинглаб олайми. Бу замонда одамлар яхшидан гап олади. Бир ердан бўлмаса бир ердан боламнинг ўлик-тиригидан хабар топарман». Шу ниятда Абдукарим бой қирқ йигитни Бандирга тоғда қолдириб, қўлига ҳасса олиб, девона бўлиб бош олиб кетди. Эртаси пешин чоғи қалмоқ шаҳрига етиб борди. Баланд кўча, паст кўчаларни оралаб, боласининг дардида ҳар бир уй эшинини қоқиб, тиланиб бораётган эди, олдидан бир қоп тезак орқалаган, икки боласини эргаштириб олган бир аёл чиқиб қолди. Болалар унинг кўзига ўтдай кўринди. Бир ярим танобча ергача уларнинг орқасидан билдирмай кузатиб бора берди. Аёл бир сарҳовузнинг бўйида тўхтади. Анорининг соясида бир қалмоқнинг канизи тандирга нон ёпмоқда эди. Аёл ҳалиги канизга ақши келиб бир тишлам нон сўраб, шундай деб турган экан:

«Яратилти бизларни ҳақ,
Суймас банда ўтади тоқ,
Нон сўраган қаландарман,
Назар қилингиз яхшироқ.

Чопмай-елмай майрилганман,
Ўз қанотдан қайрилганман.
Мусофир бир девонаман,
Эри ўлиб тул қолганман.

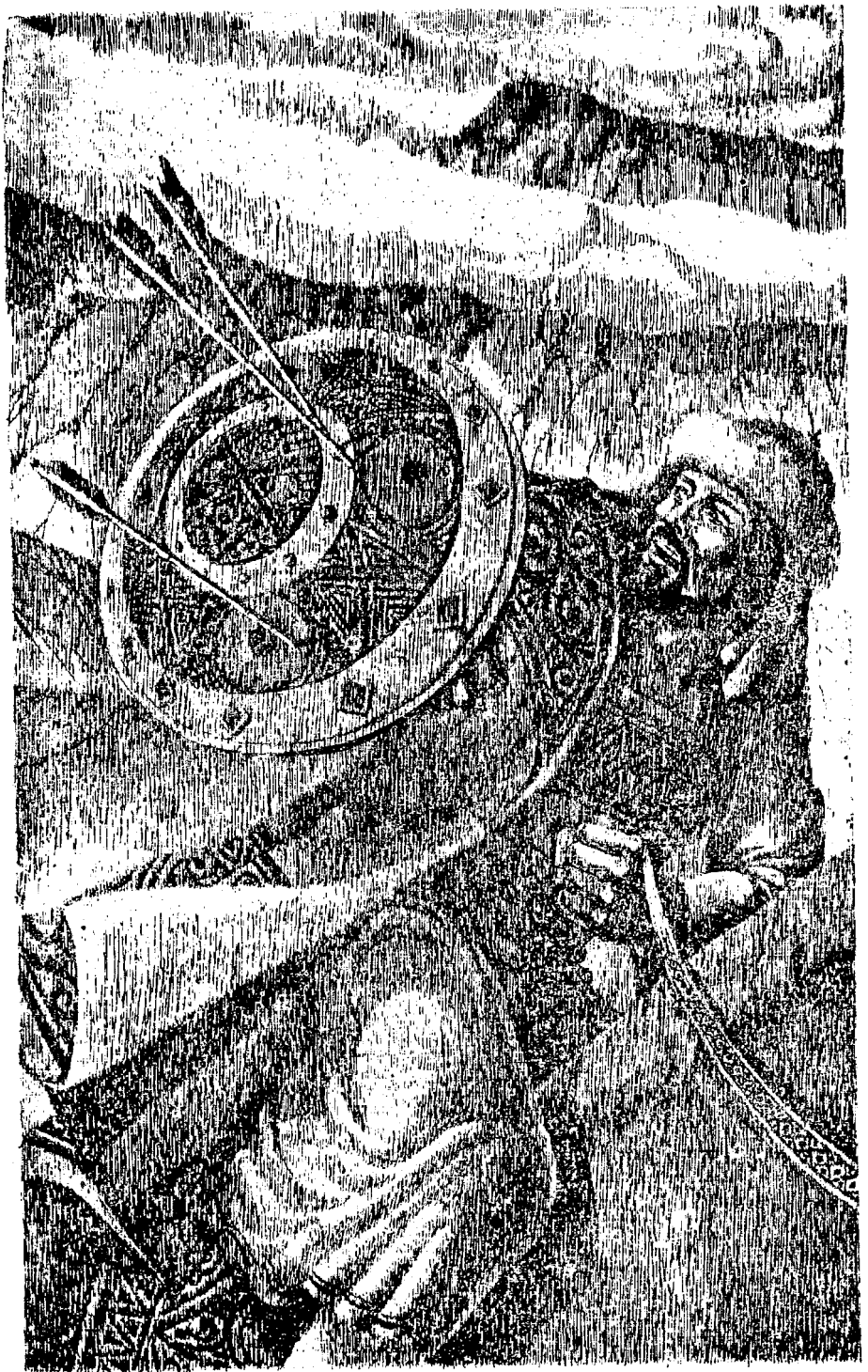
Бошимга тушди бу ишлар,
Қолди аввалги юришлар,
Девонага хайр қилинг,
Тандир бошинда бувишлар.

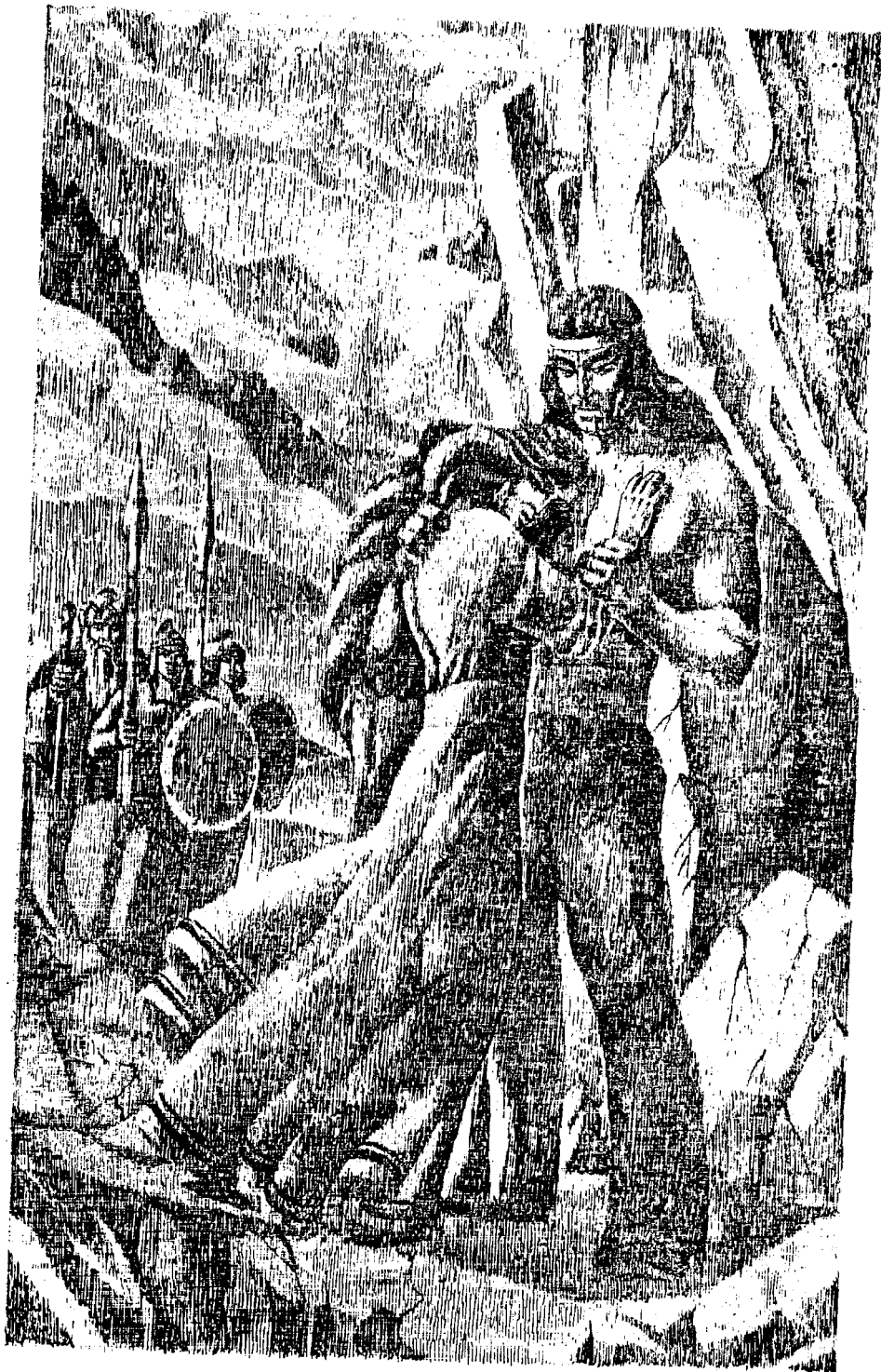
Араби от йўлни кўзлар,
Чечан йигит одил сўзлар.
Девонага хайр этинг,
Тандир бошинда канизлар.

Кўлдан айрилган сўнаман,
Гоҳ тутайман, гоҳ ёнаман.

Девонага хайр қилинг,
Бир мусофир девонаман.

Оти сурниб майрилган,
Қўш қанотидан қайрилган.
Бир мусофир девонаман,
Суяч тоғидан айрилган.

Душман юзларим сўлдирди,
Қайғу ҳасратга тўлдирди.
Эй вой, менга мусофирлик
Билмаганимни билдирди.

Булбулим учди гулимдан,
Адашиб чиқдим йўлимдан.
Мусофирман, девонаман,
Фалак айирди элимдан».

Шунда Абдукарим бой аёлнинг сўзларини эшитиб, сўзининг тарзидан, чеҳрасидаги сулувлиқ нишонасидан, изидаги болаларни Маспошшога ўхшаганлигидан юраги гупуриб кетди. Абдукарим бой аста аёлнинг ёнига яқинлашиб борди. Асли зотини сўраб кўрайин, қайси юртдан, қайси диндан экан, деб Ойпарчадан бир сўз сўраб туринти:

«Кўнглинг яшнаган лозазор,
Сабаб билан бўлдим дучор.
Кўзимга иссиқ кўриндинг,
Қай юртдансан, айт-чи, ночор?»

Дилим куйди сўзларингдан,
Икки болам — изларингда.
Қайси юртдан келдинг, ночор,
Ҳасрат доғи — юзларингда.

Тўшни бузар отнинг зўри.
Юзингда Фотима нури.
Кейнингда бор икки бола,
Айтгин-чи, сен қай юрт ҳури?»

Бойланган оққан булоғинг,
Йўқми белгили туроғинг?
Асл зотинг айтгин, болам,
Юзингда не алам доғи?»

Кўзингнинг ёшин булайсан,
Турли ниятлар ўйлайсан.
Ниятингга ета олмай,
Ҳасрат ила кўп йиғлайсан.

Мен шаҳарма-шаҳар юрган,
Бир йўқчимап, йўқ қидирган.
Сени кўриб, хаёл кетди
Кўнглимдаги бир гидирга...

От чопдим йўлнинг дузинда,
Бир нишона бор юзингда.
Элинг қайда, юртинг қайда,
Айб демасанг, айт ўзимга?

Бу шаҳар бизга қатағон,
Сендан сўрар жон ўтоғанг.
Айтиб кет, болам, отингни,
Отанг бўлсин-да садоғанг!

Мен кезарман тинмай олам,
Дилгинангда қандай алам?
Ёш бошинг-ла хайр сўраб —
Юрмоқнинг важи не, болам?

Йиғлайсан ҳаққа зор-зор,
Пошшога менгзар жойинг бор.
Ички сиринг айтгин, ёрил,
Не сабаб бўлдинг гуноҳқор?»

Ойпарчага бу сўз оғир ботди. Бурлиб қаландарга назар солди: оёғига чориқ илган, кўринганни дуо қилган, уйма-уй кириб, овулма-овул тентираб, ола хуржинни елкасига солиб тиланиб юрган бета-йин бир девонаи қаландар. Ойпарчанинг қаттиқ аччиғи келди, лекин иши бўлмай кета берди. Қаландар, Ойпарча қайга борса, ўша ерда қийшайиб пайдо бўлаверди, изидан қолмади. Бир жойда, четроқда, Ойпарчанинг қаттиқ ғазаби келиб, нега орқамдан эргашиб юраверасан, деб қалапдарнинг иззат-нафсига тегиб бир сўз айтиб турган экан:

«Қайга борсам, сен шундасан,
Ҳолинг хароб, забун-да сан.
Нима ишинг бор мен билан,
Қайдан келган келгиндисан?»

Даврон ўтган бу бошимдан,
Банди бўлганман ёшимдан.
Нима ишинг бор мен билан,
Саннайвермай кет қошимдан!

Ким, қайдансан, деб сўрама,
Юзимга тўғри қарама.
Кет нарига, қоранг ўчсин,
Атрофимга ҳеч йўлама.

Топилгай дардима даво,
Бўлмагайман ҳеч бенаво.
Қошимда иркилиб турма,
Тездан йўқол, кет, бедаво!

Нега бунча парвонасан,
Ичиндан куйиб ёнасан?
Ишинг бўлса, айту йўқол,
Қандай елим девонасан?

Қутулгайман мен гумонсиз,
Қолмагай умрим нишонсиз.
Ишинг бўлса, айт-да, йўқол,
Қоранг ўчиргин, имонсиз!

Соқолингни кўпдир оқи,
Қўнглингни бор турли доғи,
Гапинг бўлса айт-да, йўқол,
Кўзга кўринма, дўзахи!

Белим нозик, бўйним толма,
Билмам сенга олам торми?
Изимдан нега қолмайсан,
Ойпарчада ишинг борми?

Айтгил ўйлагап сўзингни,
Ўярман икки кўзингни.
Бу ерда тайсалиб турма,
Қириб ташларман изингни!

Намулча мени тиглайсан,
Ўзинг ҳўнграйсан, биглайсан,
Гап сўрайсан, қулоқ солмай
Ғагин тентакдай йнглайсан?

Сўрайсан асл зотимни,
Эшит доду фарёдимни:
Армонларда ўлган эрим,
Маспошшо дерлар отини!»

Еқаси ҳўл бўлди кўзда ёшина,
Ойпарча қайғуни солди бошина.
Маспошшо ўлганин эшитиб бобо
Қоп-қора ерларга отди лошинни.

Армон билан оппоқ юзи сўлади,
Ўғлим деган кўнгли дардга тўлади.
Маспошшо ўлимни эшитиб бобо
Ўқ теккандай турган ерда қулади.

Ажал майин ичади,
Кафан тўнин пичади.
Елғизим деб йиғлаб зор,
Ғамга бўлди гирифтор.
Нордай бели букилди,
Қовурғаси сўкилди.
Қайғу-ғамдан бўғилди,
Ер бағирлаб йиқилди.
«Жон бўлам»лаб зор-зор,
Бобо йиғлар беқарор.
Кўз ёшини булайди,
Қулушим деб йиғлайди:

«Белга бойлаган пўтам,
Бўзлатиб қўйдинг, бўтам!
Изингдан излаб келдим,
Сарсон-саргардон елдим.
Бу дунёдан кетибсан,
Отаиғ абгор этибсан.
Элга бормадинг омон,
Дилимда қолди армон.
Ўғлим дебон суймадим,
Дийдорингга тўймадим.
Салтанатинг кўрмадим,
Соясида юрмадим.
Бир кўрмакка бўлдим зор,
Зор этди парвардигор.
Қошки мен бўлсам эдим,
Сен ўғлим, кўмсәнг эди.
Билмай қайга бормоғим,
Тишлаб қолдим бармоғим.
Излайдирман тўққиз ой,
Совуқ хабаринг, эй воӣ,
Чақмоқ теккандай бўлди,
Отаиғ ҳам бирга ўлди.

Қони тинган юракдай,
Шира тушган палакдай,
Томиримдан қуридим,
Қўҳна тоёдай нурадим.
Ҳақ, яратган, бор бўлсанг,
Парвардигор, ёр бўлсанг,
Жавоб бер бир саволга:
Нечун соядинг бу ҳолга?
Аввал бердинг ўғлимни,
Кейин ярим кўнглимни
Ғамларга дучор қилдинг,
Хору пиялизор қилдинг?

Елғизимдан айирдинг,
Қанотимдан қайирдинг?..»

Бобо йиғлай беради,
Ойпарчажон кўради,
Қулогин солиб тинглар,
Ақлу фаҳм ила англар
Чолнинг нима деганин,
Қайнотаси эканин
Ноласидан билар у,
Хаққа шукур қилар у!

Чошиб борар қошига,
Ойпарча кўз ёшига
Қўмилиб мунграр энди,
Инграру хўнграр энди!
Оёғига бош уриб,
Айланиб ҳам ўргилиб,
Отасига дер келин,
Очиб ҳасратли дилин:

«Айланайин, отажон,
Бўлсин сенга садқа жоп!
Кўз ёшларинг арт, ота,
Бўлгин энди мард, ота,
«Ўрни бўлса ўнғалар» —
Шундай дер бурунгилар.
Отажон, аҳтиёт бўл,
Ўзинг билдирма буткул.
Душман билса сирингни,
Шилиб олар терингни.

Мен Ойпарча келининг,
Кўролмадим элингни.
Маспошонгдан ёдгор
Иккита норастам бор.
Илож бўлса қочайлик.
Қанот қоқиб учайлик.

Боланг жабр кўрди-да
Қалмоқларнинг юртида.
Агарда ўлса боланг,
Тоғинг, суянган қалъанг,
Қаттиқ ғам чекма, ота,
Қаддингни букма, ота,
Ортида бор бўтаси,
Кечир гапим хатосин.
Ўлим деган бу савдо,
Ёш-қарига тенг аммо.

Күни етган ўлади,
Шаймонаси тўлади.

Ўйлаб турсам, отажон,
Маспошиш ҳам ногаҳон
Тугаб ризқи, умиди,
Дунёдап кўз юдимми?
Насибаси битдимми?
Вафот-күни етдимми?..
Тирик бўлса, йўқ гумон,
Топиб келар шер ўғлон!

Ота, белингни бойла,
Тирикларингни ўйла.
Тезроқ бўлгин, жон ота,
Келмасдан туриб хатар,
Ақлинг бўлса олайини,
Сўзга қулоқ солайини,
Бедовларни шайлайлик,
Белни тортиб бойлайлик.
Ёвнинг юртидан қочмоқ,
Бу жуда мушкул жумбоқ!
Отажон, маслаҳат бер,
Келининг шундайин дер.
Бошқа гапни қўййлик;
Кетмоқликни ўйлайлик».

Ана бу сўзни эшитиб, бойнинг белига зар пўта боғлангандай бўлди. Келини билан танишиб, набираларини суйиб, юрагининг бир чети куйиб, тақдирнинг шунчалик ҳимматига шукурлар қилди. Келинидан бор воқеаларни эшитиб, болаларини кўриб белига қувват ингандай бўлди. Бобо энди ҳаддидан ошди. Ойпарчанинг аҳволини кўриб бундай дейишга шомди:

«Сени бундай тезак тергизиб қўйгандан ўлганим яхши. Элимдан олиб келган қирқ полвон йиғитим бор. Қирқтаси қирқ минг йиғинни бошқара олади. Бандирга тоғида қолинган. Эртанг кун кечқурун шу йиғитларга бош бўлиб, қалмоқнинг қалъасига от соламан, ё ўламан, ё қоламан, сен ҳам, болам, қўлингдан келадиган ёрдамингни қил!»

Шу гаплардан кейин Абдукарим бой тоққа қайтди.

Ойпарча ҳам қоронғи дунёси ёришиб, қувониб Қорақўз момонинг уйига келди. Момо Ойпарчанинг юзига қараб, хурсандчилигини кўриб бир сўз айтиб турган экан:

«Камликнинг ортида камоли бўлар,
Юртдан эшитдингми бирон-бир хабар?
Кундагидан юзинг очиқ кўринди,
Не сабаб кечикиб қолдинг бу сафар?

Сенга азоб берди қалмоқнинг банди,
Сездим бир нарсага, синглим, юпандинг.
Қундузгидан бугун оёғинг енгил,
Ойпарчажон, не эшитиб қувондинг?

Пинҳон ётган бедов отинг елдими,
Оғир аҳволингни кўриб билдим,
Не сабабдан бугун қушдай енгилсан,
Маспошишо ёрингдан хабар келдими?

Бир неча йил чекданг душман озорин,
Кетмагай душманда номусу оринг.
Қундагидан чеҳранг очиқ кўринди,
Белги юбордими Маспошишо ёринг?

Армон билан қора сочим тарайман,
Қувончингдан кўнглим тўлиб қарайман.
Қундагидан бугун қушдай енгилсан,
Не эшитдинг айтгин, сендан сўрайман?

Суюб минган бедов отинг суринди,
Шодмонлигинг опангга хўн билинди.
Бурунгидай эмас чеҳранг, қарасам,
Ойпарчажон, юзинг нурли кўринди.

Сайис бўлган тўй-базмда от чопар,
Ихлос этган банди мақсадин топар.
Ойпарчажон, бугун қушдай енгилсан,
Маспошишодан эшитдингми бир хабар?

Чаманзор боғларга қарасанг — алвон,
Чеҳранг кўриб томоғимга келди жон.
Бугун қушдай енгил қайтдинг кўчадан,
Маспошишойинг тирикмикан, санигижон?

Йўқ кўнглимда менинг гина, кудрат, кир,
Ич-ичимда қолиб кетар ушбу сир.
Кўлдан келса мен ҳам кўмак айлайин,
Кўрганингдан тез опангга хабар бер!»

Ойпарча Қорақўз момо сўзларидан кўнгли хуш бўлди, қувонганидан тошиб-тўлди, опаси билан бурунгидан ҳам яқин, сирдош дўст бўлди. Ҳаддан оширмай, эшитган-кўрганин яширмай, кўнглин хотиржам айлаб, ботирликка ўзин шайлаб, таваккал бел бойлаб, опасин ёрдамга чорлаб, юзлари гул-гул яшнаб, чечанлик билан сўз бошлаб, Ойпарча опасига бундай деди:

«Полвонимга теккан эди дайди ўқ,
Сездинг опа, сездинг, бугун кўнглим тўқ.

Кувончимни сенга баён этайин,
Сендан бошқа суянишга сирдош йўқ.

Силтасам қилчим ўтади тошдан,
Худойим бергадир сабр-бардошдан.
Қулоқ солсанг сингилжонинг сўзига,
Кўрганни айтайин яширмай бошдан.

Бир неча йил оқди кўздан қизил қон,
Сабаб бўлдинг — чиқмай қолди танда жон.
Кўрганимни, опа, баён этайин,
Бизга йўқдир сендан бошқа меҳрибон.

Болларим боқолмай саргардон бўлдим,
Бизларга кўрсатиб қўйдинг кенг йўлни.
Мен-ку ўлиб кетар эдим хор-зор,
Чиқмас жонимизга сен сабаб бўлдинг.

Савашли кун паналашга папамсан,
Ғайрат-кучим, фикру ўйим, санамсан!
Туққан ота-онамиздан соя йўқ,
Бундан буён туққан ғариб онамсан!

Йўқдир, опа, сўзларингнинг ёлғони,
Бўлиб сарсон ёлғизининг ҳайрони,
Излаб кепти бугун мени қайнотам,
Қошида бор атоқли қирқ полвони.

Дарди кўпдир, йўқдир кайфу сафоси,
Ёмон ўтган ёлғизининг жафоси.
Кенагас элидан олиб қирқ ботир,
Излаб кепти Маспошшонинг отаси.

Полвон эрлар тикишади оқ чодир,
Полвонининг ҳар бири бир мингга татир.
Олиб кепти Маспошшонинг отаси,
Қутқармоққа бизни опа, қирқ ботир.

Қабул бўлмай бизни қилган дуонинг,
Биздай дўстлар сендай дўстлар адоинг,
Қирқ ботирни олиб келди қайнотам,
Ботирларнинг бари ботир, фидоинг!

Сабаб бўлиб бизни йўлга солгандинг,
Ғарибларнинг раҳматини олгандинг.
Бугун кечда қалъангизга от қўяр,
Эслатайин, кўмак ваъда қилгандинг.

¹ С а н а — онг, шуур. (Тарж.)

Мусофирлар тилар сендан, ёрдам дер,
Ғариб синглинг от-яроғдан қайғу ер.
Яхшилигинг зое кетмас, жон опа,
Сандал билан Манжун отни олиб бер!»

Ойпарчанинг бу сўзларини эшитган момо хурсандликдан кулди, хаёлига шундай бир ўй келди: «Омадинг олдинга чопган экан, кетган давлатинг қайтиб келган экан, ёрдам ҳам бўлар!»

Момонинг Армон ва Қаҳрамон деган икки ўғли бор эди. Эри умр бўйи Бобоҳоннинг сайиси бўлган. Ўғли Армон эса Ҳрозали подшонинг сайиси эди. Қаҳрамон подшо хазиначисп бўлиб ишларди. Оқшом қоровул, кундузи чиндовуллик қиларди. Момо икки боласини ҳам чақириб олди.

«Болаларим, чин фарзандим бўлсангиз, сизларга айтар гапим шу: агар сафари ўнга бошласа, опанг Ойпарча бугун элига йўл олади. Отаси қирқ ботир билан келишти. Бугун кеч бўлганда Қалмоқнинг қалъасига от солади. Ё ўлади, ё ўлдиради. Сенлардан илтимосим, Маспошшодан тушган Манжун от ҳам Сандал отни, бор қурол-яроғини, совутини ҳеч кимга сездирмай хуфтонда Ойпарчага етказиб беринглар. Туғишганлик бурчингизни бажарган бўласиз».

Болалари шундай қилишга ваъда бердилар.

Ана энди Ойпарча тайёрланиб, икки боласига аҳволни яхши тусунтириб, уқтириб, Қорақўз онаси билан ризолашиб, бир сўз айтиб турган экан:

«Мусибат онларда бердинг қўлингни,
Чин ихлос, меҳр-ла тутдим йўлингни.
Ота-онамдан ҳам меҳринг зиёда,
Яқин инсонлардай очдинг дилингни.

Кечиксам, қайғуриб йўлимни кутдинг,
Мени деб, мутлақо ўзни унутдинг.
Хизматинг бўйимда кетиб боради,
Опажон, синглингни қарздор этдинг.

Бундан буён балқиб, тўлиб-тошарсан,
Давронинг гуриллар, ошинг ошарсан.
Доим кўнгил олган кўнгли дарз кетмас,
Қаторингдан ўзиб, узоқ яшарсан.

Яхши одам четда қолмас ҳеч қачон,
Йўлингда ҳамини тайёрман, инон.
Яхшилигинг зое кетмас дунёда,
Сени рози қилгум, опа, бегумон.

Золим қалмоқ сепкил солди юзимга,
Ҳар турли яхшилиқ қилдинг ўзимга.
Опа, хизматингга қайтади мендан,
Рози бўлгин, берган нону тузингга.

Доно фарзандларинг роҳатини кўр,
Юргин қаторингда бош тутиб мағрур.
Мен ҳам қайтарайин яхшилигинга,
Қарзимни узмоғим маҳол бир умр!

Қоронғим ёритдинг, шамим ҳам ёнди,
Бешафқат тақдирнинг шайини синди.
Энди қайтиб кўришганча ҳуш қолинг,
То ўлгунча ғариб опам хайр энди!»

Қорақўз момо билан Ойпарча йиғлашиб хайр-хўшлашдилар. Ойпарча икки боласини олиб, шаҳар дарвозасига етиб келди. Отаси билан шу ерда кўришиши керак эди. Аини хуфтон пайти Абдукарим бой қирқ йигитга бош бўлиб, от ўйнагиб келиб қолди. Шу ерда Ойпарча отасини тўхтатиб, ҳеч кимга билдирмай Армондан икки отни қуролу совутни олиб қайтди. Маспошонинг совутин боласи Одилшога кийдирди, қуролларини бериб Манжунга миндирди. Ўзининг совутин, яроғларин қизига бериб Сандал отга миндирди. Отаси Абдукарим бойнинг бошчилигида Ойпарча болалари билан қирқ ботирлар барчаси ётар вақтида қалмоқ шаҳридан чиқиб йўлга равона бўлдилар. Тонг саҳардагина қалмоқлар бундан хабар топдилар.

Хабар етди саҳар кез,
Ўрозали подшо тез
Сесканиб жойдан турди,
Бамисоли бонг урди,
Сариғ жигаси дириллаб,
Қони қочиб, зириллаб,
Нор туйдай бўкириб,
Оч йўлбарсдай ўкириб,
Аскарларга айқирди,
Жаллодларни чақирди.
От чоптирди далага,
Жар солдирди қалъага.
Қалъага келди деб ёв,
Миш-миш тарқалди дарров.
Ваҳма тушди орага,
Тинч ётган фуқарога,
Одамларни уйғотди,
Суронлаб от ўйнатди.
Тонг отгунча қалъадан
Душман қочган далага
Сон минг аскар жўнатди,
Хон қурди салтанатни.
Қора туғин кўтариб
Бешафқату баттарин,
Қўш сурнайин тортирди,
Элга қайгу ортирди.

Аскарининг сони йўқ,
Санашнинг имкони йўқ.

Тонг саргайиб отганда,
Зухра юлдуз ботганда,
Алам ёниб ичинда,
Ойпарчанинг изиндан
Ўрозали йўл тортди,
Отлар юрмади, йўртди.
Чап томонда қоровул,
Ўнг томонда ясовул,
Манман деган эрлар ҳам,
Наъра тортган шерлар ҳам...
Йўқдир сира адоғи.
Баайни пешин чоғи
Ишғол этганди лашкар,
Йўлга чиқса ҳам саҳар
Тақиртоғ деган жойни,
Қувиб Ойпарча ойни.

Ойпарча отасига қараб, қувиб келаётган ёвни кўрсатиб деди:
«Ота, ана бу қумирсқадай келаётган ёвларни кўрдингизми? Сизлар шовқалоқлик қилиб қалмоққа сир бериб қўйишингиз мумкин, ё бепарво қолиб банди бўлиб юрманг. Сизлар уруш ишини яхши билмайсиз, ўзларингизни ҳимоя қилиб, меннинг ҳунаримни кўринг, мен бундай ёвлар билан талай жанг қилиб кўрдим. Буларнинг турли ҳийлаларин яхши биламан. Иккинчиси шулки, «Эрдан туғилган эр бўлади» деган нақл бор, олдин бир ўғлим билан қизимни синаб кўраман, ботир ё кўрқоғлигини аниқлайман. Кўрқиб қочисса, қора сочимни тугаман, оқ совутни кияман, сандал отиму қурол-яроғим бўлса қўлимга тушди. Ёвга от қўяман!»

Ойпарча кейин қизи билан ўғлини бир четга чақириб, ҳеч кимга билдирмай бундай деди:

«Болаларим, отангизнинг калласини олган, неча йил мени сарсон-саргардонликка солган ёв келаётир. Падари бузрукворингиз хунини оладиган кунингиз келди. Ғайратингиз бўлса кўрсатинг! Ғайратингизни кўриб бир черимни тарқатайин!»

Ойпарча ўғил-қизини қайтадан кийинтирди, отларга миндирди, совутларининг илгагини маҳкам илдирди. Маспошшонинг қиличтини боласига бериб, жангга чорлаб, Ойпарча бир сўз айтиб турипти:

«Онангнинг бошига савдо солдирган,
Ҳасрат туманида тарзим сўлдирган,
Отангнинг суягин тоғда қолдирган,
Ҳисоби йўқ сонсиз қалмоқ келмоқда.

Неча йил зулм этиб, зулмга қондирган,
Чўри қилиб бир кунда минг ўлдирган,
Отангизни Парли тоғда қолдирган
Қаҳри қаттиқ хундорларинг келмоқда.

Қочганимда қувған, мени ҳоритған,
Гуноҳсиз жонимни ўтга ёқдирған,
Парли тоғда отангизни оттирган
Ўрозали подшо золим келмоқда.

Бахмал, кимхоб бичучийдим тунгликка¹,
Мовут тикиб тутувчийдим туўрликка²
Шу онагни лозим кўрган чўриликка
Ҳисоби йўқ сонсиз қалмоқ келмоқда.

Азоблаб бўйнимга занжир бойлаган,
Пиедалаб ўн кун уриб ҳайдаган,
Отангизни Парли тоғда жойлаган
Тўғқиз жаллод, олтмиш сардор келмоқда.

Асл фарзандимсиз, сўзимни олинг,
Наъра чекиб ёвга қарши от солинг.
Сиртингиздан мен хабардор бўлайин,
Ёдда тутинг отингизнинг аҳволин.

Онангиз сизларга дейди мулойим,
Йигит бўлсанг юзинг оқ бўлсин доим.
Фарзандларим, қайнаб-тошар кунингдир,
Отанг руҳи рози бўлсин, илойим.

Қалмоқлар чўктирди қора норимни,
Бугун кетказинглар оҳу зоримни.
Отангизнинг руҳи рози бўлса бас,
Душманлардан олиб беринг оримни.

Фарзанд бўлсанг, қўрқиб қочма ғанимдан,
Фахр эт, полвон фарзанди бўлганингдан.
Отанг учун ғайрат қилгин, ўғлоним,
Ўғлим бор, деб кетайин ўлганимда!»

Шу сўзларни дегунча,
Айтиб оғзин юмгунча,
Қалмоқлар қуршаб олар,
«Тутинг!» деб шовқин солар.

Фармон қилди Ойпарча
Икки бирдай болага,
Икки бирдай нораства
Очилмаган лолага.
От чопар баланд тоққа,
Икки бола шу чоқда

^{1,2} Тунглик, туўрлик — ўтовнинг тепасини ёпадиган чойшаблар.

Қовоғини уяди,
Душманга от қўяди.
Ёв, ҳисобсиз ёв эди,
Талабгору дов эди,
Қумирсқадай ёпирилган,
Қўй мисоли ёйилган...
Парли тоғда отамнинг
Оққан қизил қони деб,
Қалмоқ ёқда онамнинг
Орзу-ю армони деб,
Абгору хор отамнинг
Рози бўлсин деб руҳи,
Зор хокисор онамнинг
Кетсин деб ғам-андуҳи,
Икки бола чақиндай
Душман сари қўяр от.
Қалмоқларни қуршайди
Қуюн ила гирдибод.
Ҳисоби йўқ қалмоқлар
Апир-тапир бўлади.
Буни кўриб Ойпарча
Ғариб кўнгли тўлади:

«Боғда очилган гулим,
Сайроқи сас булбулим!
Ҳали бўйни қотмаган,
Етти ёшдан ўтмаган
Икки болани жангга
Ўзим солдим, аттанг-га...
Бошқа нима чорам бор,
Ўзинг кўр, парвардигор,

Боламнинг толенн оч,
Умрига бергин ривож!
Э, азизлар — Рустам-Зол,
Ботирлар пири Салсол,
Болаларга бер мадад,
Билагига сол шиддат!
Ҳолидан бўл хабардор,
Сен ўзинг, парвардигор!»

Ойпарча шундай дейди,
Болалар ғамин ейди.
Остларида от ўйнаб,
Қозондай кўнгли қайнаб,
Мардликка белин бойлаб,
Қўрганни ҳайрон айлаб
Қийқирар икки полвон,
Қочиб қолар оломон!

Манман деган эрларни
Қўйдай қилиб ҳайдади.
Остида Манжун тулпор,
Қўлда қилич ўйнади.

Душман этса қайсарлик
Шолғомдай бўйнин буради.
Найза ололмаганга,
Бориб шамшир уради.

Неча одам кечди жондан,
Кечди жондан, хонумондан.
Отлар чопиб қизил қондан
Суринди майдон ичинда.

Уруш бўлди элу алвон,
Қазо топди не-не полвон,
Беш бу ёқдан, ўн бу ёқдан
Чопилди майдон ичинда.

Қилич урди шақир-шуқур,
Майдонда жанг илмин ўқир,
Жон отам, деб қилиб ҳузур
От чопди майдон ичинда.

Қўлда кескир қуроли бор,
Талаб этиб номусу ор,
Саваш қурди беихтиёр
Тўзонли майдон ичинда.

Маспошшодан қолган насл,
Бир наслки тоза, асл,
Душман кўнглин айлар хижил
От чопиб майдон ичинда.

Қиёмат қойим қурилди,
Неча минг қалмоқ қирилди,
Исрофил-бурғу урилди
Гулдираб майдон ичинда.

Тақди-да маржон садафди,
Нечанинг бағри кабобдир,
Орттирди илму одобди
Жанг қилиб майдон ичинда.

Одилшо хўп саваш қурди,
Душманининг додин берди,
Полвонлардай кўкрак керди,
Яйради майдон ичинда.

Сесканиб мард ҳайбатидан,
Юрагида шиддатидан,
Тулпордай елган отидан
Ёв қочди майдон ичинда.

Майдонлар ўликка тўлди,
Отлар бағридан қон бўлди,
Ажабтовур замон бўлди,
Танг бўлди майдон ичинда...

Одилшо қўл силтаса
Кенг ёйиб қулочларин
Неча дурқун ёв ўлди
Қонга ботиб лошлари.
Уч кун ўтди, Одилшо
От бошини ўнғарди.
Юрак ҳоврини босиб
Душман кучин менгарди.
Тоғнинг сой-сойлоғидан
Қонлар оқди мисли сув.
Қизил қоннинг ўртасига
Қулаб тушди қора тоғ.

Олисроқда Ойпарча
Барин кўриб турарди.
Ўғлин шиддатин кўриб
Юраги гупурарди.
Шартта туриб бақирди,
Қирқ ботирни чақирди.
Қирқ ботир минди отга,
Ким чидар бу шиддатга?

Абдукарим бош бўлиб
Йигирма беш ёш бўлиб,
Туғин кериб ёяди.
Душманга от қўяди.
Ойпарча дер: «Нўқ, ота,
Кечиринг қилсам хато.
Навбатни бизга беринг,
Сиз-чи, кузатиб туринг!»
Қирқ ботирга бош бўлиб,
Ҳам кўзу ҳам қош бўлиб
От қўяди ёв сари,
Кенагаснинг эрлари!

Ойпарча олдда борар,
Хонларнинг туғи томон.
Дил қалъаси бузилиб,
Сизмай нола-ю гирён.

Ўрозали подшо ҳам
Туғ тубинда турарди,
Ойпарчанинг шахтини
Шундоққина кўрарди.
Бу ерларнинг отини
Қийёқлитоғ дер эди.
Жунжиб подшо бадани
Ич-этини ер эди.
Гувлаб отлар елганда
Подшо ақли шошди-ку!
Ойпарчадан қўрққанча,
Туғин йиғиб қочди-ку!
Қийин ерда жон ширин,
Подшо буни тушунди.
Бошқалар ҳам ошқора
Қочмоқликка тутинди.

Қирқ йигитга бош бўлиб
Ойпарча ёв қувади.
Тулпорининг терлари
Ернинг бетин ювади.
Қочган ёв яқин қолар,
Елдиримдай боради.
Етган ерда нечага
Керилиб найза уради!
Бир жойда икковини,
Бир жойда еттовини
Туйраб, санчиб боради,
Қўйга теккан қашқирдай
Уриб, янчиб боради.
Не бир кучли қалмоққа
Ниқлаб найза босади,
Тўхтатолмас ўзини,
Дали қўнгли тошади.
Чала ўлган нечаси
Дод-вой қилар майдонда.
Четлаб қочган баъзисин
Қувиб етиб шу онда
Найзага илиб олиб
Улоқ қилиб отади.
Қирқ ботирнинг сурони
Тоғу тошни тутади.
Ҳориб-толиб қолганин
Оти билан босади.
Бир ярим кун Ойпарча
Бетиним йўл ошади.

Иккинчи кун тўлганда
Қалъага яқин келар.

Туг кўтарган сардорин
Найзага илиб олар.
То қалъага боргунча,
Подшо ўзи қолади.
Қалмоқ энди батамом
Хонавайрон бўлади.
Икки кун шитоб от чошиб
Қизил юзин сўлдирди.
Монанди йўқ аламга.
Дардга ичин тўлдирди.
Оти қоқиб қўйдими,
Ўз-ўзиндан уринди,
Остидаги бедови
Қора тошга суринди.
Подшо энди бемажол
Эрки кетиб ўзидан,
Чалқанчаси йиқилди
Дармон куриб тизиди.
Қувиб етиб Ойпарча
Ғазаб билан боради,
От устидан подшога
Керилиб найза уради!

Одилшога дер она:
«Ҳаққа етди нолишим.
Отангни шу ўлдирган,
Хушдир ўчин олишим.
Кес, лаънати бошини!
Бошимга келди даврон!
Шундай кес-да, поймол эт,
Қолмасин ичда армон!
Шудир бошимга етган,
Отангнинг хуни шунда.
Шунинг бошини кесиб,
Отанг ўчин олгин-да!
Бунинг учун ўзганинг
Жони асло жон эмас.
Ёвузга ҳеч шафқат йўқ,
Қонхўр бу, инсон эмас!»

Она сўзин қайтармай
Одилшо қилди олар.
Қаҳр билан турганда
Баайни жаллод бўлар.
Ўрозали подшони
Қарқиратиб ўлдирар.
Сўнгра кесиб калласин
Оқ найзага илдирар.

Қирқ ботирга бош бўлиб,
Ҳам кўзу ҳам қош бўлиб
Ойпарчажон боради,
Қалъа ичра киради.
Подшонинг бошин кўриб,
Пинҳон-ошкор оҳ уриб,
Юрагида қийноқлар,
Қотиб қолар қалмоқлар!
Баланд кўча, паст кўча,
Ойпарчага хас кўча,
Бир-бир юриб ўтади,
Урозали подшонинг,
Ул балойи худонинг
Боргоҳига етади.
Қалмоқларнинг шаҳрида
Салтанатин солади,
Қаҳрамондай жиянин
Чақиртириб олади.

Шаҳарда отлар ўйнатди,
Душманларни жойлатди,
Нечанинг шўрин қайнатди,
Неча йиллар хўрлаганга
Хўрликларни кўрсатди.
Қаҳрамонга топтирди-ю
Бутхонасига ўқ отди.
Бу ишларга бош бўлганнинг
Ўрдасини кулатди,
Қарши туриб ўқ отгани
Тор кўчада йиғлатди.
От ўйнатди қалъада,
Баланд-паст, сой, далада,
Бирда-ярим қочиб-писиб
Қолган бўлса орада,
Излаб сўраб, жазо бериб
От олдида ҳайдатди.
Золимларни тошиб олиб
Кўргизди қиёматди!

Ҳайронлик доғи ёмон,
Бермади ҳеч бир омон.
Қалмоқларнинг бошига
Келди нақ охир замон.
Ташвиш тушди барига
Бошларни қучди туман.
Ойпарчанинг дастидан
Қутулмоқлари гумон.
Дуоғўй чоллар билан

Момолар келди энди.
Ойпарчага барчаси
«Раҳм қил! — деб ялинди.—
Айланайин Ойпарча,
Тахт сеники, сеники!
Қўлингга қайтган омад,
Бахт сеники, сеники!»

Қани энди, халойиқ,
Назар солиб турайлик:
Энди навбат ўтади,
Қаҳрамонга етади.
Бўлмас ишни бўлди,ди,
Паймонасин тўлдирди.
Ўрозали ўрнига
Қаҳрамонжон ўлтирди.
Бояги опасига
Шундай яхшилиқ қайтди.
Қорақўз опасига
Шундоқ раҳматин айтди.

Ушалганди армони,
Етилганди дармони,
Келди яна айланаиб
Ойпарчанинг даврони.
Қаҳрамон жиянини
Оқ кийгизга солади.
Тум-тўшдан кўтаришиб
Энг ўртага олади.
Подшоҳнинг ўрнига
Олтин тахтга миндирди.
Жиға санчиб кийдирди.
Қалмоқларни йиғдирди,
Бошларин бунга эгдирди.
Қаҳрамондай жиянга
Шодли умр сургизди.
Тўққиз йилги асраган
Хизматларин кўргизди.
Отга тумор тақдирди,
Шундай ажиб тақдирдир:
Қаҳрамоннинг отига
Атаб танга қоқтирди.
Етти йилги хизматинг
Натijasин топтирди.

Даврон кимнинг даврони,
Қаҳрамоннинг даврони.

Ойпарчанинг дилидан
Кетди энди армони.
Чор-атрофга кетди хат,
Ҳар тарафга елди от,
Ойпарчадай паризод,
Қаҳрамондай жиянин
Олтин тахтга мингизиб
Кўнглин жуда этди шод.
Шундоқ ақл-фаҳм ила
Душманларин қилди мот.
Қайтмоқ бўлиб элига,
Соғинч тушиб дилига
Қаҳрамондай подшодан
Рухсат олди паризод..

От бошини ўнғариб
Йўлга тушар Ойпарча.
Ота юртим Бухоро деб,
Тўлиб-тошар Ойпарча.
Йўрға ташлаб боради,
Остидаги араб от.
Аслин ҳайвон демасанг,
Ақли одамдан зиёд.
Келини, болалари,
Қирқ йигити ортинда,
Бошчи бўлиб боради
Абдукарим олдинда.

Элга қайтарин билишиб
Икки бирдай араби от,
Кериб ташлайди туёқни,
Қўйсалар учар елқанот.
Оёғин кериб босолмай,
Бағрини ёйиб, ёзолмай,
Ёт элларда икки бедов
Хумори қониб чополмай,
Энди хорликдан қутулиб
Ташлайди кериб оёқни.
Тум-тўшидан бурқиратиб
Очади кўпик булоқни.
Осмонга қараб қайчилаб
Олипти икки қулоқни.
Кўп чирапмай бедов отлар
Олдинга қараб улоқди.
Дол бедовларни ўйнатиб,
Пўлатдан сўлиқ чайнатиб,
Тўққиз кун тинмай йўл тортди,
Йўл тортганда ҳам мўл тортди,
Тулпорлар ёйиб қўш қанот,
Майдонда қурди салтанат,
Маспошшо қолган Парлига
Етиб келдилар саломат.

Алқисса, орадан етти йил ўтгандан кейин, Ойпарча ўғил-қизин етаклаб, қайнотаси ва қирқ йигитни эграштириб, Маспошшо ўқ тегиб қолиб кетган Парли тоққа етиб келди. Ёри тагида ётиб дам олган чинор кўзига иссиқ кўринди, худди Маспошшонинг ўзини кўргандай бўлди. Кўзда ёши қўл бўлиб, жигар-бағри хун бўлиб, сўзлай олмай гунг бўлиб, атрофга назар солиб, ёйдай бели майи-

шиб, қовурғаси қайишиб, Маспошподан бирор нишон кўролмай, ё ёри қолган ерда оқ суягин тополмай, икки боласига қараб, мунграб деди:

«Болаларим, мана шу жойда отангиз дунёдан кўз юмган. Бирон дарак тополмай ҳайронман. Бирор нарса демайсизларми, отангизнинг руҳи шод бўларди».

Шунда кичик фарзанди — қизи отаси соясида ётган чинорга суяниб, отасини сўраб, ҳар турли махлуқотларни чорлаб бир сўз айтиб турган экан:

«Тушдай бўлди ғариб ўлган отамиз,
Кўрай десак илож йўқдир, нетамиз?
Отамизни йўқлаб келдик биз бугун,
Руҳингизни, отажон, шод этамиз.

Ғариб отам, бир кўрмакка зормисан,
Ҳеч нарсага додинг етмас хормисан?
Ўғлинг билан қизинг келди бошингга,
Отажоним, бу атрефда бормисан?

Турли хаёл фикру ўйим олибдир,
Шум қисматинг қайғу-ғамга солибдир.
Ғариб отам, бу дунёда бормисан,
Ичи тўла армонлилар келибдир.

Не турли қиёмат келди бошимга,
Заҳар-заққум тушди ичар ошимга.
Бор бўлсанг, отажон, биздан ол хабар,
Фарзандларинг келди бугун қошингга.

Бермас ор-номусин душманга эрлар,
Отамга ажал-ўқ теккан бу ерлар.
Жон отамдан бизга келтиринг хабар,
Тоғу тошда ўкирган йўлбарс, шерлар?

Одамзод бормаган майдон, ўлкалар,
Бу атрофга сиздан бошқа қим келар?
Кўрсанг, билсанг, хабар айтгил отамдан,
Тоғда юрган шоқоллару тулкилар?

Болаларинг тошда мевалар терган,
Отамиздан қолган ерларни кўрган,
Тоғни макон этган айиқ, қарсақлар,
Билсанг, отамиздан бир хабар бергин!

Ёғин ёғса тўлиб оқар анҳорлар,
Сизга таниш чўл, майдон, ўланзорлар.
Кўрсанг, отамиздан келтиргил хабар,
Қурту қумурсқалар, харлару морлар.

Қайнаб пишмиш Олатогнинг апори,
Шунчаларми шум тақдирнинг озори?
Одилшонгиз кўрмай ҳайронлар бўлди,
Жон отамнинг соялаган чинори!

Суюгингни тополмадик, отажон,
Тупрогингни ўполмадик, отажон.
Билолмаймиз қайда сенинг маконинг,
Рози бўл деб ўкинамиз зор-гирён.

Бир кўрмакка болаларинг интизор,
Ғариб отам, юрибсанми ёки хор?
Ўлган бўлсанг, фарзандлардан рози бўл,
Ёвдан ўчинг олдик бизлар қасоскор!»

Шундай сўзларни айтиб икки бирдай бола кўз ёшларин булади, отаси бўлган жойни кўриб ўксиб-ўксиб йиғлади, Ойпарча ҳам ўзин тутолмай жуда беҳол бўлади, йиғлаб-йиғлаб кўнгли тўлмай жигарбағрин тиглади. Абдукарим бой болаларини қучоқлаб юпатиб, келинини, болаларининг ақлига, меҳру оқибатига қойил қолди. Суюги ҳам топилмаса начора, деди бой бобо ўзига, баланд тоққа чиқиб атрофга кўз солди. Жонли-жондор атрофда йўқ эди, ҳатто зоғ ҳам учмас эди. Термилиб кўзлари толди, тум-тўшга жалтанглаб юзлари сўлди. Кейин барчаси бўлиниб, от ўйнатиб, Маспошшо армонсиз бўлсин деб, бутун тоғни, сойларни, ўру қирларни ўнгиру жарларни, ғору кавакларни бир-бир қараб чиқишга кетишди. Бедовларни елдирди, юзларини сўлдирди, сой-жарларга от солиб, саргардон бўлиб қидирди. Бир кун ўтгандан кейин, Ойпарчанинг олдидан бири ўзиб, бири ўздирган, тоғ-тошларни буздирган ҳисобсиз қулонлар подаси ўтиб қолди. Ойпарча қулонлар изин қувди, ярим мазгил йўл юрди. Айни туш маҳали баланд тоғ бағрида бораётган эди, остидаги Сандад от бир нарсани англагандай тўхтаб қолди. Қўш қулогини қайчи-қайчи қилиб, олдинга тикилиб қаради. Ер тепиниб юрмади. Ойпарча серлаб қараган эди, ҳеч нарсани кўрмади. Яхшироқ тикилганди, олдинда баланд тоғнинг бағрида, бир туп саксовулнинг тубида, элас-элас тутун чиқиб турган хароб ертўлага кўзи тушди. Ойпарча ҳам қувонди, ҳам қўрқди. Из қувиб юрган икки боласи ертўланинг у томонидан, қирқ йигитга бош бўлган Абдукарим бой эса ертўланинг бу томонидан чиқиб қолишди. Икки бола ертўлани олдинроқ кўришди, болалик қилишиб ертўлага қараб от қўйишди. Болалар яқинлашиб қолишганда ертўладан ўқ отилди. Бу ерда ҳали душманларимиз бор экан, деб икки бола ўққа жавоб қилиб отдилар. Шунда зийрак Ойпарча юраги беҳол титраб, ўқ отганининг Маспошшо эканин сезиндираб, парвосизлик қилиб болаларни отиб қўймасин, деб ҳадиксираб болаларни ёнига чақириб, ёндошма, ўқ отма, деб уқтириб, Маспошшо бўлса танитмоқ учун, болаларига бир сўз айтиб турган экан:

«Душман бўлиб, тегмасин-да зиёни,
Ғофилликда қолмасин дил армони.

7

Бир куйикли¹ аламига учраманг,
Йироқ қочинг, бор онангиз гумони.

Нари қочинг, атрофига ёндошманг,
Афт-ангорин кўрмасдан тўлиб-тошманг.
Отангми, овчим, душманми, дўстми?
Хол сўрашиб биллиб олайлик, шошманг.

Қолган эди қизил қонга бўялиб,
Бора берманг сурлик қилиб, таялиб.
Билмай-кўрмай ўқ отмангиз мутлақо,
Отанг чиқиб, кейин юрма уялиб.

Душман чиқиб, тағин чаманг олмасин,
Бир ўққа тошпириб, алам солмасин.
Билмай-кўрқмай ўқ отмангиз мутлақо,
Тоғда қолган меҳрибоннинг бўлмасин.

Ғофилликда гулдай юзларинг сўлар,
Армон билан лошнинг чўлларда қолар.
Хабарлашиб ким эканин билайлик,
Отанг бўлса, ўқ отсанг уят бўлар!»

Эрдан туққан бола чиниққан эрди,
Боғалиги тутиб, уни ёв дерди.
Ҳаддан ошиб ертўлага ўқ отиб,
От чошиб кам-камдан ёндоша берди.

Урушда чиниққан кўнглини чоғлаб,
Отасин алами юрагин доғлаб,
Қулоқ солмай Ойпарчанинг сўзига,
Ўқ отганча бора берди яқинлаб.

Қаттиқ кўрқар эди Ойпарча кўриб,
Ўқ отилган сайин юраги уриб.
Ертўлага қараб деди Ойпарча,
Болалар аслидан бир хабар бериб:

«Дарак йўқдир Маспошшодай ботирдан,
Қалмоқ уни ол қонига ботирган.
Менинг отим Ойпарчадир, кимсан сен,
Ертўлада бизни пойлаб ўтирган?»

Не тўсиб ётасан, атрофинг йўлми?
Ғафлат босиб, кейин армонли бўлма.
Булар сенинг болаларинг бўлади,
Отиб қўйиб, юрагингга чер солма!

¹ К у й и к л и — куйган маъносида. (Тарж.)

Ишонмасанг, қара, юзига қара,
Дардингдан етти йил юрагим яра.
Болаларни отиб бўлма шарманда,
Бола бўлганда ҳам, аъло-ю сара!

Дўст бўлсанг, шошилма, озроқ сабр эт,
Ғофилликда бўлиб юрма қора бет.
Душман эсанг мени отгин, розиман,
Йўқса, ўзинг кўрсат, муродингга ет!

Етти йилки, ёрим сени қутгайман,
Сени топсам мақсадимга етгайман.
Қим бўлсанг ҳам ўзинг танит, илтимос,
Наҳот, наҳот, мен армонда ўтгайман?»

Ертўладан ўқ отган одам Маспошшо эди! Ойпарчани товушидан таниб ақли билан англаб, фаҳм этиб, унинг омон қайтиб келганини билди. Маспошшо энди ўқ отишни тўхтатди. Ертўланинг оғзидан секин бўйини чўзиб қаради. Икки болани кўриб, улар келбатини ўзига ўхшатиб, мумдай эриб, кўрғошиндай сел бўлди. Аста Ойпарчага тикилди. Ойпарча ёрини таниб, қувончдан ўзини қайта қўйишни билолмай, ҳушидан кетди. Маспошшо бундан етти йил бурун, шу тоғда Олангқасар девинг ўқи етти жойидан тегиб ярадор бўлиб қолган эди, ўқ тиззадан юқориноқ, сондан пастроқ ерга тегиб, йўғон илиқни синдириб, оёқни шарт иккига бўлиб қўйган эди. Икки оёқдан айрилиб қолган Маспошшо маймонаси тўлмаган экан, ўлмақдан бери бўлди, аммо ўлмади. Чиқмас жонга сабаб бўлиб тўтиқушлар унинг ҳолидан хабар олиб туришадиган бўлди. Тўтилар Харамнинг боғи деган ердан турли касалларга даво-ю дармон бўладиган мевалардан ташишиб Маспошшони тўрт йил боқишди. Тўрт йил деганда, Маспошшо дарди ариб ярим чақирим, бир чақирим ерга юрадиган бўлди. Тўғри ёғочдан ўқ ясаб, эгри ёғочдан ёй ясаб, тоғ овлоқларида газа тузатиб, қуён, қушларни отиб кун кўрди. Бешинчи йилга келиб кийик-қулонларни отиб оладиган бўлди. Бора-бора овқат топиб қорнини тўйгазиш қийин бўлаверди. Овқат излаб кийик-қулонлар подасининг изидан бориб бурқираб оқиб ётган булоқнинг устидан чиқиб қолди. Маспошшо булоқ ёнида ертўла қазди. Қишда ертўлада, ёзда саксовулдан қилиб олган бостирмада яшади, булоққа келган кийик, қулонни овлаб, тирикчилик қилди. Бора-бора ҳайвонлар, махлуқот Маспошшога ўрганиб, ундан қочмайдиган, ҳурқимайдиган бўлишди. У бирон махлуққа ҳам зиён еткизмас эди. Ҳайвонларнинг ўзи уни кўриқлашарди. Ёввойи ҳайвонлар ҳам у билан аҳил, иноқ эдилар. Юрай деса оёқ йўқ, ана шу ҳайвонлар ёрдамида жон сақлаган экан...

Ойпарчанинг ҳушидан кетганини кўрган Абдукарим бой от қўйиб ертўлага яқин келди. Ертўланинг оғзида туриб, ичкарига қараб бой зор-зор йиғлади.

Қаттиқ жонига ботди,
Белга боғлиқ пўтаси,

Белини букиб кўйди
Фарзандининг жафоси.
Ойпарча ҳолни кўриб,
Бой бобо аланглайди.
Дармони кетиб тиздан,
Бир пишона англайди.
Ойпарча ҳолни кўриб
Белин маҳкам бойлайди,
Келинин сўзин тинглаб
Кўнглини дардлар жойлайди.
Юрагида доғи бор,
Ёлғизини излайди.
Ўзин кўярга жой йўқ,
Бўтадаини бўзлайди.
Ёлғизининг дарагин
Ҳеч бир ердан топмайди.
Ўлдимкин, дейди-ю.
Аммо кўнгли чопмайди.

«Гузар йўлдан ҳар ким ўтар,
Аҳволим кун-кундан баттар,
Душманмисан, ё дўстмисан?
Кимсан эй, бошингни кўтар!

Ичим тўла армону чер,—
Йўловчи сенга шундай дер,
Тоғда ётган қай овсар у?
Чиқ ташқари, кўриниш бер!
Йўқдир бизда бузуқ хаёл,
Душман бўлсанг, улушинг ол.
Бир кўрнишга нитизорман,
Ертўлангдан бир чиқақол!

Биз бир юрган дарди ортган,
Сизлар кимсиз, жабр тортган?
Мен бир йўқчи, «йўқ» қидирган,
Кимсан, эй пастдан ўқ отган?

Душман бўлсанг келдим қайим,¹
Отар бўлсанг, отгум тайин.
Ким эсанг-да чиқ ташқари,
Излаб келганман атайин!

Биз бир йўқчи, саҳро кезган,
Қайгу дарёсида юзган.

¹ Душман бўлсанг душманман маъносида. (Тарж.)

Ким бўлсанг ҳам ташқари чиқ,
Емонлик кутмайсан биздан!..»

Ертўлада ўтирган Маспошшо Абдукарим бой сўзларини эшитиб, отаси экашлигини товушидан билди. Сени ертўла оғзидан қаради, отасини таниди, ammo отаси боласини танимади. Маспошшо ўрнидан туриб ўзини тўхтага олмай, юраги қишига сиемай, икки қўлин қовуштириб жон ота, деб оҳ уриб, ертўладан чиқиб отасининг олди-га югуриб борди.

Белда боғлиқ пўтаси,
Кўндир чеккан жафоси.
Энди ўглин таниди
Абдукарим отаси.
Юрагини ушлади,
Қора кўзин ёшлади.
Ўглин танигандан сўнг,
Отдан ўзин танилади.

Нордай бели букилди,
Кўздап ёши тўкилди.
Эсу ҳушдан айрилиб,
Қовурғаси сўкилди.
Бузиб кўнчили қалъасин,
Ошкор этди моласин.
Ақлидан озди ота
Кўриб таниб боласин.

Бобо томон шу асно
Чопиб борди Маспошшо!
Фарзандини қучоқлаб,
Кўзда ёши мунчоқлаб,
Ота йиғлай беради,
Бағрин тиглай беради.
Меҳри тўймай-тўяди,
Қучоқлайди, суяди.
«Ёлғиз ўғлим!» дер эди,
Мумдай бағри эриди.
Ўнгимми ё тушим, дер,
Ўзимдами ҳушим дер.
Ҳайрон бўлиб туради,
Яна, яна қаради.
Боласининг исн нақ
Бурнин ёриб боради!

«Не элларда юриб қолмади изим,
Дунё-мол тарқатдим сен учун ўзим.
Қартайганда отанг бўлди саргардон,
Бу дунёда тирикмидинг, ёлғизим!

Неча йиллар қуриб қолди булогим,
Ҳасратингдан гаранг бўлди қулогим.
Дийдорингдан мендай отанг айлансин,
Ёлгончида тирикмидинг, туғим?

Бемаҳал қиш келди тўзди бўстоним
Қадрим арзон бўлди, етди хазоним.
Дийдорингдан мендай отанг айлансин,
Тирикмидинг ёлғиз ўғлим, шишоним?

Сабил бўлди шўрли отанг юраги
Топларда чилдирчин бўлди тилаги.
Дийдорингдан мендай отанг айлансин,
Тирикмидинг бўз ўрдамнинг тираги?

Чиқиб эдим шум ажалга шайланиб,
Етти юртга сўров солдим айланиб.
Дийдорингни кўрар кун ҳам бор экан,
Ўзгарибсан, ҳатто бўлмайдн таниб...

Неча одам эрмак қилди сўзимни
Ҳасратингдан ёш қолади кўзимни,
Сени кўрдим, энди ўлсам розиман,
Қибла ёққа қилиб икки юзимни!»

От бўйнига тақди тиллоини садаф
Ёлғиз фарзанди деб бағри ҳам кабоб.
Уч айланди боласиннинг гирдидан,
Манглайдан ўнди, айлади тавоф.

Маспошшо ҳам ўзин билмай гирёна
Отасининг атрофида парвона.
Тўққиз йилда учрашдилар иккиси,
Қайғуларга бўлиб энди бегона.

Бедовлари остинда,
Қўнғироқли найза дастинда
Осмонга етиб боши
Отасининг қошинда.
Ойпарчажон олдинда,
От чоптириб келади,
Икки бола ортинда,
Мисли ўқдай елади!
Қон бўлиб кўз қораси,
Дилда армон яраси,
Ноласи титратиб ер,
Юракда жаҳон меҳр,
От устидан ўзини,
Маспошшога отади,

Хурсандликдан қуйилган
Кўз ёшига ботади!

Йиғлашиб қучоқлашди,
Сўрашиб-сўроқлашди.
Бўлинган қўйдаи мунграшди,
Хўнграб инграб-синграшди.
Икки болани кўриб,
Бўтадай бўзлар ботир.
Қандай болалар, дея,
Интиқиб сўраётир.
Бу саволга Одишо
Зўр жавоб бераётир:

«Очилмаган боғда лоланг,
Кўкрагингдан чиққан ноланг,
Кўролмаган дийдорингмиз,
Бизлар ичда кетган¹ боланг.

Белингга бойлаган пўтанг,
Дилингдаги афсус, аттанг,
Сен кўрмаган болангмиз биз,
Икки бирдай боланг, отам.

Қалмоқ бошга сурон солган,
Шўрли онам банди бўлган.
Қиблагоҳим, отаммисиз,
Сизми ўша тоғда қолган!

Қалмоқлар топтади боғинг,
Юрагимга тушди доғинг,
Сизми, ўша мен кўрмаган
Қувончиму суянч тоғим?

Кўнглим ўртапар индодан,
«Отам» деган сўз-садодан.
Қиблагоҳим, меҳрибоним,
Тирикмидинг бу дунёда?

Азобларга тушди жонинг,
Фидодир сенга ўғлонинг.
Қалмоқдан олдим ўчингни,
Кетди дилингдан армонинг!

Неча йиллар айри тушдинг,
Сўнги бўлгай ҳар бир ишнинг.
Душманларинг кесдим бошини,
Кўргиздим ёвларга урушни.

¹ Яъни, ҳомила эдик, демоқчи. (Тарж.)

Берган тузингни оқладим,
Номингни бедоғ сақладим.
Гуноҳим ўт, қиблагоҳим,
Ғанимлар дилин доғладим!»

Ушбу гапни эшитиб
Шодмон бўлди Маспошино,
Одилшоини энтитиб
Қучиб олди Маспошино!
Ўзин ўнглаб олсмай,
Тўлиб-тўлиб йиғлади.
Сўзлаб бошдан ўтганин,
Бўлиб-бўлиб йиғлади.

«Кўзгинамнинг қароғи,
Ўчиб ёнган чиреғим.
Ичда кетган фарзандим,
Мен кўрмаган ардоғим.
Отанг излаб келдингми,
Яшил рангли яроғим?
Қаведерим йўқ эди,
Топилди суянч тоғим.
Қўлимга қайтиб тушди
Ғойиб бўлган яроғим!

Йиғирма беш ёшимда,
Қирғиз Олатоғида,
Эранларнинг боғида
Бино бўлган чиреғим.
Бегуноҳ бўлганим-чун,
Дийдоринг кўрдим бутун.
Машаққат ичра юрдим,
Танамдан чиқмади жон.
Қабул экан тилагим,
Кўрдим бутун бир нишон.
Полишим ҳаққа етди,
Қабул экан кўз ёшим.
Болам, сендан розиман,
Кесибсап ёвнинг бошин!
Душманларинг бошига
Ит қушини солдингми?
Барин қириб бирма-бир
Отанг хушин олдингми?
Болам, сендан розиман,
Тиллоий зар, гавҳарим.
Вайрон қилдингми тамом
Ўрозали шаҳарин?
Хазон бўлиб бўстонин,
Елган ўти сўндимми?

Қадамлари қирғилиб,
Узун дасти синдимми?
Ичда кетган нишонлар
Омон-эсон келдингми?
Отамиз деб чарх уриб,
Шунқор бўлиб елдингми?»

Шуни айтиб Маспошшо,
Ёрига кўз солади,
Ойпарча ўт кўриниб
Эс-ҳушини оларди.
Эски дардлар қўзғалиб,
Кўз ёшини булади.
Ана элди Ойпарча
Сўзлаб, кўз-ёш қилади.

«Худойим хоҳлаб қўшганим,
Кўрганда кўнгли тошганим.
Ярашиқли салтанатим,
Шахтим, билақда қувватим.
Етти йил ўтди орадан,
Ёддан чиқмадинг сира-да,
Дунёда тирик бормидинг,
Сен ҳам зор, беқарормидинг?
Сен бунда ғойиб бўлдинг-да,
Қалаишлар бўлдим йўлингда.
Қора норим, арслон, шерим,
Ушалди, бас армон-черим,
Етти йил ўтди, ҳазилмас,
Мен биламан, душман билмас,
Не-не азоб кўрмадим мен,
Тезак териб юрмадим мен,
Қафани-тўним бичгавдилар,
Қонимни нақ ичгандилар...

Сени кўриб унутдим
Мушкул ишлар кечганим,
Азобу машаққатнинг
Дарёсини кечганим.
Соғ-саломат қўшилдим,
Худо бизга ёрмикан?
Бу ёлғончи дунёда
Сизу биздай бормикан!
Худо қўшган қўшоғим,
Ўз кўнглингга шермидинг?
Танангда жон бормиди,
Эрлардан зўр эрмидинг?
Қуши-туши ёд этдим,
Ҳеч тушимга кирмадинг.

Кўнглинг қолдими мендан,
Бир нишона бермадинг?
Худо қўшган қўшоғим,
Ўлди деб юрган эдим.
Дунёча ғам-қайғуга
Ихтиёр берган эдим.
Бир армоним бор эди:
Мен ҳам бир бўлиб келин,
Туққан ерингга борсам,
Кўрсайдим она элинг!..

Бувишинг бугун шўхдан-шўх,
Юзингни кўрдим, кўнглим тўқ.
Фарзандларин қўшдим бугун,
Энди ўлсам армоним йўқ!»

Энди сўзлар Маспошшо,
Сўзлаб бўзлар Маспошшо!

«Неча йил тортдим зоринг,
Кўрсам меҳри қонорим.
Ўлмай туриб кўришдик, а?
Суюкли, нозли ёрим!

Покпа номус-орим,
Хазон урган гулзорим.
Дунёда кўришдикми?
Суйганим, вафодорим!

Ишқу ихлос берганим,
Қизғин даврон сурганим,
Омон-эсон қўшшдик, а?
Қўпали сойда юрганим!
Еддан чиқмас ҳимматинг,
Холпе экан ниятинг.
Кўрдим бугун дийдоринг,
Зўр экан оқибатинг.

Ўчганди менинг уним.
Қайга туғди ой-қуним.
Ўтган эдим дунёдан,
Сен бўлмасанг, туйғуним.

Бу жойларни ким топар,
Ким олар биздан хабар?
Сен бўлмасанг, Ойпарча,
Бу дунёда кимим бор?..»

Неча йиллар замонаси тор бўлди,
Бир-бирининг изларига зор бўлди,

Тирик ғойиб бўлган экан, ҳарқалай,
Болалари билан қайта қўшилди.

Не турли савдога тушди бошлари,
Зое кетди не йил, не-не ёшлари.
Бир-бирига соғ-саломат қўшилди,
Ёшларида ўғил-қиз, йўлдошлари.

Ҳаққа етди Маспошшонинг нолиши,
Не савдога солди фалак гардиши.
Болаларин топиб олди саломат,
Йиғитлар, яхшидир тириклик иши.

Неча йиллар юрди дилда жароҳат,
Фалак солди бошларига қиёмат.
Отаси, боласи, Ойпарча ёри.
Шул кун кўришишди соғу саломат.

Олисдан кўриннар тоғнинг дараси,
Битмас бу дунёда дилнинг яраси.
Ёронлар, ўйлангиз, ёруғ дунёда
Борми Ойпарчадай ёрнинг сараси?

Мулла бўлган сақлар ҳақнинг каломин,
Йиғлаб тарқатдилар дилнинг аламин.
Отаси, боласи, ёри, Маспошшо —
Бир-бирига қилди қуллуқ саломин.

Шундай қилиб ота-болалар, набиралар шу ерда топишди, бўлган ишларни бир кун етиб айтишди, тугатиша олмай бу феълларидан қайтишди. Ойпарча Маспошшонинг кийимларини ечиб олиб, бир ерга уйди, устидан ўт қўйди. Ёрини чўмилтириб, ювинтирди, сочларини олдириб, соқол-мўйловини қирдирди, кейин асл кимхоб либос кийдирди, бошига қундуз телпак қўндирди. Белига олтин камар боғлаб, Манжун отга миндирди. Ойпарчанинг кўнглидан чиқди армони, Маспошшонинг шунда кирди дармони. Хафа кўнгли хуш бўлиб, отаси бош бўлиб, энди Бухорога қараб равона бўлди. Миниб елқанот отига, етиб мақсад-мурдига, эл сиғинган азамат тўққиз йилда айланиб, юртига омон қайтиб келди.

Улуғ Бухоро юртига
От бошини қаратди.
Ота юртига тапша
Юрагини яйратди.
Чинмочининг шаҳари
Етти ойлик йўл эди.
Кета-кетгунча хатар,
Тоғу ўрмон, чўл эди.

Сафарга чиққанига
Мана қирқ кун бўлади.
Энди Сарсабиз отли
Тоққа етиб келади.

Армон қолмай юришдан,
Қирғин ила урушдан,
Айри тушиб неча йил,
Қўнгил соғинчдан хижил,
Етиб келишар юртга,
Кенагасга, Манғитга.
Унг томондан кун туғар,
Чап томондан ой чиқар.

Абдукарим бой мана,
Қўкраги тоғдай яна!
Катта тўйлар бошлади,
Молни сочиб ташлади.
Тўқсон ўтов қурдирди,
Ушлаб ўчоқ ўйдирди.
Семиз қўйлар сўйдирди,
Кенагас-манғит халқин,
Битта қўймай йиғдирди.
Тўрдан тўшак сайлатди,
Халқ қўнглини яйратди.
Боласиннинг йўлида
Барин дархон айлатди.
Қадхудо, кексаларни
Чақиртирди, сўратди.
Даврани кенг олдириб,
Масхарабоз ўйнатди.
Чавандозлар йиғдириб,
Елдирди учқур отди.
Улоқ берди атовли
Сарсабиз деган далада,
Тўққиз кун бўлди томоша
Гузар отли қалъада.
Йиғилган элу халққа
Бир рўмол танга чочтирди,
Манман деган душманларин
Эс-ақлидан шоштирди.
Чолдевору ўр қолмади,
Бор одамни топтирди,
Еш-улуғ деб айирмади,
Барига сарпой ёптирди.
Катта-кичик, ёш-қари —
Хаммасини яйратди.
Ўн икки кун бўлганда
Тўйни кам-кам тарқатди.

Оппоқ ўтов қуради.
Оқ ипакка ўради,
Бўсағасини порлатди,
Керегесини¹ сирлатди,
Уйиқларини² ўхшатди,
Нақ дандондап ишлатди.
Табалдириқ,³ манглайга
Барчасини талайча
Олтин бериб қуйдирди,
Эргенегини ўтовнинг
Лаълишошдан ўйдирди.
Барин зар-ла сирлатди,
Кўрганларини қаратди.
Ойпарчанинг ўтовини .
Шундай қилиб ясади.

Ойпарчани кўрганлар
Ёқа ушлаб туради.
Ойпарча-ю Масвошино
Бўз ўрдага киради!
Ойпарча ёрига боқиб
Ноз қилади, кулади.
Неча йилги умрига
Минг-минг рози бўлади.
Икки ошиқ қўшилиб,
Кўнгли тошиб тўлади.

Масвошинонинг достони
Шунда тамом бўлади...

* * *

Марака, мажлис ихлоси,
Сўз айтмоқлик ҳаваси,
Уй-жойи йўқ, ёлғиз бош,
Замоннинг чечан йўргаси,
Фақирлик, дайдиш билан,
Қирқ йил умри хор ўтган,
Кичикликдан етимча,
Меҳрга ҳам зор ўтган,
Мамбетниёз жилов бор,
Тўқмағит уругида,
Туришга макони йўқ,
Зўрдир сўз йўриғида.
Халқни кезиб кўз солган
Нозанину сулувига.

¹ Кереге — ўтовни тутиб турадиган ёғоч сичли панжара. (Тарж.)
^{2, 3} Уйиқ, табалдириқ, ўтовнинг жиҳозлари. (Тарж.)

Ҳеч бир жондан қочмаган,
Дил бермаган қўрқувга.
Элдан сулув таллаган
Атаб ёзмоққа дoston.
Бормаган ер қолмаган,
Қўрмаган овул, макон,
Қозоғу қорақалпоқ,
Ўзбек, татар уруғни...
Халқ ичидан айрича
Ойпарчадай сулувини
Хабарин толган экан
Дoston ёзмоқчи бўлиб,
Гўзал инсонни алқаб,
Ростдан ёзмоқчи бўлиб.
Қорақалпоқ халқида
Тўқманит уруғида
Мамбетниёз жиров бор
Зўрдир сўз йўриғида.
«Маспошишо» дostonини
Мамбетниёз тўқиган.
Овулларни айлалиб,
Халқ ичида ўқиган.
Элиниг оғзига тушиб
Элдан олқишлар олган.
Чиқишини сўрасанг,
Мамбетниёздан қолган.

Кейинини сўрасанг,
Тилга тушиди бу ҳунар.
Халқ ичинда сўйласа,
Сўзларидан бол томар,
Жирлаб қолган жойида
Ўз-ўзидан кун чиқар,
Овозин, созини ким
Эшитса эси оғар,
Ойтуғар жиров ўтипти,
Болта қипчоқ уруғда,
Маспошишо дostonини
Тилга олган улуг-да!
Халқ оғзидан эшитиб,
Уни зарлаб, сирлаган.
Олтмиш олти йил тинмай
Эл ичида жирлаган.

Кейинини сўрасанг,
Орқа ёғи — тебранимас,
Қибла тараф Шўраҳон,
Кунчиқар — Жанга-дарё;
Кун ботар — Кесе-этек,
Шу ўрғада босафо

Маспошшони баёнлаб,
Халқни оғизга қаратган,
Кунда йшғин, кунда тўй,
Отин атаб сўратган,
Қозоёқли қитойдан
Ўтди Палеке жиров.
«Маспошшо»ни айтишда,
Унга тенг келмас биров.
Бу дostonни яна ҳам
Қийворгану қийратган!
Қорақалпоқ халқига
Эллик беш йил таратган...

Кейинини сўрасанг,
Оти маълум, сўзи сир,—
Елгон бўлса сўзларим,
Халқдан бир-бир сўраб кўр,—
Палекеннинг шогирди
Орзи жиров ўтипти.
Донғи кепе уруғин
Тутгандан ҳам туттипти.
Айтишувда ютилмай,
Дўмбирасин сайратган.
Маспошшодай дostonни
Қирқ беш йиллаб таратган.

Кейинини сўрасанг,
Улардан шогирд қолган
Жиров бўлмоқ қасдида
Пирлардан дуо олган,
Дилим жиров, Бекимбет,
Абдурайим, Абдумурод,
Боғонали Қипчоқда
Қобил жиров, Бекмурод,
Орзидан олиб дostonни
Бутун халққа тарқатган.
«Маспошшо»дай дostonни
Донғин юртга таратган...
Кейинини сўрасанг,
Мойли, Болта, Қипчоқдан,
Кўп сўқир деган қишлоқдан,
Жировчилик ҳунарин
Сўзнинг сўздан упарин,
Ешлиқдан ҳавас қилиб,
Қобилга шогирд бўлиб,
«Маспошшо»ни ёд этган,

Кўнглини обод этган,
Олиб ташлаб хатосин,
Қўшиб айтган аълосин,
Овул-овул оралаб
Сўз ишини бойлаган,
Қорақалпоқ элларин
Йўрлаб қойил айлаган,
Ўттиз икки йил тинмай
Йўрлаган чин ихлосдан...
Чиқишини сўрасанг
Бу қолгандир Гибёдан...

5

Қ. Мақсетов. «Маспошшо» достони ва унинг ўзбекча таржимаси ҳақида. (Б. Қурбонбоев таржимаси)

9

Биринчи боб

18

Иккинчи боб

44

Учинчи боб

63

Тўртинчи боб

117

Бешинчи боб

148

Олтинчи боб

189

Еттинчи боб

На узбекском языке

МАСПАТША

Каракалпакский народный эпос

Перевод с издания
издательства «Каракалпакстан», 1958 г.

Тақризчилар: *Т. Мирзасев, А. Каримов*

Редактор *М. Кенжабоев*

Рассом *А. Мамажонов*

Расмлар редактори *А. Бобров*

Техн. редактор *В. Варсукова*

Корректор *М. Абдусаломова*

ИБ № 2954

Босмақонага берилди. 13.05.85. Босишга рухсат этилди 22.11.85. Формати 60×90¹/₁₆. Босмақона қоғози № 1. Оддий янги гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 13,0. Шартли кр.-оттиск. 13,24. Нашр. л. 13,12. Тиражи 10 000. Заказ 1803/2643. Баҳоси 1 с. 70 т. Ялтироқ муқовада баҳоси 1 с. 80 т.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича ЎзССР Давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонасида терилиб, 3-босмақонасида босилди. Тошкент, массив Юнус-обод, Муродова кўчаси, 1.